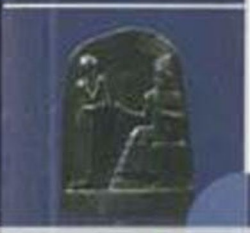
avram galanti

üç sâmî kanun koyucu

• Hamurabi • Musa • Muhammed

Hazırlayan: Eyyüp Tanrıverdi

Anka

ANKA YAYINLARI :32
DİNLER TARİHİ : 4

Kitabın orijinal adı:
ÜÇ SÂMÎ VÂZI-I KÂNÛN
Hamurabi, Mûsâ ve Muhammed

Kitabın adı:
ÜÇ SÂMÎ KANUN KOYUCU
Hamurabi, Mûsâ ve Muhammed

Yazan:
AVRAM GALANTİ

Hazırlayan:
EYYÜP TANRIVERDİ

Yayın editörü:
ERHAN GÜNGÖR

ISBN: 975-6628-26-X

1. Basım : Eylül 2002
Ofset hazırlık : ANKA
Kapak : Ferhat Çınar
Baskı : İstanbul Matbaacılık
Cilt : İstanbul Mücellit

ANKA YAYINLARI
İstanbul Kitap ve Kültür Merkezi
Büyükreşitpaşa Caddesi No:22/2 Laleli/İstanbul
Tel: (0212) 513 30 30 Faks: (0212) 513 48 36
ankakitabevi.com e-mail: anka@ankakitabevi.com

ÜÇ SÂMÎ KANUN KOYUCU

HAMURABİ, MÛSÂ ve MUHAMMED

Tarihî, Hukûkî ve İctimâî İnceleme

Avram GALANTİ

Hazırlayan:
Eyyüp TANRIVERDİ

AVRAM GALANTİ (1873 Bodrum - 1961 İstanbul): Bodrum'da doğdu. Rodos Rüştiyesi ve İzmir Sultani İdadisi'nden mezun oldu. Rodos'ta kurucusu olduğu Tiferet İsrael adlı okulu yönetti. Rodos'ta öğretmenlik ve adalardaki Türk ve Yahûdî okullarında maârif müfettişliği yaptı. Rodos'ta iken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. 1902-1904 yılları arasında İzmir'de Fransızca öğretmenliği yaptı. 1904-1908 yılları arasında Kahire'de kaldı. Bu sırada *La Vara* gazetesini çıkardı. 1914'te Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Sâmî Dilleri ve Kültürü hocası Alman Gotthelf Bergsträsser'e tercüman ve yardımcı olarak atandı. Bergstrasser'in ayrılmasıyla Mukayeseli Sâmî Dilleri Kürsüsü'nde profesör oldu. 1943 yılında Niğde'den milletvekili seçildi. Birçok eser yazmış olan Galanti'nin bazı eserleri şunlardır: *Türkler ve Yahudiler* (İstanbul, 1928, 1947, 1995) *Küçük Türk Tetebbular* (İstanbul, 1925), *Hamurabi Kanunu* (İstanbul, 1925), *Asur Kanunu* (İstanbul, 1933), *Hitit Kanunu* (İstanbul, 1931).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9
GİRİŞ 13

Birinci Bölüm
EVLENME - BOŞANMA - EVLAT ve EVLATLIK - MİRAS

1. Evlenme 25
Evlenme hakkında Hamurabi'nin hükümleri 27
Evlenme hakkında Mûsâ'nın hükümleri 28
Evlenme hakkında Muhammed'in hükümleri 30
2. Boşanma 33
Boşanma hakkında Hamurabi'nin hükümleri 34
Boşanma hakkında Mûsâ'nın hükümleri 36
Boşanma hakkında Muhammed'in hükümleri 36
3. Evlat ve evlatlık 39
Evlat ve evlatlık hakkında Hamurabi'nin hükümleri 40
Evlat hakkında Mûsâ'nın hükümleri 42
Evlat ve evlatlık hakkında Muhammed'in hükümleri 42
4. Miras 43
Miras hakkında Hamurabi'nin hükümleri 45
Miras hakkında Mûsâ'nın hükümleri 48
Miras hakkında Muhammed'in hükümleri 49

İkinci Bölüm
CİNAYET - HIRSIZLIK - ZİNA

1. Cinayet 53
Cinayet hakkında Hamurabi'nin hükümleri 54
Cinayet hakkında Mûsâ'nın hükümleri 55
Cinayet hakkında Muhammed'in hükümleri 58
2. Hırsızlık 59
Hırsızlık hakkında Hamurabi'nin hükümleri 59

Hırsızlık hakkında Mûsâ'nın hükümleri..... 61
Hırsızlık hakkında Muhammed'in hükümleri..... 62
3. Zina..... 62
Zina hakkında Hamurabi'nin hükümleri..... 63
Zina hakkında Mûsâ'nın hükümleri..... 64
Zina hakkında Muhammed'in hükümleri..... 65

Üçüncü Bölüm
REHİN ve EMANET - FAİZ - TARTILAR ve ÖLÇEKLER

1. Rehin ve emanet..... 67
Rehin ve emanet hakkında Hamurabi'nin hükümleri..... 70
Rehin ve emanet hakkında Mûsâ'nın hükümleri..... 71
Rehin ve emanet hakkında Muhammed'in hükümleri..... 72
2. Faiz..... 73
Faiz hakkında Hamurabi'nin hükümleri 74
Faiz hakkında Mûsâ'nın hükümleri..... 75
Faiz hakkında Muhammed'in hükümleri..... 76
3. Tartılar ve ölçekler..... 76
Tartılar ve ölçekler hakkında Mûsâ'nın hükümleri..... 77
Tartılar ve ölçekler hakkında Muhammed'in hükümleri..... 77

Dördüncü Bölüm
İŞÇİLER

İşçiler..... 79
İşçiler hakkında Hamurabi'nin hükümleri..... 79
İşçiler hakkında Mûsâ'nın hükümleri..... 80

Beşinci Bölüm
KÖLE

Köle..... 81
Köle hakkında Hamurabi'nin hükümleri..... 83
Köle hakkında Mûsâ'nın hükümleri..... 86
Köle hakkında Muhammed'in hükümleri..... 89

Altıncı Bölüm
HAYVANLAR

Hayvanlar 93
Hayvanlar hakkında Hamurabi'nin hükümleri 93
Hayvanlar hakkında Mûsâ'nın hükümleri 94

Yedinci Bölüm
HAKİMLER ve CÜRÜM MESULİYETİ - ŞEHADET ve YEMİN

1. Hakimler ve cürüm mesuliyeti 97
Hakimler ve cürüm mesuliyeti hakkında Hamurabi'nin hükümleri 98
Hakimler ve cürüm mesuliyeti hakkında Mûsâ'nın hükümleri 99
Hakimler ve cürüm mesuliyeti hakkında Muhammed'in Hükümleri 100
2. Şahitlik ve yemin 101
Şahitlik ve yemin hakkında Hamurabi'nin hükümleri 102
Şahitlik ve yemin hakkında Mûsâ'nın hükümleri 102
Şahitlik ve yemin hakkında Muhammed'in hükümleri 103

ÇEVİRİ-YAZI 107
İNDEKS 193

ÖNSÖZ

Avram Galanti, birçok konuda ve özellikle çalışılmamış alanlarda eser vermiş bir münevverdir. Galanti'nin Sâmî dilleri ve kültürü hakkında telif ve tercüme yoluyla ortaya koyduğu eserler, Türkiye'de alanlarının ilk numûneleridir.

Üç Sâmî Vâzı-ı Kânûn (Üç Sâmî Kanun Koyucu), Galanti'nin bu tür eserlerinden biridir. Galanti, bu eserinde Hamurabi Kanunu, Eski Ahid ve Kur'ân'ın çeşitli konularla ilgili hükümlerini bir araya toplayarak karşılaştırmıştır. Bunlar, başlıca; medenî hukuk, ceza hukuku, iş hukuku, borçlar hukuku ve usul hukuku gibi konularla ilgili hükümlerdir.

Galanti, Hamurabi Kanunu, Eski Ahid ve Kur'ân'ın bu konularla ilgili hükümlerini tespit ederek tasnif etmiş, her birinin ilgili konudaki yaklaşımını sunmuş, ayrıca konuyu değerlendirerek karşılaştırmalar yapmıştır. Eser aynı zamanda Babilliler, İbranîler ve Arapların bu metinlere yansımış sosyal hayatını tarihî seyri içinde ortaya koyuyor. Bu bakımdan bir anlamda bu metinler aracılığıyla her üçü de Sâmî olan Babil, İbranî ve Arap kültürleri, dînî, hukûkî ve sosyal açıdan karşılaştırılmıştır.

Müellif, her konunun girişinde kendi değerlendirmelerini kaydettikten sonra Hamurabi Kanunu, Eski Ahid ve Kur'ân'ın ilgili konuda ihtivâ ettiği hükümleri olduğu

gibi kaydetmiş; ancak her konuda, ilgili bütün maddelere ve âyetlere yer vermeyerek konuyu ana hatlarıyla işlemiştir.

Galanti, bu eserinde Hazreti Mûsâ'yı ve Hazreti Muhammed'i birer peygamber olarak değil, fertler arasındaki ilişkileri düzenleyen birer kanun koyucu sıfatıyla ele aldığını giriş kısmında ifade etmiş; buna bağlı olarak da Eski Ahid hükümlerini Hz. Mûsâ'ya, Kur'ân hükümlerini de Hz. Muhammed'e nispet etmiştir. Ancak gerekçesi ne olursa olsun böyle bir tutumun bilimsel olmadığı açıktır. Binaenaleyh bu hükümler ilgili metinlere isnat edilmiş olsaydı sorun giderilmiş olacaktı.

Üç Sâmî Vâzı-ı Kânûn; inceleme, sadeleştirme ve notlandırma şeklinde hazırlanmış, eserin ismi *Üç Sâmî Kanun Koyucu* şeklinde değiştirlmiştir. Özgün metin ayrıca çeviri-yazı şeklinde ek olarak sunulmuştur.

Eser hazırlanırken, Galanti'nin sonraki eserlerinde görülen üslup dikkate alınarak, müellifin değerlendirmelerini içeren kısımlarda, dilbilgisi açısından sıkıntılı görülen yapılar ile uzun ve anlaşılması güç cümleler yeniden düzenlenmiştir. Maddeler ve âyetler ise herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için çeviri-yazı şeklinde verilmiştir.

Müellifin bütün referansları kontrol edilmiştir. Tutmayan referanslar, çok fazla olduğundan (Eski Ahid âyetlerinde 30, Kur'ân âyetlerinde 51) bunların dizgi hatası olduğu düşünülerek ayrıca işaret etmeye gerek görülmeden metin esas alınarak düzeltilmiştir. Diziliş sırasına uymayan referanslar da (Eski Ahid âyetlerinde 4, Kur'ân âyetlerinde 3), müellifin kullandığını söylediği usule göre Eski Ahid ve Kur'ân'daki diziliş sırasına göre düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra dizgi hatası olduğu tespit edilen bazı yanlışlıklar da ayrıca işaret edilmeden düzeltilmiştir. Çe-

viri-yazıda ise düzeltme yapılmamıştır.

Referanslar içerik yönünden de kontrol edilmiştir. Bu konuda, Hamurabi Kanunu maddelerinde, müellifin kendi çevirisi olan *Hamurabi Kanunu* isimli eserine müracaat edilmiştir. Eski Ahid âyetlerinde, Kitâbı Mukaddes Şirketi'nin çevirisi olan *Kitâbı Mukaddes*, Kur'ân âyetlerinde ise Prof. Dr. Süleyman Ateş'in *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli* esas alınmıştır. Müellifin çevirisi ile bu metinler arasında anlamı değiştirecek derecede bir farklılık olması halinde, bu farklılık özel işaretle dipnotta belirtilmiştir. Bu noktada yapılan alıntılarda kaynak metnin imlası aynen korunmuştur. Metinde rakamla verilen dipnotlar müellifin kendi notlarıdır. Özel işaret ile verilen dipnotlar ise tarafımızdan konulmuştur.

Eserin hazırlanmasında katkıları olan İsa Akalın, Mustafa Koç, Ömer İshakoğlu ve yayın editörü Erhan Güngör'e teşekkür ederim.

Eyyüp TANRIVERDİ
İstanbul 2002

GİRİŞ

Hamurabi Babil hükümdarı, Mûsâ İbranîlerin peygamberi, Muhammed Müslümanların peygamberidir. Hamurabi, milattan yaklaşık 2000 yıl önce; Mûsâ, milattan yaklaşık 1500 yıl önce ve Muhammed, milattan sonra 571-632 yılları arasında yaşamıştır. Biz burada Hamurabi'yi hükümdar, Mûsâ'yı ve Muhammed'i peygamber sıfatıyla değil, fertler arasındaki dünyevî münasebetleri tanzim eden kanun koyucu sıfatıyla tetkik edip, koydukları kanunlar arasındaki nispetleri tayin etmeye çalışacağız.

Hamurabi, Mûsâ ve Muhammed, üçü de Sâmîdirler*; üçünün koydukları kanun hükümleri, Sâmîce yazılmıştır.

Sâmîler, Asya'nın güney batısında; Akdeniz, Toroslar, Dicle nehri ve denizlerle çevrili bulunan Arap yarımadasında yaşamışlardır.

Sâmîlerin bu sınırlar dahilinde yaşadıkları tarihçe malum ise de, asıl yurtları hakkında iki nazariye vardır. Birinci nazariyeye göre Sâmîler, tarihî bir zamanda Arabistan'dan çıkmışlarsa da asıl yurtları Mısır idi. İkinci nazariyeye göre Sâmîlerin asıl yurdu Arabistan idi. Fakat bu

* Hazreti Nûh'un oğlu Sâm'dan türediklerine inanılan ve dilleri arasında yakınlık bulunan kavimlere Sâmîler denilmektedir. Bu kavimler; Asurlar, Akadlar, Kenânîler, İbrânîler, Fenikeliler, Aramîler ve Araplardır. Coğrafî, siyasî ve etnik bir ifade olan bu kavramı ilk defa 1781 yılında Alman tarihçi A. L. Schlözer kullanmıştır. Hazırlayanın Notu (HN).

kıtada meydana iklim değişiklikleri yüzünden oradan göç etmek zorunda kalmışlardır.. Bu ikinci nazariye kabule şayan görülmektedir.

Sâmîlerin ana dili, Asıl Sâmîcedir. Günümüzde izi kalmamış olan bu dil, Akadca (Babilîce ve Asurîce), Kenanca (Fenikîce, Punîce, Moabitçe, İbranîce), Aramca (Süryanîce), Güney Arapçası, Habeşçe ve Kuzey Arapçası gruplarına ayrılmıştır.

Hamurabi, Akadca; Mûsâ, İbranîce; Muhammed, Arapça konuşuyordu.

Hamurabi'nin o dönemde yazıp kendi ismini verdiği Hamurabi Kanunu[1], Şinar kıtasında; Mûsâ zamanında Tevrat'ta zikredilen hükümler, Sina sahrasında; Muhammed zamanında Kur'ân'da zikredilen hükümler, Kuzey Arabistan'da ilk defa olarak yayılmaya başlamıştır.

Bu üç Sâmî kanun koyucunun koyduğu bazı hükümler arasında tam, bazılarında yakın bir benzerlik, bazılarında da bir ilgi vardır. Hamurabi Kanunu'nda diğer iki kitapta bulunmayan hükümler de mevcuttur. Buna hayret edilmemelidir. Bunun sebebini anlamak için bu üç kanun koyucunun yaşadığı memleketlerin coğrafî durumunu ve buna bağlı olarak gelişen ictimâî, kültürel ve iktisâdî şartları tetkik etmek gerekir.

Hamurabi

Hamurabi'nin hükümdar olduğu Şinar memleketi, günümüzde Mezopotamya denilen bölgedir. Bu bölge eskiden küçük küçük hükümetlerden oluşmaktaydı. Hamurabi dönemine kadar Babil memleketi, bir nevi derebeylik

[1] Dünyanın en eski kanun külliyatı olan "Hamurabi Kanunu" tarafımdan tercüme edilerek bazı şahsî mütalaâlar ilâvesiyle, 1925'te İstanbul'da neşredilmiştir. Kanun, 282 maddeden oluşur. Bu eserde muhtelif numaralarla gösterilen maddeler, bu kanunun maddeleridir.

usulüne tabi idi. Fakat Hamurabi büyük bir imparatorluk kurunca, imparatorluğun bütün halkına tatbik edilmek üzere bir kanun meydana getirmiştir. Hamurabi, bu kanunun asıl koyucusu değildir. Kanunun bazı kısımları, vaktiyle Sümerler ile bedevî Sâmîlerin örf ve âdet haline gelen hükümlerinden ibarettir. Hamurabi, bu örf ve âdetleri toplayıp bir araya getirerek koyduğu hükümlere ilâve etmiş ve kendi ismini verdiği kanunu meydana getirmiştir. Tek parça bir taş üzerine kazılmış olan Hamurabi Kanunu* ayrıca kil tabletlere yazılarak imparatorluğun muhtelif yerlerine gönderilmiş ve bazı mahkemelere konulmuştur.

Hamurabi Kanunu, en küçük ictimâî zümrenin ilişkilerini -basit ve ibtidaî bir surette bile olsa- düzenleyen âile hukuku ve ceza hukuku ile ilgili hükümler ihtiva ettiği gibi ziraat, ticaret, gemi işletmeciliği (seyr-i sefâin), serbest meslek sınıfları, işçi ve hayvan ücretleri hakkında da hükümler ihtiva eder. Hamurabi Kanunu'nda görülen ziraat, ticaret, gemi işletmeciliği, serbest meslek sınıfları, işçi ve hayvan ücretleriyle ilgili hükümleri, İsrailî ve Muhammedî hükümler arasında görmüyoruz. Bunun başlıca sebebi şudur: Fırat ve Dicle nehirleri, Mezopotamya topraklarına büyük bir verim gücü kazandırmıştır. Güçlü bir devlet olan Babil İmparatorluğu bu verim gücünden yararlanmaya çalışmıştır. Böylece ziraat ve ticaret gelişmiştir. Buna bağlı olarak ziraat ve ticaret ile ilgili bir çok sorun da ortaya çıkmıştır. Nihayet bütün bu sorunlar bir takım hükümler ile çözümlenmiştir. Buna benzer bir durumu ne Sina yarımadasında, ne de Arabistan'da görüyo-

* Eski örf, âdet ve kanunların sistemleştirilmesiyle oluşturulan Hamurabi Kanunu, Akad dilinde, çivi yazısıyla diyorit bir dikme taşın ön ve arka yüzüne kazılmıştır. Taşın en tepesinde güneş-tanrı ve adalet temsilcisi Şamaş'a tapan Hamurabi'nin kabartması yer almaktadır. Bu yazıt, 1901-1902 yıllarında Fransızlar tarafından Susa'da bulunmuş olup halen Paris'te Louvre Müzesi'ndedir. HN.

ruz. Her ne kadar Mûsâ, mübâdele (değiş-tokuş) ve rehin gibi bazı hükümlerden bahsetmiş ise de Hamurabi Kanunu tarzında ziraat, gemi işletmeciliği ve ücretlerle ilgili hükümlerden bahsetmemiştir. Muhammed'e gelince, bu kanun koyucu, Kur'ân'da ticarete temas etmiş[2] fakat Hamurabi gibi ticaret hakkında ayrıca hükümler koymamıştır.

Bedevî Araplar ziraatı sevmezler idi. Bir Arap şairi "Şeref, tarlaları sürmek ile değil, mızrak ile elde edilir" demiştir. Ziraat ile ilgili bazı Arapça kelimelerin aslı Aramcadır. Mesela, ekkâr: çift süren, hâris: ekin eken, nâtûr: bağ bekçisi, ender: harman[3] bu kabildendir.

Hamurabi Kanunu'nda oldukça çağdaş hükümler görmekteyiz. Kanun cerrah, tabip, baytar ve mimar ücretlerini tayin ediyor.[4] Ziraat işlerinde istihdam edilen işçilerin ücretleri, günlerin uzun veya kısa olmasına göre değişir.[5] Muhtelif sanatları icra eden işçilerin ücretleri, ayrıca bir tarifeye tabidir.[6] Kiralama (istîcâr) meselesi, Hamurabi tarafından dikkate alınmıştır. Kiralanan işçi, hayvan ve arabanın ücreti tespit edildiği gibi[7], gemi kiraları da tespit edilmiştir.[8] Aşağı yukarı 4000 yıl önce konulmuş olan bu son hükümlerin, günümüzde Avrupa'nın bazı memleketlerinde bulunmaması, Hamurabi devrinin kültür derecesi hakkında açık bir fikir verir.

---

2 Âl-i İmrân, 3/156; Kasas, 28/73; Rûm, 30/46.
[Müellifin ticaret ile ilgili olarak kaydettiği bu âyetlerden sadece son ikisi dolaylı olarak ticaret ile ilgilidir. Kur'ân'da ticaret ile ilgili olan âyetler şunlardır: Bakara, 2/198, 275; Nisâ, 4/29; Hûd, 11/85; Cum'a, 62/10, 11; Mutaffifîn, 83/1-3. HN].

3 Ygn. Guidi, *Arabie Antéislamique*, Paris, 1921.

4 Hamurabi Kanunu, cerrah ücretlerini 215, 216, 217; tabip ücretlerini 221, 222, 223; baytar ücretini 224. maddeler; mimar ücretini 228. madde ile tespit ediyor.

5 Madde 273.

6 Madde 274.

7 Madde 257, 258, 261, 268, 269, 270, 271, 272.

8 Madde 275, 276, 277.

Hamurabi Kanunu, çeşitli olan içeriğinden anlaşıldığı üzere asırların tecrübesinden ve bir çok gelişmeden sonra hukukîlik kazanarak meydana gelmiştir. Bu durum, Babil'in kabile hayatından çıkıp yüksek derecede gelişmiş bir devlet hayatı yaşadığını ifade eder.

Mûsâ

Tevrat'ın ifadesine göre Mısır'da doğmuş olan Mûsâ, İbranîlerin Mısır'da çektiği zulümlerin etkisi altında kalarak siyasî bir cürüm işleyip Medyen sahrasına kaçmıştır. Orada bir süre kaldıktan sonra Mısır'a dönerek Beni İsrail'i buradan çıkarıp Sina sahrasında kırk sene dolaşmış ve yine Tevrat'ın ifadesine göre vaat edilen topraklar (arz-ı mev'ûd)a ulaşmadan önce vefat etmiştir.

İbranî kanun koyucunun koyduğu hükümler arasında kabile hükümleri de görülür. Mûsâ, âile ve ceza hükümlerinden bahsettiği gibi, mübâdele ve rehinden de bahsetmiştir. Sahranın coğrafî vaziyeti ve o dönemde henüz bir devlet hayatının oluşmamış olması nedeniyle Mûsâ'nın kanunu, Hamurabi'nin kanunu gibi hayatın bütün yönlerine ve ihtiyaçlarına dair hükümler ihtiva edemezdi. Bu, böyle olmakla beraber Mûsâ'nın sosyalizm hatta kısmen komünizm esaslarına temas eden hükümler koyması, hayret vericidir.[9]

---

[9] Tevrat, "şemita (chemita)" ve "yubil"den bahsediyor. Şemita [da], her altı seneden sonra yani yedinci senenin başlangıcında alacaklılar, alacaklarını borçlulara bağışlarlar ve rehinlerini iade ederlerdi....(Tesniye, Bâb 15). [Her yedi yıl sonunda bir ibra yapacaksın. Ve ibra şöyle olur. Her alacaklı komşusuna ödünç verdiği şeyi ibra edecektir; komşusunu ve kardeşini sıkıştırmayacaktır; çünkü Rabbin ibrası ilan edilmiştir (Tesniye, 15/2). HN]. Yubil, her elli senede bir kutlanan bir nevi ictimaî-iştirâkî bayramdır. Yubilin düştüğü sene içinde satın alınan arazi (şehirlerdeki evler müstesna olmak üzere) tazminatsız sahiplerine iade olunur idi....(Levililer, Bâb 25). Yubil esnasında bütün köleler, kölelik müddetlerine bakılmayarak, azat edilirler ve başlarında mersin dallarıyla örülmüş çelenkler olduğu halde, efendileriyle beraber raks ederek eğlenirlerdi.

Muhammed

Muhammed'in zamanından önceki zamana, Kur'ân'da câhiliye zamanı denildiği malumdur. Arap yarımadasında câhiliye zamanında Allah, diğer ilahlardan büyük olmakla beraber, ilahın tekliği fikri, çok ibtidaî olup asıl, putperestlik bütün şiddetiyle hüküm sürmekteydi. Çünkü muhtelif vazifeler ile memur edilen ilahlar, ilâheler ve putlar doğrudan doğruya Allah'ın maiyetinde bulunan memur ve hizmetçi olarak kabul ediliyordu. İslâm öncesi şâiri Evs bin Hacer*'in:

Ve bi'l-Lâti ve'l-'Uzzâ[10]....
Ve billâhi ennellâhe minhunne ekberu**

yemininde, Allah ile iki ilâhenin isimleri geçiyor. Bu, putperestliğin şiddetle hüküm sürdüğünü göstermektedir.

Dinî hayatları böyle olan bir memleket halkının ictimaî hayatlarının derecesini takdir etmek zor bir şey değildir. Arapların büyük bir kısmı, çoban ve bedevî idi. Bunların bir kısmı bazen köylerde ve şehirlerde ikamet ederdi. Halkın bu suretle yaşaması güçlü bir devlet hayatı temin etmek için yeterli değildi. Birkaç hükümet dışında, mevcut olan ufak tefek hükümetler, siyasî düzenden yoksundu. Bu birkaç hükümet de asayiş ve adaleti temin etmekten aciz idi.

Câhiliye zamanında Arabistan'da kadının ictimâî vaziyeti çok aşağı idi. Çok eşlilikte (taaddüd-i zevcât) sınır ol-

* Ebû Şureyh Evs bin Hacer bin Mâlik et-Temimî (530-620), câhiliye dönemi Temim kabilesinin önde gelen şâirlerindendir. Câhiliye döneminin ünlü şâiri Zuheyr bin Ebî Sulmâ'nın üvey babası ve hocasıdır. Gezgin bir şâir olup aşk ve kadın tutkunu olan Evs bin Hacer, hikmet ve hüzün şiirleri söylemiştir. HN.

10 "el-Lât, el-'Uzzâ" iki ilâhenin ismidir.

** Lât'a ve 'Uzzâ'ya yemin olsun... Allah'a yemin ederim ki Allah onlardan büyüktür. HN.

madığı gibi, çok kocalılık (taaddüd-i ezvâc) âdeti de mevcuttu. Zina, meslek haline gelmişti. Kadın, miras hakkı bulunmadığı gibi, varisler tarafından miras malı gibi kabul edilmekteydi. Babanın ölümünden sonra, analar* ile evlenme ve onları boşama âdeti, sıradan bahaneler ile normal karşılanabiliyordu. Kız çocukları diri diri gömme âdeti mevcuttu. İçki ve eğlence düşkünlüğü büyüktü.[11]

Arap yarımadasında vaziyet böyle acıklı iken, Muhammed, tek ilah fikrine dayalı dînî ve ahlâkî-ictimâî bir hayat tesis etmeye çalışmış, pek çok güçlüğe maruz kaldıktan sonra maksadına nâil olmuştur. Arap yarımadasının coğrafî vaziyeti dikkate alındığı zaman Arap kanun koyucusu, İbranî kanun koyucusu gibi -ikisi de bazen Allah adına söyleyerek- bir takım hükümler koymuştur.[12]

* Üvey analar kastedilmektedir. HN.

11 Hint bilginlerinden Mevlânâ Muhammed Ali tarafından İngilizce yazılan ve Hindistan'ın Lahor şehrinde basılan *Muhammad the Prophet* isimli eserin ikinci bölümünde, bu konu ile ilgili önemli ve ayrıntılı bilgi vardır. Bu kitap *Peygamberimiz* adıyla Ömer Rıza Bey tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

12 Mûsâ, bir defa "ceza" ve bir defa "miras" meseleleri hakkında Allah'a müracaat ettikten sonra karar almıştır (Sayılar, 15/32-36, 27/1-12). Muhammed'in Allah ile teması daha çoktur. "Yes'elûneke" ifadesini içeren dokuz âyet (Bakara Sûresi'nde 185, 211, 214, 216; Mâide Sûresi'nde 6; A'râf Sûresi'nde 186, 187; Enfâl Sûresi'nde 1; Nâziât Sûresi'nde 42 ve "yes'elûneke" ifadesini içeren altı ayet (Bakara Sûresi'nde 216, 218, 222; İsrâ Sûresi'nde 87; Kehf Sûresi'nde 83; Tâhâ Sûresi'nde 105) vardır.

[Bu dipnotta Kur'ân ile ilgili kısım açık olmadığı gibi, verilen referanslar da tutmamaktadır. Kur'ân'da "yes'elûneke (sana soruyorlar)" ifadesi on beş yerde geçmekte olup bu âyetler şunlardır: Bakara, 2/189, 215, 217, 219, 219, 220, 222; Mâide, 5/4, A'râf, 7/187, 187; Enfâl, 8/1; İsrâ, 17/85; Kehf, 18/83; Tâhâ, 20/105; Nâziât, 79/42.

Anlaşıldığı kadarıyla müellif burada herhangi bir hüküm konulmamış olduğu için insanların kararsızlık içinde kaldıkları bazı konularda Allah'ın bir hüküm koyması konusundaki beklentilerini Hazreti Muhammed'e arz ettiği durumları kastetmektedir. Bunun için de bu gibi durumlarda inmiş olan "yes'elûneke (sana soruyorlar)" ifadesini içeren âyetleri sıralamıştır. Ancak "Sana soruyorlar" ifadesi ile "Allah adına söylemek" arasında herhangi bir ilgi yoktur. Ayrıca Kur'ân'da aynı durumlarda indiği halde "yes'elûneke" ifadesini içermeyen âyetler de çoktur. Bu anlamda bu âyetlerin diğer âyetlerden bir farkı yoktur. Eski Ahid için de durum farklı değildir. Müellif bu noktada yanılgıya, metoduyla da çelişkiye düşmüştür. HN].

Bunlar arasında kabile hükümleri de vardır. Bu hükümler bazı yerlerde günümüzde bile geçerliliğini korumaktadır. 1907 senesinde Sina yarımadasının su bilimi (hidrografi; ilm-i tavsîf-i miyâh) hakkında incelemelerde bulunmak üzere yarımadaya giden bir İngiliz, gözlemlerini yazdığı raporda, bu yarımadada yaşayan kabilelerin örf ve âdetleriyle hukuk ve ceza hükümlerinden bahsederken "Şayet Mûsâ ile Muhammed, mezarlarından kalkıp bu tarafa gelmiş olsalardı, koydukları hükümlerden bazılarının hiç değişmemiş olduklarını göreceklerdi." diyor ve bu durumu, bu kabilelerin dış ilişkilere tamamen kapalı ve dînî geleneklere sıkı sıkıya bağlı olmalarıyla açıklıyor.

Arap kanun koyucusu, hırsızlığı, hırsızın ellerini kesmek suretiyle cezalandırıyor.[13] 1912'de, bu hüküm, Yemen'de hırsızlık ile itham edilmiş bir Yahudi'ye uygulanmıştır. Çünkü 1908'deki Kânûn-ı Esâsî*den sonra Yemen'e özerklik verilmiş ve Yemen'de Türkiye'de geçerli olan kanunlar artık uygulanmadığı için "el kesme" cezası uygulanmaya başlamıştır.[14]

Yukarıda kısaca kendilerinden bahsedilen üç Sâmî kanun koyucunun mümtaz şahsiyetlerinin kıymetini tayin etmeye çalışalım. Şüphesiz üçü de büyük reformcudur. Hamurabi zamanında az çok şekillenmiş bir ictimâî hayat

---

13 Mâide, 5/38.

* Kânûn-ı Esâsî, II. Abdülhamid tarafından 23 Aralık 1876 yılında ilan edilen, 12 bölüm halinde 119 maddeden oluşan, Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı anayasasıdır. Kânûn-ı Esâsî, II. Abdülhamid'in 1878 yılında Meclis-i Mebûsân'ı süresiz kapatmasıyla askıya alınmış, 1909 yılında bazı yetki değişiklikleriyle tekrar yürürlüğe girmiştir. HN.

14 Hamurabi Kanunu, bazı hallerde örneğin kırmak suretiyle yapılan hırsızlık yüzünden itham edilen hırsızı, hırsızlığın meydana geldiği yerde idam cezasıyla, aynı şekilde bir yangını söndürmeye giden ve yangında hırsızlık yaptığı ortaya çıkan kimseyi yangının meydana geldiği yerde ateşte yakma cezasıyla cezalandırıyor (Madde 21, 25). Hamurabi Kanunu'nun 22. maddesi, hırsızı ayrıca ölüm ile cezalandırıyor.

ve kurulu bir devlet geleneği zaten mevcuttu. Hamurabi ayrıca birkaç asır önce gelmiş selefleri zamanında konulmuş sayısız hükümler de bulmuş olduğundan bu vaziyeti kanunlaştırma konusunda tabiî olarak o kadar güçlük çekmemiştir. Halbuki Mûsâ ile Muhammed'in maruz kaldıkları güçlüklere karşı mücadeleleri dikkate alınırsa, kıymetleri tabiî olarak Hamurabi'nin kıymetinden daha yüksektir. Tevrat'a göre Mûsâ, Mısır'da köle ve putperestlik hayatı geçirmiş olan Beni İsrail'i Nil vadisinden çıkarıp onları kırk sene Sina sahrasında dolaştırarak her türlü kahır ve isyanlarını[15] çektikten sonra kendileri için bir takım hükümler koymuş ve bu hükümleri onlara kabul ettirmiştir. Diğer bir tabirle kendileri için kabile hayatıyla karışık yeni bir ictimâî hayatın esaslarını ortaya koymuştur. Muhammed, bu hususta Mûsâ'dan aşağı kalmamıştır. Arap yarımadasının yukarıda tasvir edilen ictimâî çehresini değiştirmek kolay olmamıştır. Arap kanun koyucunun maruz kaldığı hücumlar ve bu hücumların hedeflediği gaye malumdur. Bu bakımdan bu son iki kanun koyucunun çarpışmak mecburiyetinde kaldıkları muhalefet dikkate alınırsa, onların koyduğu bazı hükümlerin, Hamurabi'nin bazı hükümleriyle aynı derecede olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu, zaruri idi. Çünkü Mûsâ ile Muhammed, deruhte ettikleri ıslahat programını başarıyla sonuçlandırabilmek için İbranîlere ve Araplara karşı bazen müsamahakâr davranmak mecburiyetindeydiler. İşte bunun için Mûsâ ile Muhammed, kanun koyma hususunda Hamurabi'den üstündürler.

Bu eserimizin metninde üç Sâmî kanun koyucunun bazı hükümleri karşılaştırıldığı zaman bir "istiare [alıntı]" meselesi akla gelebilir. Bu istiare keyfiyetini tayin etmek

15 Sayılar, Bâb 16.

için gerekli olan dayanak noktaları mevcut değildir. Bir memleketin kanunlarının hükümleri, o memleketin kültürünün aynasıdır. Bir memleketin kültürü incelendiği vakit, o memlekette yürürlükte olan kanunlar dikkate alınmalıdır.

Babil kültürünün eski ve yüksek olması nedeniyle Babil'in, başlı başına Sâmî kültürünün gelişmesine vasıta olduğunu, İsrail ve Arap kültürlerinin sırf Babil kültüründen istiare edildiklerini farz etmek doğru değildir. İsrail ve Arap kültürleri, dış tesir ve darbeler bir tarafa bırakılırsa, coğrafî durumları ve bu durumların doğurduğu ictimâî şartlar dairesinde, Sâmî hayat içinde ortaya çıkmış özgün birer kültürdür. Demek oluyor ki İsrail ve Arap'ın dünyevî kanun hükümleri, kültürlerinin dereceleriyle uyumlu bir şekilde gelişmiştir.

Bu eserde üç Sâmî kanun koyucunun sırf hükümlerinden bahsedip bu hükümlerin tefsirlerinden bahsetmemekle beraber, münevver müfessirlerin faydalı tefsirlerinin lüzum ve önemine dikkat çekmek isteriz.

Eski kanun hükümlerinin kaynağı örf ve âdetlerdir. Örf ve âdetler de zamanla değiştikçe yeni örf ve âdetler ve dolayısıyla yeni hükümler meydana gelir. Bu bakımdan örf ve âdetlerin ve dolayısıyla hükümlerin zamana ve ihtiyaçlara göre değişmesi tabiîdir. Bu ilkeye göre Hamurabi Kanunu'nun bazı kısımları, on dört asır sonra zamanın ihtiyaçlarına göre tadilata uğramıştır.[16] Mûsâ, babasına ve anasına söveni idam ile[17] cezalandırıyor ise de bir süre sonra lânetlemek ile[18] iktifa ediyor. Bu, zamanın ahlâkında bir tekâmül ifade eder. Aynı şekilde Mûsâ, boşama hakkını erkeklere bahşederek bu hususta kadınların hak-

16 Otto Weber, *Die Literatur der Babylonier und Assyrer*, sayfa, 249.
17 Levililer, 20/9.
18 Tesniye, 27/16.

larına dair hiçbir kelime söylememiştir.[19] İbranî kanun koyucunun kadınlar hakkındaki bu sessizliği, kadınların haklarını ihlal edemezdi. Tevrat'ı tefsir etmiş olan İbranî müfessirler, Mûsâ'nın fikrini genişleterek erkeğin boşama şartlarını tespit ettikleri gibi, kadına da boşama hakkını verip şartlarını da tespit etmişlerdir.[20]

Muhammed, zina eden evli bir kadının, ölünceye kadar evde alıkonulmasını emrederken[21] bir süre sonra zina eden kadın ile erkeğin yüzer değnek ile cezalandırılmasını emrediyor.[22] Pek az bir zaman zarfında meydana gelen bu değişiklik, zamanın ahlâkî ve ictimâî hayatında hissedilir bir düzelme ifade eder. Çünkü yukarıda söylendiği gibi Arap kanun koyucusu meslek haline gelmiş olan zinayı, başlangıçta şiddetli kayıtlar ile men edemiyorken, daha sonra muarızlarının kuvvetinin azaldığını ve ıslahatının tesirini görmeye başlayınca, zina edenlerin yüzer değnek ile cezalandırılmalarını emrediyor. Yüksek görüşlü olan kanun koyucunun bu emrinin beşerî cemiyetin terakkisine hizmet ettiği âşikârdır.

Burada gözettiğimiz ilmî tertip ile bu eser, aşağıdaki bölümlere ayrılmıştır:

Birinci Bölüm: Evlenme, Boşanma, Evlat ve Evlatlık, Miras

İkinci Bölüm: Cinayet, Hırsızlık, Zina

Üçüncü Bölüm: Rehin ve Emanet, Faiz, Tartılar ve Ölçüler

Dördüncü Bölüm: İşçiler

Beşinci Bölüm: Köle

Altıncı Bölüm: Hayvanlar

---

19 Tesniye, 24/1-4.
20 Talmud, Ktobot Kitabı, sayfa, 71-77.
21 Nisâ, 4/15.
22 Nûr, 24/2.

Yedinci Bölüm: Hâkimler ve Cürüm Mesuliyeti, Şâhitlik ve Yemin

Ayrıca aşağıdaki hususlar da dikkate alınmıştır:

a- Maddelerin mukayese veya münasebet yönlerini göstermek için Hamurabi Kanunu'ndan iktibas edilerek buraya nakledilen maddeler, harfiyen tercüme edildiği gibi, Tevrat ve Kur'ân'dan aynı maksatla nakledilip bu eserde madde gibi kullanılan fıkralar ve âyetler de harfiyen tercüme edilmiştir.*

b- Bu eserde söz edilen üç kanun koyucunun hükümlerinin hepsinde her zaman münasebet bulunmadığından aralarında münasebet bulunan kanun koyucuların yani yalnız iki kanun koyucunun hükümleri gösterilmiştir.

c- Tevrat'ın muhtelif kitaplarıyla Kur'ân'ın muhtelif sûrelerinde bulunan fıkralar ve âyetler -bazen fıkralar ve âyetler arasında münasebet olmakla beraber- kitap ve sûre sırasına göre tertip edilerek gösterilmiştir.

* Müellif harfî çeviri yaptığını söylemekle beraber, birçok yerde anlam çevirisi yapıldığını belirtmek gerekir. -HN-.

I. BÖLÜM

EVLENME - BOŞANMA - EVLAT VE EVLATLIK - MİRAS

1. Evlenme

Babillilerde olduğu gibi İbranîlerde ve Araplarda da âile hukuku tamamen Sâmî bir tip arz eder. Bu üç kavim, kadını alınıp satılan bir mal gibi kabul eder.

Akadcada evlilikte alınıp verilen hediye ve parayı tanımlamak ve bunları ayırt etmek için kullanılan üç kelime vardır. Bunlardan biri, *tirhatu* (tirhatou)dur. Tirhatu, erkeğin evleneceği kadın için verdiği para yani kadın ücreti demektir. İkincisi, *şiriktu* (schiriktou)dur. Şiriktu; kadının, babasının evinden getirdiği mal ve hediye demektir. Üçüncüsü, *nudunu* (noudounou)dur. Nudunu, kocanın, karısına verdiği hediye demektir.

İbranîlerde tirhatu kelimesi yerine, *moher* kelimesi kullanılır. Moher, karı olacak kızın ana ve babasına ya da akrabasına verilen kadın fiyatı demektir. İbranîcede nudunu yerine, *nıdunya* (nidounia) kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime Tevrat'ta bulunmayıp İbranîceye daha sonra girmiştir.

Arapçada, İbranîcedeki moher kelimesi, ses değişikli-

ğiyle *mehr* şeklindedir. Arapçadaki mehr, zamanla İbranîcedeki anlamını kaybetmiştir.

Sâmîlerde çok eşlilik usulü cârî olduğu için Hamurabi ve Mûsâ bazı şartlar dahilinde buna imkan tanırlar.

Hamurabi Kanunu, usulen bir kadın ile evlenmeye müsaade ediyor. Daimî hastalıktan dolayı karının sağlığı bozulursa erkek, ikinci bir karı alabilir. Bu durumda birinciyi iâşe etmeye mecburdur. Tavır ve davranışlarıyla boşanmaya sebebiyet veren karıdan ayrılıp yeniden evlenmiş koca, arzu ederse, ilk karıyı hizmetçi sıfatıyla evinde tutabilir. Erkek, çocuk doğurmayan bir karı üzerine ikinci bir karı alabilir. Fakat çocuk doğurmayan karı, çocuk yetiştirmek için kocasına besleme bir kız verir ve bu besleme kız, çocuk doğurursa koca, ikinci bir karı alamaz. İkinci karıdan doğan çocuklar, evlilik çocukları kabul edilir.

Hamurabi Kanunu; kızıyla, oğlunun nişanlısıyla, anasıyla, süt nenesiyle karı koca ilişkisinde bulunan kimseye muhtelif cezalar tertip ediyor.

Mûsâ'nın koyduğu hükümlerde doğrudan doğruya çok eşlilikten bahsedilmiyorsa da, miras hakkındaki hükümlerden -Tevrat'ta buna dair bir çok misal mevcutturçok eşliliğin âdet olduğu anlaşılır. Mûsâ, Hamurabi'nin bahsetmediği bekâret meselesinden bahsediyor. Evlenen kızın bâkire çıkmaması halinde kız, recmedilir. Zina, ölüm ile cezalandırılır. Mûsâ, babanın karısı vesaire ile evlenmeyi men ediyor. Babasının karısıyla, babasının ya da anasının kızı olan kız kardeşiyle veya kayın validesi vesaire ile yatanı lanetliyor.

Muhammed, eşlerin refahını temin edebilmek şartıyla, çok eşliliğe müsaade ediyor. Aksi takdirde bir karı ile iktifa edilmesini tavsiye ediyor. Ana, kız, kız kardeş, hala, erkek ve kız kardeşin kızı, süt ana, süt kız kardeş, karının

anası ve kızı ile evlenmeyi men ederek daha bir takım hükümler koyuyor. Arap kanun koyucusu, kadınlara karşı çok şefkatli davranarak haklarını müdafaa ediyor. Koca ile karı arasında meydana gelen anlaşmazlıkların münasip bir surette çözülmesini ve bu mümkün olmadığı takdirde kocaya, karının gönlünü hoş ettikten sonra ondan ayrılmasını tavsiye ediyor. Asi olup da itaat etmeyen kadını; nasihat etmek, yatak ayırmak gibi tedbirlere müracaat edildikten sonra sonuç alınmazsa zorlayıcı muameleye tevessül edilmek üzere vücudunun bir tarafını incitmemek şartıyla, hafif dövmeye müsaade ediyor. İtaat takdirinde, dövmek yoktur. Ayrıca Muhammed, cariye ile evlenmeye müsaade ediyor. Böylelikle evlilik hususunda çağdaş demokrasi prensiplerinden biri olan ictimâî sınıf farklarını kaldırıyor. Müşrik kadın ile evlenmeyi men ediyor.

Evlenme hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 144 - Şâyet bir kimse, bir karı almış ise ve o (kimse) (hizmetçi kızıyla) çocuk yapmış ise, şâyet bu kimse, ikinci bir karı almak tasavvurunda ise, bu kimseye bunun için müsaade etmemeli. İkinci bir karı almamalı.

Madde 145 - Şâyet bir kimse, bir karı alır ise ve o karı kendisine çocuk vermez ise ve (şâyet) o kimse, ikinci bir karı almayı tasavvur eder ise, bu kimse, ikinci bir karı alabilir; onu (karıyı) evine götürebilir. O, ikinci karıdır, karı (asıl) ile bir addedilmemeli.

Madde 146 - Şâyet bir kimse, bir karı almış ise ve o, kocasına hizmetçi bir kız vermiş ise ve bu sonuncu çocuk doğurmuş ise, o zaman o hizmetçi kız hanımıyla bir vaziyette bulunur. O (hizmetçi kız), çocuk doğurmuş olduğundan hanımı, onu para için satmamalı. Onu (hizmetçi kızı) zincirbent eder ve ona hizmetçi kızlara verilen ücreti tediye eder.

Madde 148 - Şâyet bir kimse, bir karı almış ve bir hastalığa tutulmuş ise ve (şâyet) bir ikinci almayı tasavvur eder ise, o kimse (onu) almalı. Hastalığa tutulmuş olan karıyı boşamamalı. İnşa etmiş olduğu evde, (karı) yaşayacaktır ve o kimse, yaşadığı müddetçe, ona nafaka vermeli.

Madde 154 - Şâyet bir kimse, kızına varır ise, bu adamı şehirden kovmalı.

Madde 155 - Şâyet bir kimse, oğlu için bir nişanlı talep eder ise ve oğlu o nişanlıya varır ise, fakat sonra o (kimse) koynunda (nişanlının) yatar ise ve onu tutarlar ise, bu kimseyi bağlamalı ve onu suya atmalı.

Madde 156 - Şâyet bir kimse oğlu için bir nişanlı talep eder ise ve oğlu o nişanlıya varmaz ise ve o (o kimse) koynunda yatar ise, o (o kimse) 1/2 mîne[23] vermeli ve babasının (kızın babası) evinden ne getirmiş ise ona tamamıyla vermeli ve istediği koca ile evlenir.

Madde 157 - Şâyet bir kimse, babasından sonra[24] vâlidesinin koynunda yatar ise, ikisini yakmalı.

Madde 158 - Şâyet bir kimse, babasından sonra çocuk doğurmuş olan süt nenesinin koynunda yatıp yakalanır ise, o kimse, babasının evinden tardedilmeli.

Evlenme hakkında Mûsâ'nın hükümleri*

Çıkış 22/16[25] - Bir kimse nişanlı olmayan bakireyi aldatıp onun ile yatar ise, mutlaka mehrini tayin edecek ve

---

23 Bir mîne, 60 şekel olup yaklaşık yarım kilogram gümüş değerindedir.

24 Babasının vefatından sonra.

* Eski Ahid, Yahudilere başka milletlerden olanlarla evlenmeyi yasaklamıştır: "Ve onlara hısımlık etmiyeceksin; kızını onun oğluna vermiyeceksin, ve onun kızını oğluna almıyacaksın" (Tesniye, 7/3). Fakat savaşta esir alınan kadını karı olarak almaya imkan tanır (bkz. Tesniye, 21/10-13). Diğer taraftan miras yüzünden, sıptlar arasında anlaşmazlık çıkmaması için her bir sıptın fertlerinin kendi aralarında evlenmeleri emredilmiştir (bkz. Sayılar, 36/7-9). HN.

25 İlk rakam, bâb numarasını, diğerleri ise âyet numaralarını gösterir.

kendisine zevce olarak alacaktır.

Çıkış 22/17 - Eğer merkûmenin pederi ona vermekten imtina eder ise, bakireler mehrine göre, akçe verecektir.

Levililer 18/6-18 - Hiçbir adam yakın akrabasından birine, uryânlığını açmak için, yaklaşmasın. Vâlidenin uryânlığını açmayasın* o vâlidendir, uryânlığını açmayasın. Pederinin zevcesinin uryânlığını açmayasın, pederinin uryânlığıdır. Pederinin kızı yahut vâlidenin kızı olan hemşirenin uryânlığını gerek hânede doğmuş gerek hariçte doğmuş olsun, onların uryânlığını açmayasın. Oğlunun kızının uryânlığını ya kızının kızının uryânlığını açmayasın, zira onların (uryânlığı) senin uryânlığındır. Pederin zevcesinin kızının uryânlığını, pederinden tevlîd olunmuş olup, hemşiren olmakla uryânlığını, açmayasın. Pederinin hemşiresinin uryânlığını açmayasın. O senin pederinin yakınıdır. Vâlidenin hemşiresinin uryânlığını açmayasın, zira vâlidenin yakınıdır. Zevcesine takarrüb etmekle amcanın uryânlığını açmayasın, o senin halandır.** Gelininin uryânlığını açmayasın, oğlunun zevcesidir. Onun uryânlığını açmayasın. Kardeşinin zevcesinin uryânlığını açmayasın, kardeşinin uryânlığıdır. Bir karının ve kızının uryânlığını açmayasın. Onun oğlunun kızının yahut kızının kızının uryânlığını açmak için almayasın, onlar, onun yakınıdır, bu habâsettir. Ve bir karı daha sağ iken, üzerine kız kardeşini alıp uryânlığını açarak onu mükedder etmeyesin.

Tesniye 22/13-19 - Bir kimse bir kadın ile evlenip ona takarrüb ettikten sonra ikrâh duyar ise, ve ona iftira ile onu bednâm ederek, ben bu kızı aldım ama ona takarrüb

* "Kendi babanın çıplaklığını ve ananın çıplaklığını açmıyacaksın." (Levililer, 18/7). HN.

** "Babanın kardeşinin çıplaklığını açmıyacaksın, onun karısına yaklaşmıyacaksın, senin yengendir." (Levililer, 18/14). HN.

ettiğimde onu bakire bulmadım diyecek olur ise, ol-vakit, kızın pederi ve vâlidesi kızın bekâretinin nişânesini alıp kapıya[26] şehrin ihtiyarlarına çıkarsınlar ve kızın pederi ihtiyarlara hitaben, kızımı bu adama zevce olmak üzere verdim ve onu ikrâh ediyor ve işte kızını bakire bulmadım diyerek ona iftira ediyor, ama işte kızımın bekâretinin nişânesi diye ol-bezi şehrin ihtiyarlarının önünde açsınlar, o vakit, ol-şehrin ihtiyarları ol kimseyi tutup tedîb etsinler ve İsrâîlî bakireyi bednâm ettiği için, ondan yüz şekel[27] gümüş cerîme alıp kızın pederine versinler; merkûme dahi, onun zevcesi olup, bütün ömründe onu boşayamayacaktır.

Tesniye 22/28-29 - Bir kimse nişanlı olmayan bir bakire bulup cebren onun ile yatar ise, keyfiyet malum olduğu hâlde, onun ile yatan kimse kızın pederine elli şekel gümüş verecek, kız dahi ona zevce olacaktır. Onu zelîl ettiği için, (zevci) bütün ömründe onu boşamayacaktır.

Tesniye 22/30 - Bir kimse pederinin zevcesini almayacak ve pederinin eteğini açmayacaktır.

Tesniye 27/20 - Pederinin zevcesiyle yatan mel'ûn olsun; zira pederinin eteğini açar ve bütün kavim amîn desin.

Tesniye 27/22 – Pederinin yahut vâlidesinin kızı olan hemşiresi ile yatan mel'ûn olsun ve bütün kavim amîn desin.

Tesniye 27/23 - Kayın vâlidesiyle yatan mel'ûn olsun ve bütün kavim amîn desin.

Evlenme hakkında Muhammed'in hükümleri

Bakara Sûresi 2/221 - Hatta iman etmedikçe müşrik

---

26 Mahkemeye.

27 Babil'in tartı işlerinde, "şekel" yaklaşık olarak sekiz gram ağırlığındadır. İsrâil'de, bu kıymet muhtelif zamanlarda değişmiştir.

kadınları nikâh etmeyiniz. Mü'min bir câriye, beğenmiş bile olsanız, bir müşrikten hayırlıdır; iman eylemedikçe bir müşriğe bir Müslüman kadınını nikâh eylemeyiniz. Velev ki siz o müşriği beğenmiş olsanız bile, bir mü'min köle ondan hayırlıdır...

Nisâ Sûresi 4/3-4 - Eğer yetim kızlara adâlet edememekten korkar iseniz, hoşunuza giden diğer kadınlardan ikişer, üçer ve dörder nikâh ediniz. Eğer adâlet edememekten korkar iseniz, bir tek ile iktifa ediniz. Yahut mâlik olduğunuz bir câriye alınız. Bu sizin adaletten sapmamanıza daha yakındır. Kadınların mehirlerini gönül hoşluğu ile ve müşkülâtsız veriniz. Eğer rızalarıyla mehirden size bir şey terk ederler ise, onu helal olarak, safâ-yı hâtır ile yiyiniz.

Nisâ Sûresi 4/19 - Ey mü'minler! Kadınları cebren tevârüs etmeniz size helal olmaz. Ve onları, verdiğiniz mehirden bir kısmını almak için tazyîk etmeyiniz. Ancak onların aşikâr ve müsbet fuhş işledikleri zaman, istirdâd-ı mehr caiz olur.*

Eğer zevcelerinizden ikrâh eder olsanız bile, onlara marûf dâiresinde hüsn-i muâşeret ediniz.**

Nisâ Sûresi 4/20 - Eğer zevcenizi diğer bir zevce ile tebdîli murâd eder iseniz, bir kıntâr mal vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayınız...***

---

* İslâm'dan önceki dönemde Araplarda, kişinin kan akrabası, malına varis olduğu gibi, dul kalan karısına da varis olurdu. Bir adam, yakınlarından biri öldüğü zaman onun karısının üzerine paltosunu atar: "Malına varis olduğum gibi karısına da varis olurum, benim onda hakkım var" diyerek kadını yönetimine alırdı. Artık dilerse kadını kocasının ödediği mehirle başka bir adamla evlendirip parayı kendisi alır, dilerse kocasından kadına düşen mala sahip çıkmak için kadını bekletir, evlenmekten men ederdi. Bu hususta kadının rızasının olup olmadığına bakılmazdı. Kadın bir eşya gibi devredilirdi. HN.

** "Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, bilin ki sizin hoşlanmadığınız bir şeye Allah çok hayır koymuş olabilir" (Nisâ, 4/19). HN.

*** "Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz takdirde, onlardan birine (evvelki eşinize) kantarlarca mal vermiş olsanız dahi, verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın" (Nisâ, 4/20). HN.

Nisâ Sûresi 4/22-24 - Babalarınızın nikâhlandığı kadını nikâh etmeyiniz. Meğer ki bu geçmişte vâki ola. Bu fiil bir hatâ-yı fâhiş, Hakk'ın gazabını müeddî çirkin bir yoldur. Size, vâlideleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, birader ve hemşire kızları, sizi emziren süt analarınız, süt kız kardeşleriniz, zevcelerinizin anaları, üvey kızlarınız haram kılındı. Akit olup da zifâf olmayan zevcenin kızı ile izdivâçta günah yoktur ve sulbî oğullarınızın zevceleri ile iki kız kardeşin arasını cem de haram kılındı; meğer ki geçmişte vâki ola. Allah teâlâ Ğafûr ve Rahîm'dir. Malınız olan câriyenizden gayrı sâhib-i zevc kadınlar ile de nikâh size haram kılındı. Bunlar, üzerinize yazılmış farâiz-i ilâhiyedir. Bunlardan gayrısı, zinadan sakınarak, iffet dâiresinde malınızdan sarf ile izdivâc etmeniz için, size helal kılındı. Nikâhınıza almakla kendilerinden istifâde ettiğiniz kadınların takdîr olunan ücretlerini veriniz. Bu mukarrer ücretten sonra, aranızda razı olduğunuz şeyde günah yoktur.

Nisâ Sûresi 4/25 - Sizden, hür mü'mineyi nikâha kudreti olmayan kimse, mü'min câriyelerden birini nikâh eylesin. Allah imanınıza alîmdir. Birbirinizdensiniz ve onları, ehillerinin izniyle nikâh ediniz. Afîfe, zinadan ve gizli dost tutmaktan berî oldukları hâlde, hoşlukla ve noksansız mehirlerini veriniz. Eğer onlar, nikâha girdikten sonra zina işlerler ise, haklarındaki ceza hürrelerin cezasının nisfıdır. Bu (câriye ile nikâh) galebe-i şehvetle zinaya düşmekten korkanlar içindir.* Sabrederseniz sizin için hayırlıdır.

Nisâ Sûresi 4/34 - ...İsyan ile itaatten çıkmalarından korktuğunuz kadınlara nasihat edin, yatağınızı ayırın, (yüze vurmamak, bir tarafını incitmemek suretiyle ve el

* "Bu (cariye ile evlenme) içinizden sıkıntıya düşmekten korkanlar içindir" (Nisâ, 4/25). HN.

ile hafifçe) vurun. İtaat eder ve isyandan vazgeçerler ise, onlara zulüm yolunu aramayınız.

Nisâ Sûresi 4/35 - Eğer zevc ve zevce arasında şiddetli ihtilaf olur ise, zevcin ve zevcenin akrabasından birer hakem gönderiniz. Eğer bunlar, aralarını bulmak murâd ederlerse, Allah da muvaffak eder.*

Mâide Sûresi 5/5 - Müslüman kadınlardan sâhibe-i iffet ve hür olanlarla ehl-i kitâbın afîfe ve hür kadınları, mehirlerini verdiğiniz ve salâhı iltizâm edip aşikâr ve gizli fuhşa meyletmemek kastında bulunduğunuz hâlde, size helaldir.

Nûr Sûresi 24/3 - Zâni ancak zâniyeyi yahut müşrikeyi nikâh eder. Zâniyeyi de ya zâni ya müşrik nikâh eder. Bunlar mü'minlere haram kılındı.

Mücâdele Sûresi 58/2-3 - Sizden zevcelerine zıhâr** edenlerin o zevceleri, anaları değildir. Anaları, onları doğuranlardır. O zıhâr edenler mekrûh söz ve yalan söylerler. Allah affedici ve mağfiret eyleyicidir. Zevcelerinden zıhâr edip sonra söylediklerinden rücû edenlere, zevceleriyle temas etmezden evvel, bir esir azat etmek icap eder.

2. Boşanma

Boşanma, müşterek hayatı tutan bağların çözülmesi demektir. Hamurabi, boşama hakkını kocaya bahşettiği gibi, karıya da bahşetmiştir. Bu, o dönemde kadınlık lehine atılmış önemli bir adım demektir. Hamurabi Kanunu'ndan daha eski olan Sümer Aile Kanunu, kocasını red-

* "Eğer (karı-kocanın) aralarının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar, uzlaştırmak isterlerse, Allah onların arasını bulur." (Nisâ, 4/35). HN.

** Zıhar, kocanın; karısını nesep, emzirme veya evlilik akrabalığı suretiyle ebedî olarak kendisiyle evlenmesi yasak olan bir kadının, kendisince bakılması caiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir organına benzetmesidir. HN.

deden karıyı nehre atmak suretiyle cezalandırırdı.[28]

Mûsâ, boşama hakkını yalnız erkeğe veriyor, boşanarak, başka bir kimse ile evlenen karının, tekrar ilk kocasıyla evlenmesine müsaade etmiyor.

Muhammed, aynı şekilde boşama hakkını yalnız erkeğe veriyorsa da karının büyük bir kabahati olmadıkça kolay kolay boşamayı tavsiye etmiyor. Boşama durumunda ise örfe göre ve güzel bir şekilde hareket edilmesini tavsiye ediyor.

Hamurabi, boşanma durumunda Allah'ın isminin anılmasını; Mûsâ, boş kağıdının yazılıp karının eline verilmesini; Muhammed, iki kişinin şahit tutulmasını emrediyor. Bu üç farklı şekil, boşamanın kayda geçirilerek icra edilmesinin gerekli olduğunu ifade ediyor.

Boşanma hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 131 - Şâyet bir kimsenin karısı, kocasından şikâyet eder ise ve kendisi (karı) başka bir erkek ile hemfirâş olduğu (bir hâlde) yakalanmaz ise, o, (karı) ilahın ismini zikrederek bunu beyan etmeli ve evine (karının) gitmeli.*

Madde 137 - Şâyet bir kimse, kendisine çocuk doğurmuş ikinci bir karıya yahut kendisine dünyaya çocuk getirmiş olan bir karıya yol vermeye karar vermiş ise, bu karıya, getirdiğini iâde etmeli ve tarla, bahçe ve mâmelek kabilinden olan mîrâsı ona vermeli ve oğullarını, kendisi (karı), büyüyünceye kadar besler ve terbiye eder. Oğulları büyüdükten sonra kendisine (karıya), oğullarına verilmiş olan bütün şeylerden, bir oğul gibi, bir hisse vermeli. Ve

---

28 Sümer Aile Kanunu'nun Beşinci Maddesi'nin metni şöyledir: "Şayet bir karı, kocasını reddeder ve "Sen berim kocam değilsin" derse onu (karıyı) nehre atmalı".

* Galanti bu maddeyi şöyle açıklamıştır: "Karı zina ile itham olunursa fakat zina yaparken yakalanmaz ise yemin ile serbest bırakılır ve ailesinin yanına dönebilir." (bkz. Hamurabi Kanunu, 36). HN.

bir erkek, şâyet o (kadın) ister ise, onun ile evlenebilir.

Madde 138 - Şâyet bir kimse, kendisine çocuk doğurmamış olan karısını boşamak ister ise, kendi kadın fiyatı ne ise, kendisine para vermeli. Ve babasının evinden getirdiği hediyeyi kendisine tamamıyla teslim etmeli ve boşamalı.

Madde 139 - Şâyet kadın fiyatı yok ise, talâkı için kendisine bir mîne vermeli.*

Madde 140 - Şâyet o, bir maşenkak (machenkak)[29] ise, o kendisine 1/3 mîne vermeli.

Madde 141 - Şâyet kocasının evinde ikâmet eden bir kimsenin karısı, dışarıya gitmeye karar verir ise ve kendisinin delilik ettiği, evini harap ettiği, kocasını tezlîl ettiği için davet ve celp edilir ise, şâyet kocası sonra "Ben onu boşarım" der ise, onu boşayabilir. Hisse (yani) talâk akçesi nâmıyla kendisine hiçbir şey verilmemeli. Şâyet kocası "Ben onu boşamam" derse, kocası başka bir karı almalı. Diğer karı ise, bir hizmetçi kadın sıfatıyla kocasının evinde ikâmet etmeli.

Madde 142 - Şâyet bir karıya karşı kocası suçlu ise, "O (karı), bana takarrüb etmeyecek" der ise, sonra kendisine atfolunan kabahatler hakkında karar verilir ise, şâyet o (karı), kendini gözeterek cürüm irtikâb etmemiş ise ve kocası kapı dışarı eder ise ve o (karı) pek çok zelîl kalır ise, bu kadının kabahati yoktur; o (karı), hediyesini almalı ve babasının evine gitmeli.

Madde 149 - Şâyet bu karı kocasının evinde ikâmet etmezse, o (koca), kendisine babasının evinden getirmiş olduğu hediyeyi bi-tamâmihâ vermeli ve o (karı) gidebilir.

---

* Galanti bu maddeyi şöyle açıklamıştır: "Kadın fiyatı verilmemiş ise o halde, o, ona bir mîne vermeye mecburdur" (bkz. Hamurabi Kanunu, 38). HN.

29 Babil'de, ictimâî vaziyeti köleden yüksek ve hür adamdan aşağı olan kimseye maşenkak denir.

Boşanma hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Tesniye 24/1-4 - Bir kimse karı alıp evlenir ve onda ayıp bir şey bulduğu için nazarında makbûl olmaz ise, ona talâknâmeyi yazıp eline verecek ve evinden salıverecektir. O dahi evinden çıkıp gidecek ve diğer bir erkeğe varabilecektir. Bu sonuncu koca ikrâh edip talâknâmeyi yazarak eline verir ve onu kendi hânesinden gönderir. Yahut onun ile evlenen bu sonuncu koca vefat eder ise onu salıvermiş olan ilk kocası, tekrar kendine zevce olarak alamayacaktır.

Boşanma hakkında Muhammed'in hükümleri

Bakara Sûresi 2/226-227 - Zevcelerinden îlâ' (mukârenet etmemeye yemîn) edenler için dört ay intizâr vardır. Bu müddet zarfında rücû ederler ise, Allah onları affeder ve rahmetine erdirir. Eğer talâka azmederler ise, Allah onların azim ve kastlarını işitir ve bilir.

Bakara Sûresi 2/228 - Mutallakalar, nefisleriyle üç hayzı beklesinler. Allah'a ve âhirete iman ediyorlar ise, Cenâb-ı Hakk'ın, rahimlerinde halk eylediğini gizlemek, onlara helal olmaz. Bu müddet zarfında, eğer hüsn-i muâşereti istiyorlar ise, onları iâdeye zevcleri daha ziyâde haklıdır. Kadınların aleyhlerine olduğu gibi lehlerine de marûf ile hakları vardır.* Erkeklerin hakkı kadınlardan bir derece fazladır. Allah her şeyi icraya Kâdir, Azîz ve Hakîm'dir.

Bakara Sûresi 2/229 - Talâk iki keredir. Bundan sonra ya hüsn-i muâşeretle taht-ı nikâhta tutmak yahut iyilik ile yol vermektir. Zevceye verdiğinizden bir şey almanız size helal olmaz. Meğer ki onlar, Allah'ın hudûdunu ikâme

* "Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır." (Bakara, 2/228). HN.

edememekten korkarlar. Eğer onların hukûk-ı zevciyeti hükm-i ilâhi mûcibince edâ edemeyeceklerinden havfeder iseniz, zevcenin zevce bir şey fidâ etmesinde ve zevcin de kabulünde günah yoktur.* Bu ahkâm Allah'ın hudûdudur. Onlara tecavüz etmeyiniz. Allah'ın hudûduna tecâvüz edenler zalimdir.

Bakara Sûresi 2/230 - Eğer zevcesini (üçüncü defa) tatlîk eder ise, kadın diğer bir zevce nikah olunmadıkça ona helal olmaz. Bu diğer zevc mezbûreyi tatlîk eder ise, Allah'ın hudûdunu ikâme edeceklerini zanneyledikleri hâlde birbirine ric'at etmelerinde günah yoktur. Bu, bilen ve anlayan kavim için beyan buyurduğu ahkâmdır.**

Bakara Sûresi 2/231 - Zevcenizi tatlîk edip müddet-i iddet hitâm bulunca, onları marûf ile tutunuz yahut iyilik ile yol veriniz. Onları zulüm için mazarratlarını mûcib olacak surette tutmayınız. Bunu yapan kimse kendi nefsine zulmeder. Allah'ın âyetlerini eğlence ve latîfe saymayınız. Hakkın size nimetlerini, vaaz ve nasihat için gönderdiği Kitap ve Hikmeti tahattür ediniz. Biliniz ki Allah her şeyi bilir.

Bakara Sûresi 2/232 - Kadınları tatlîk eylediğiniz ve iddet de hitâm bulduğu zaman, aralarında marûf vechile rıza ve muvâfakat hâsıl olan zevc-i âhere varmalarına mani olmayınız. Sizden Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, bununla nasihat alsın.***

---

* "Eğer erkek ve kadının, Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarsanız o zaman kadının (ayrılmak için) verdiği fidye (hakkından vazgeçmesin)de ikisine de bir günah yoktur." (Bakara, 2/229). HN.

** "Erkek yine boşarsa, artık bundan sonra kadın, başka bir kocaya varınadan kendisine helal olmaz. O (vardığı adam)da bunu boşarsa Allah'ın sınırları içinde duracaklarına inandıkları takdirde (eski karı kocanın) tekrar birbirlerine dönmelerinde kendilerine bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. (Allah) bunları, bilen bir toplum için açıklamaktadır." (Bakara, 2/230). HN.

*** "Kadınları boşadığınız zaman bekleme sürelerini bitirdiler mi, kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. Bu, içinizden Allah'a ve ahiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür." (Bakara, 2/232). HN.

Bakara Sûresi 2/236 - Kendilerine temas etmemiş ve bir bedel-i nikâh tayîn eylememiş olduğunuz kadınları tatlîkte günah yoktur. Ancak onlara bir şey veriniz. Zengin olana kadrince ve fakir olana kadrincedir. Marûf ve müstahsen surette temettu ettirmek, erbâb-ı ihsân üzerine haktır.*

Bakara Sûresi 2/237 - Eğer kadınları, temas etmezden evvel ve fakat bedel-i nikâh tayîn etmiş olduğunuz hâlde boşar iseniz, onlar için mehrin nisfı vardır. Meğer ki bizzat o mutallaka yahut o nikah elinde olanlar affedeler. Af takvâya daha yakındır.** Aranızda ihsân ve keremi unutmayınız.

Bakara Sûresi 2/241 - Mutallakaları marûf dâiresinde istifâde ettirmek erbâb-ı ittikâ için haktır.

Ahzâb Sûresi 33/49 - Ey mü'minler! Mü'min kadınları nikah ve sonra temas etmezden evvel tatlîk eder iseniz, onlar üzerine tadâd edeceğiniz iddet yoktur. Bir şey i'tâsıyla onları müstefîd ediniz ve hüsn-i sûretle yol veriniz.

Talâk Sûresi 65/1-3 - Ey Nebî! Zevcelerinizi tatlîk ederseniz iddetleri vaktinde (hayızdan tahâretle temastan evvel) tatlîk edin ve iddet müddetini sayın ve onları (iddet müddetince) aşikâr ve müsbet bir büyük kabahatleri olmadıkça, evlerinden çıkarmayın ve onlar da çıkmasınlar. İşte bu Allah'ın hudûdudur. Allah'ın hudûdunu tecâvüz eden, kendisine zulmeder. Bu tatlîkten sonra, Cenâb-ı Hak bir emr ihdâs edip etmeyeceğini bilemezsin. İddet hitâm bulunca, onları marûf ve müstahsen suretle taht-ı

* "Henüz dokunmadan, ya da mehir kesmeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. Ancak onları faydalandırın(bir miktar bir şey verin). Eli geniş olan, kendi gücü nisbetinde eli dar olan da kadrince güzel bir şekilde faydalandırmalı(herkes gücü ölçüsünde bir şey vermeli)dir. Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur" (Bakara, 2/236). -HN.-

** "(Erkekler,) Sizin affetmeniz (müsamaha gösterip mehrin tümünü vermeniz) takvaya daha yakındır" (Bakara, 2/237). -HN.-

nikâhınızda tutun veyahut marûf ve müstahsen vechile onlardan müfâraket edin. Buna adalet sahibi iki şahit işhâd eyleyin ve Allah için şehâdeti yerine getirin. Bununla, Allah'a ve ahiret gününe iman eden muttaiz olur.* Ve Allah'a ittikâ eden kimseyi Cenâb-ı Hak müşkülâttan kurtarır ve onu ümit etmediği yerden rızıklandırır.

3. Evlat ve Evlatlık

Hamurabi Kanunu, çocukların ana ve babaları ile ilişkisini düzenlemiştir. Ailede çocuklara karşı birinci derecede idare ve otorite sahibi, baba ve ikinci derecede anadır. Babanın ölümünden sonra idare ve otorite sahibi anadır. Bu otoritenin, çocuğun hangi yaşına kadar kanunen muteber olduğu ise malum değildir. Babanın ve ananın vefatından sonra otorite sahibi, büyük kardeş; büyük kardeş bulunmadığı zaman tayin olunan vâsîdir.

Çocukların ana babaya itaat etmesi şarttır. Ağır kabahatlerden sonra uslanmayan oğul, hakim kararı ile kovulur. Kovma, kovulanın aile bağlarının çözülmesini gerektirmez. Babasını döven oğul, elleri kesilmek suretiyle cezalandırılır.

Mûsâ, çocukların babasına ve anasına itaat etmesini, on emrin beşincisiyle emretmiştir. Bu hususta gayet kat'idir. Mükerrer tembihlerden sonra uslanmayan serkeş, müsrif, obur ve ayyaş oğul, şehrin ihtiyarları huzurunda teşhir edildikten sonra recmedilir. Babasını ve anasını döven, onlara söven oğul idam edilir.[30] Tevrat'ın diğer

* "Allah'a ve Son Güne inanan kimseye öğütlenen budur" (Talâk, 65/2). HN.

30 Mûsâ'nın evlat hakkında koyduğu bu hüküm, Hamurabi Kanunu'ndan daha eski olan Sümer Aile Kanunu'nun çocuklar hakkında koyduğu hükümden daha katıdır. Sümer Aile Kanunu, babasını inkar eden çocuğu satmak ve anasını inkar edeni kovmak ile iktifa ediyor. Kanunun bu maddeleri şöyledir:
Birinci Madde - Şayet bir oğul, babasına "Sen benim babam değilsin" der ise o halde o (babası), ona zincir takmalı ve onu para için satmalı.→

bir âyeti, babasını ve anasını hor gören oğlun lanetlenmesini emrediyor.

Çocukların miras durumu, ileride miras konusunda anlatılacaktır. Evlatlığa kabul etme keyfiyeti, kolay kolay çözülmeye uğramayan bir takım münasebetler tesis eder. Hamurabi Kanunu'na göre bu münasebetlerin çözülmesi, belirli haller dışında, tarafların rızasıyla mümkündür. Çözülmeye müsaade ettiği başlıca haller; evlatlığa kabul olunanın kabul edene karşı kötü davranması, evlatlığa alanın evlatlığa alınana karşı ihmali, evlatlığa alanın bilahare evlat sahibi olmasıdır. Hamurabi Kanunu, evlatlığın verasetine de temas ediyor.

Muhammed, fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürmeye kalkanlara karşı çıkıyor. Ayrıca evlatlık hususunda evlatlığa alınanların, asıl babalarının isimleriyle çağrılması, babalarının isimleri bilinmediği takdirde, onların din kardeşi ve dost sıfatıyla tanınmasını emrediyor. Birinci hal, evlatlığın ailesinin ismini devam ettirmeye, ikinci hal ise evlatlığa karşı şefkat ve merhamet duygusu uyandırmaya yöneliktir.

Evlat ve evlatlık hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 168 - Şâyet bir kimse, oğlunu kovmayı tasavvur eder ise, hâkime "Oğlumu kovacağım" der ise, hâkim avâkibi tahkîk ve tetkîk etmeli. Şâyet oğul, evlat münâsebâtında kovulacak derecede ağır bir günah işlememiş ise, peder, oğlunu evlat münâsebâtından kovmamalı.

Madde 169 - Şâyet o (oğul), babasına karşı evlat münâsebâtından kovulmak derecesinde ağır bir günah işlemiş ise, o (baba), birinci defa olarak affetmeli. Şâyet o (oğlu), ikinci defa olarak ağır bir günah işlemiş ise, baba, oğlunu

İkinci Madde - Şayet bir oğul anasına "Sen benim anam değilsin" der ise onu evinden çıkarmalı.

evlat münâsebâtından kovabilir.

Madde 185 - Şâyet bir kimse, bir sabîyi kendi şahitleriyle evlatlığa kabul etmiş ve onu beslemiş ve terbiye etmiş ise, bu beslenilen ve terbiye olunan, ona (bu kimseye) vesîle-i şikâyet ve iddiâ olmamalı.

Madde 186 - Şâyet bir kimse, bir sabîyi evlatlığa kabul etmiş ise, şâyet kendi tarafından (o kimse) kabul olunan, babasına yahut vâlidesine karşı kabahat işler ise, bu evlatlığa kabul olunan, babasının hânesine avdet etmelidir.

Madde 188 - Şâyet bir sanatkâr, bir çocuğu beslemek ve terbiye etmek için kabul eder ise ve kendisine kendi sanatını öğretir ise, bu (sanatkâr) aleyhine iddiada bulunmamalı.[31]

Madde 189 - Şâyet o, ona sanatını öğretmemiş ise, bu beslenilen ve terbiye edilen (çocuk) babasının hânesine avdet etmeli.

Madde 190 - Şâyet bir kimse, evlatlığa kabul etmiş, beslemiş ve terbiye etmiş olduğu bir sabîyi evlâdı sırasına saymaz ise, bu beslenilmiş ve terbiye edilmiş olan, babasının hânesine avdet etmeli.

Madde 191 - Şâyet bir kimse, bir sabîyi evlatlığa kabul ve onu terbiye ederek büyütmüş ise, (şâyet, sonra o) bir hâne tesîs eder, sonra oğulları olur ise ve beslemiş ve terbiye etmiş olanı kovmayı tasavvur eder ise, bu oğul, yoluna gitmemeli. Onu beslemiş ve terbiye etmiş olan peder, emvâlinden evlat mîrâsının 1/3'ünü vermeli. Tarla, bahçe ve hâne nevinden kendisine hiçbir şey vermemeli.

Madde 192 - Şâyet bir gözdenin (?) oğlu yahut bir fâhişenin oğlu* kendisini beslemiş ve terbiye etmiş olan bir

---

31 Aleyhine iddiada bulunmamak demek, evlatlığın makbul ve muteber olması demektir.

* Galanti bu ifadeleri, "Bir mabet kölesinin yahut bir mabet hizmetçi kızının oğlu" şeklinde açıklamıştır (bkz. Hamurabi Kanunu, 51). -HN.-

pedere yahut bir vâlideye "Sen benim babam değilsin, sen benim vâlidem değilsin" der ise, onun dilini kesmeli.

Madde 193 - Şâyet bir gözdenin (?) bir oğlu yahut bir fahişenin oğlu pederinin hânesini tanımış ise (öğrenmiş ise), onu beslemiş ve terbiye etmiş babayı yahut onu beslemiş ve terbiye etmiş anayı tanımaz ise (inkar eder ise), ve pederinin evine gider ise, onun gözünü çıkarmalı.[32]

Madde 195 - Şâyet bir oğul babasını darp eder ise, ellerini kesmeli.

Evlat hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Levililer 20/9 - Pederine yahut vâlidesine her kim şetmeder ise, mutlaka katlolunacaktır.

Tesniye 21/18-21 - Bir kimsenin, peder ve vâlidesinin sözünü dinlemez inatçı ve âsî bir oğlu var ve onu tedîb ettiklerinden sonra, onları dinlemez ise, o vakit pederi ile vâlidesi onu tutup şehrinin ihtiyarlarına ve mahallin kapısına[33] çıkaracaklar ve şehrinin ihtiyarlarına bu oğlumuz inatçı ve âsîdir, sözümüzü dinlemez, müsrif ve bekrîdir diyecekler ve şehrinin adamlarının cümlesi, onu taşlar ile recmedecekler ve ölecektir. Böylece aranızdan kötülüğü defedeceksin. Cümle İsrâîl dahi işitip korkacaktır.

Tesniye 27/16 - Peder ve vâlidesine şetmeden mel'ûn olsun ve bütün kavim amîn desin.

Evlat ve evlatlık hakkında Muhammed'in hükümleri

İsrâ Sûresi 17/31 - Zarûret korkusuyla evlâdınızı katletmeyiniz. Biz onları ve sizi besleriz. Evlat katli büyük bir hatadır.

---

32 Bu maddenin açık manası şudur: Öz ana babasına dönerek mânevî ana babasını terk eden evlatlığa kabul edilmiş olan bir mabet kölesinin veya bir mabet hizmetçi kızının oğlu, gözü çıkarılarak cezalandırılır.

33 Mahkeme demektir.

Ahzâb Sûresi 33/5 - Evlatlıklarınızı asıl babalarının ismiyle çağırın ki bu, Allah indinde daha ziyâde adalete yakındır. Eğer babalarını bilmez iseniz, din kardeşleriniz ve dostlarınızdırlar. Hatâen babalığının ismiyle çağırmanızda günah yoktur ve lâkin amd ve kasd ile çağırmanız günahtır.

4. Miras

Hamurabi Kanunu, miras hükümlerini tayin etmiştir. Erkek çocuklar eşit olarak miras alırlar. Çeyiz alan kız, mirastan mahrumdur; çeyiz almadığı takdirde, alacağı mirastan faydalanma hakkı olmak üzere yalnız bir pay alır. Çocuklar, babaları tarafından analarına hediye edilmiş olan tarla, orman vesaire hakkında babalarının ölümünden sonra varislik iddia edemezler. Baba da kendisine çocuk doğurduktan sonra ölen karısının çeyizi hakkında varislik iddia edemez. Aynı şekilde baba, çocuksuz vefat eden karısının çeyizini talep edemez. Hayattayken, çocuklarından birine hediye vermiş olan baba öldükten sonra diğer çocuklar, hediye üzerine varislik iddia etmeyerek kalan terekeyi eşit olarak taksim ederler.

Verasette, evlenmemiş oğlun durumu dikkate alınır. Baba tarafından verilen hediye yahut hususî bir vaziyet yüzünden bu oğlun kardeşlerine karşı bir üstünlük hakkı olabilir. Farklı karıların çocukları, babanın mirasından eşit olarak pay alırlar. Karısından ve hizmetçi kızından çocukları olan bir kimsenin ölümünde ortaya çıkan miras meselesi, o kimsenin, hizmetçi kızının çocukları hakkındaki vaziyetine göre değişir. Kocasından hediye almayan ve oğulları olan karı, mirastan hediyesini aldığı gibi ayrıca bir pay alır ve evde ikamet eder. Evde ikamet etmek istemeyen dul karı, kocasının kendisine vermiş olduğu hediyeyi çocuklarına terk eder. Küçük yaşta çocukları olan

bir karı evlenmek istediği takdirde hakim, çocukların veraset meselesini tanzim eder. Bir ailede erkek olmadığı takdirde kızlar varis olur.

Hediye mirastan sayılmaz. Kanun, manevî evlatların yani evlatlığa alınan çocukların miras meselesini de düşünmüştür.

Mûsâ, miras hakkında koyduğu "ilk oğulluk" meselesine temas ediyor. Bu hükümlere göre ilk doğan oğul* (bıkor)[34] nefret edilen bir kadından doğmuş olsa bile, diğer kardeşlerine nispeten mirastan iki pay alır.

İbranîlerde eskiden beri varis, oğul olmuş olsa gerektir. Zira Tevrat, Tselofhad** isimli bir kişinin oğulsuz ölmesi üzerine onun beş kızının*** Mûsâ, kâhin ve ileri gelenlerden oluşan bir meclise müracaat ederek verasete haklı olduklarını iddia ettiklerini ve böyle bir örnek olmadığını gören meclisin bir karar veremediği için Mûsâ'nın meseleyi Allah'a arz ettiğini yazıyor.[35] Bunun neticesi olarak miras pek geniş bir esas dairesinde tadil edilmiştir.

Muhammed, dul kadın ve yetim haklarının korunmasını emrediyor. Babanın, ananın ve akrabanın terekelerinden erkeklere ve kadınlara pay olduğunu zikrediyor. Bir erkeğin iki kadın hissesi alabileceği esasını koyarak varislerin derecesini tayin edip miras miktarını tespit ediyor.

---

* İsrailoğulları geleneğinde ilk oğlun ayrı bir önemi vardır. Bu nedenle ilk doğan çocuk için geleneksel bir tören düzenlenir; çocuk büyük bir tepsinin içine yerleştirilir, yanına da evde bulunan değerli takılar konur, çocuğun ailesi, Tanrı adına bağışta bulunur, adaklar sunar. Çocuğun doğumundan sonra 31 gün içinde gerçekleştirilen bu törene "Pidyon ha-ben" denir. Böylece ilk doğan çocuğa bir takım kutsal görevler yüklenir. Bu çocuklar kohen olarak tanrıya adanır ve tapınaklardaki bütün törenleri yönetirler. HN.

34 İbranîcede bıkor, ilk doğan çocuğa denir. Musevî ismi olan ve "bıkor" telaffuz olunan kelime, ilk çocuk demektir.

** Yûsuf'un oğlu, Manasse'nin aşiretlerinden Manasse oğlu, Makir oğlu, Gilead oğlu, Hefer oğlu Tselofhad. HN.

*** Bunlar, Mahla, Noa, Hogla, Milka ve Tirtsa'dır. HN.

35 Sayılar, 27/1-8.

Kadınların miras yoluyla zorla alınmasını men ediyor. Çocuksuz vefat edenler hakkında hükümler koyuyor. Terekeden hisse alacak yetim ve fakirlerin iyi sözlerle sevindirilmelerini tavsiye ediyor.

Miras hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 150 - Şâyet bir kimse, karısına tarla, orman, ev ve mâmelek (mal) hediye etmiş ise, kendisine mühürlü bir vesîka bırakmış ise, sonra kocasına vefatından sonra oğulları kendisinden (karıdan) hiçbir şey istememeli. Vâlide, kendi vefatından sonraki zaman için, istediği çocuğuna verebilir, bir diğerine veremez.

Madde 162 - Şâyet bir kimse bir kadın ile evlenirse, o, kendisine çocuk doğurur ise ve bu kadın tabiî ölümden ölür ise, babası, cihazı için hiçbir şey talep etmemeli. Cihazı (karının) çocuklarına aittir.

Madde 163 - Şâyet bir kimse bir kadın ile evlenir ve ona çocuk getirmez ise, bu kadın tabiî ölümden ölür ise, şâyet bu kimsenin, kayınpederinin evine getirmiş olduğu mubâyaa fiyatını, kayınpederi kendisine iâde etti ise, kocası, bu kadının cihazı için hiçbir şey talep etmemeli. Cihazı (kadının), pederinin (kadının) evine aittir.

Madde 164 - Şâyet kayınpederi, kendisine mubâyaa fiyatını vermediyse, mubâyaa fiyatının miktarı nisbetinde cihazından (karının) kesmeli ve cihazını (karının) babasının evine vermeli.

Madde 165 - Şâyet bir kimse, gözü onda olan[36] oğluna tarla, bahçe ve ev teberru etmiş, kendisine mühürlü vesîka yazmış ise, sonra peder, tabiî bir ölümden vefat etmiş ise, şâyet biraderler taksîm ederler ise, o (oğul) pederin kendisine vermiş olduğu hediyeyi almalı ve bundan baş-

36 Tercih ettiği oğul

ka, onlar (biraderler) pederin hânesinin taht-ı tasarrufunda bulunan şeyleri müsâvî aksâma taksîm etmelidirler.

Madde 166 - Şâyet bir kimse, yetiştirdiği oğullarına karı alır ise, küçük oğluna bir karı almaz ise, sonra peder, tabiî bir ölümden vefat eder ise, şâyet sonra kardeşler taksîm ederler ise, onlar, pederlerinin hânesinin mâmelekinden karı almamış olan küçük kardeşlerine, hissesinden ayrı, kendisine de mubâyaa fiyatı tahsîs etmeli ve kendisine bir karı vermeli (almalı).

Madde 167 - Şâyet bir kimse bir karı alır ise, ve kendisine evlat doğurduysa, bu karı tabiî bir ölümden vefat ettiyse ve kendisinden (karısından) sonra o (kimse), ikinci bir karı aldıysa ve kendisine çocuk doğurur ise, ondan sonra peder, tabiî bir ölümden vefat eder ise, çocuklar, vâlideler için, (vâlideleri nazar-ı itibâra alarak) taksîm etmemeli. Vâlidelerinin hediyesini almalıdırlar ve pederin hânesinin mâmelekini aksâm-ı mütesâviyeye taksîm etmelidirler.

Madde 170 - Şâyet bir kimseye karısı çocuk doğurmuş ve hizmetçi kızı (o kimsenin), çocuk doğurmuş ise, peder, hizmetçi kızının kendisine doğurduğu çocuklara, hayatında "evlâdım" çağırır ise ve onları (çocukları) karısının çocuklarıyla sayar ise, sonra peder, tabiî bir ölümden vefat eder ise, karının çocuklarıyla hizmetçi kızının çocukları, pederin hânesinin mâmelekini aksâm-ı mütesâviyeye taksîm etmeli; mîrâs yiyecek olan karının oğlu, taksîmde (en evvel) intihâb etmeli ve almalı.

Madde 171 - Ve şâyet peder sağ iken, kendisine çocuk doğurmuş olan hizmetçi kızının oğullarına, "evlâdım" çağırmaz ise, peder tabiî bir ölümden öldükten sonra, hizmetçi kızının oğulları, pederin hânesinin mâmelekini, karının oğullarıyla taksîm etmemeli. Şâyet o (kimse), hizmetçi kızıyla oğlunun hürriyetini ilan eder ise, karının

oğulları, esâretten dolayı, hizmetçi kızının oğullarına karşı, iddiada bulunmamalı. Karı hediyesini ve kocasının kendisine verdiği levhada (senette) yazdığı hibeyi almalı ve kocasının ikâmetgâhında ikâmet etmeli. Ve yaşadığı müddetçe, hakk-ı intifâa mâlik olmalı; fakat para için satmamalı; bıraktığı (karının) şeyleri evlâdına aittir.

Madde 172 - Şâyet kocası kendisine hiç bir hediye vermemiş ise, onlar (oğullar) kendisine hediyesini tamâmıyla iâde etmelidir. Ve kocasının evinden bir hisse alır. Şâyet oğulları onu evden çıkarmak için kavga ederler ise, hakim akıbetini (vâlidenin) tetkîk ve kabahati oğullara atf ve isnat ederler ise, bu karı kocasının evinden çıkmamalı.

Şâyet bu karı çıkmaya karar verir ise, kocasının kendisine verdiği hediyeyi oğullarına terk etmeli. Pederinin (kendi) evinden getirdiği hediyeyi almalı ve dilediği adam ile evlenmeli.[37]

Madde 173 - Şâyet bu karı, gittiği yere, muahhar kocasına çocuk doğurur ise, bilâhare bu karı ölür ise, hediyesini, mukaddem ve muahhar çocukları taksîm ederler.

Madde 174 - Şâyet o (karı), muahhar kocasına çocuk doğurmamış ise, hediyesini, (ilk) kocasının çocukları almalıdırlar.

Madde 177 - Kocası artık olmayan ve çocukları henüz sabî olan bir kadın, başka bir hâneye gitmeyi tasavvur eder ise, hâkime müracaat etmeksizin gitmemeli. Başka bir hâneye gideceği vakit hâkim, onun (kadının) sâbık kocasının hânesini [mirasını tetkik etmeli. Eski kocasının evini]* muahhar kocasına ve bu karıya, idare edilmek üzere, vermeli. Hâneyi gözeteceklerine, sabîleri besleyeceklerine ve terbiye edeceklerine ve mefrûşât ve evâni-i

---

37 İtalik harflerle yazılan kısım, 171. maddeyle ilgili olup ikisi bir bütün teşkil eder.

* Parantez içindeki kısım, metinde olmayıp tarafımızdan, Hamurabi Kanunu'ndan nakledilmiştir (bkz. Hamurabi Kanunu, 47). HN.

beytiyeyi para mukâbilinde satmayacaklarına dâir bir vesîka tevdî ederler. Bir dul kadının çocuklarının mefrûşâtını satın alan tacir yalnız mubâyaa bedelini kaybeder. Eşya (mâmelek) sahibine iâde edilir.

Madde 183 - Şâyet bir peder, ikinci karıdan olan kızına hediye ihdâ etmiş, kocasına vermiş, ona (kızına) mühürlü vesîka yazmış ise, sonra pederi, tabiî bir ölümden ölür ise, pederin hânesinin emvâlinden hiç hissesi (kızın) olmamalı.*

Madde 184 - Şâyet bir kimse, ikinci karıdan olan kızına hediye ihdâ etmemiş, kocaya vermemiş ise, sonra peder, tabiî bir ölümden vefat eder ise, biraderler, pederin hânesinin kıymeti nisbetinde ona hediye vermeli, onu (hediyeyi) kocaya vermeli.

Madde 191 - Şâyet bir kimse, bir sabîyi evlatlığa kabul ve onu terbiye ederek büyütmüş ise, (şâyet, sonra o,) bir hâne tesîs eder, sonra oğulları olur ise ve beslemiş ve terbiye etmiş olanı kovmayı tasavvur eder ise, bu oğul, yoluna gitmemeli. Onu beslemiş ve terbiye etmiş olan peder, emvâlinden evlat mîrâsının 1/3'ünü vermeli. Tarla, bahçe ve hâne nevinden kendisine hiçbir şey vermemeli.

Miras hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Sayılar 27/8-11 - Ve Benî İsrâîl'e hitaben söyle ki: Bir kimse oğlu olmayarak vefat eder ise, mîrâsını kızına naklettiresiniz. Eğer onun kızı dahi yok ise, o zaman mîrâsını kardeşlerine veresiniz. Eğer kardeşleri dahi yoksa, mîrâsını pederinin kardeşlerine veresiniz. Ve pederinin kardeşleri olmadığı surette, mîrâsını silsilesinden en yakın olan hısmına veresiniz. Ve o dahi, ona vâris ola. Ve bu Rabb'in

* Galanti bu maddeyi şöyle açıklamıştır: "Baba ikinci karıdan olan kızını çeyiz ile evlendirir ise, o zaman babasının mirasından ihraç edilir" (bkz. Hamurabi Kanunu, 49). HN.

Mûsâ'ya emreylediği gibi, Benî İsrâîl'e hüküm ve kanun olsun.

Sayılar 36/ 7-9 - Benî İsrâîl'in mîrâsı sıpt*tan sıpta naklolunmasın, zira Benî İsrâîl'den bir kimse, pederinin sıptının mîrâsından ayrılmayacaktır. Ve Benî İsrâîl sıptlarından mîrâsa mâlik olan her kız, zevce diye pederinin sıptından olanlara varsın ki, Benî İsrâîl'den herkes ecdâdının mîrâsına vâris olsun. Ve mîrâs bir sıpttan diğer bir sıpta intikâl etmesin, ancak Benî İsrâîl sıptlarından herkes kendi mîrâsında kalsın.[38]

Tesniye 21/ 15-17 - Bir adamın iki karısı olup biri mahbûbe ve diğeri menfûre ve gerek mahbûbe ve gerek menfûreden onun evlâdı olur ise, ilk doğan oğul menfûreden olsa, emvâlini evlâdına tevzî ettiği günde, mahbûbenin oğlunu menfûrenin ilk doğan oğluna tercih edip bıkoriyet hakkını ona vermeye salâhiyeti olmayacaktır. Ancak menfûrenin oğlunu ilk doğan bilip emvâlinin kâffesinden ona iki hisse verecek; çünkü kuvvetinin ibtidâsı olması hasebiyle, bıkoriyet hakkı ona düşer.

Miras hakkında Muhammed'in hükümleri

Bakara Sûresi 2/180-182 - Sizden birinize ölüm geldikte, eğer mal terk ediyor ise, peder ve vâlidesi ve akrabası için adalet dâiresinde vasiyet, mü'minler üzerine hak olarak farz kılındı. O vasiyeti işittikten sonra, tebdîl eden olursa, günahı onadır. Allah her şeyi işitir ve bilir. Vasiyet edenin haktan meylinden yahut günaha düşmesinden korkup vasiyet eden ile vasiyet olunan arasını ıslâh edene günah

* Hazreti Ya'kûb'un on iki çocuğundan çoğalan Beni İsrail kabilelerinden her birine sıpt denir. HN.

38 İtalik harflerle gösterilen bu miras bahsi, siyasî bir meseledir. İbranîlerin toprakları on iki sıpta taksim edilmiş olduğundan Mûsâ miras yüzünden sıptlar arasında ihtilaf çıkmasın diye her bir sıptın fertlerinin kendi aralarında evlenmelerini emretmiştir.

yoktur.

Bakara Sûresi 2/240 - Sizden vefat edip zevce terk edenler, onların bir seneye kadar hânelerinden çıkarılmayarak iâşe ve iksâsını vasiyet etsinler. Eğer kendi rızalarıyla çıkarlar ise, marûf ve müstahsen surette nefislerinde yapacakları şeyden size günah yoktur.

Nisâ Sûresi 4/2 - Yetimlere mallarını veriniz. Fenayı iyi ile değiştirmeyiniz, mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyiniz, böyle şeyler Allah indinde büyük günahtır.*

Nisâ Sûresi 4/6 - Yetimleri nikâh çağına ve buluğ vaktine kadar tecrübe ve tetkîk ediniz. Eğer onlar da idâreye kabiliyet görür iseniz mallarını kendilerine veriniz. Eytâmın malını israf ederek ve büyür de alır diyerek yemeyiniz.** Zengin, yetimin malından iffet etsin, fakir hadd-ı marûf dahilinde yesin. Onlara mallarını iâde eylediğiniz vakit buna şahit tutunuz. Allah sizden hesap sorar.

Nisâ Sûresi 4/7-8 - Babanın ananın, akrabanın terk ettiği şeylerden, azından ve çoğundan, farz olunduğu vechile erkeklere nasîb vardır. Kadınlara da baba ve ana ve akrabanın metrûkâtından nasîb vardır. Terekenin taksîmi vaktinde karâbeti olanlar, yetimler ve fakirler bulunur ise, onlara terekeden bir şey veriniz ve iyi sözler söyleyiniz.

Nisâ Sûresi 4/10 - Zulmile eytâmın mallarını yiyenlerin karınlarına doldurdukları şey ateştir.

Nisâ Sûresi 4/11 - Allah size evlâdınızdan erkekler için iki kadının hissesi kadarıyla vasiyet eder. Eğer vefat edenin evlâdı ikiden fazla ve kadın iseler, onlara terekenin üçte ikisi vardır. Eğer evlâdı bir tek kız ise, mîrâsın nisfı onundur. Evlâdı olarak vefat edenin peder ve vâlidesin-

* "Çünkü bu büyük bir günahtır" (Nisâ, 4/2). HN.

** "Büyüsünler diye alıkoyup israf ile tez elden onların mallarını yemeğe kalkmayın" (Nisâ, 4/6). HN.

den her birine terekenin altıda biri verilir. Eğer evlâdı olmayıp vâris yalnız baba ve anası ise, üçte biri vâlidesinedir. Eğer ölenin kardeşleri var ise, vâlidesi, mîrâsın altıda birini alır. Bu, vasiyetin icrasından ve borcun tesviyesinden sonradır. Baba ve ananızdan, evlatlarınızdan hangisinin fayda cihetinden size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. Bunu Allah böyle farz etmiştir.

Nisâ Sûresi 4/12 - Zevcelerinizin terk eylediklerinin, vasiyeti icra ve borcu îfâ olunduktan sonra, evlâdı yoksa yarısı, evlâdı var ise dörtte biri sizindir. Eğer evlâdınız yoksa terk eylediğinizden vasiyet ve borç îfâ olunduktan sonra dörtte biri, evlâdınız var ise sekizde biri zevcenindir. Gerek erkek gerek kadın mîrâs sahibinin ebeveyni ve evlâdı olmayıp bir erkek ya kız kardeşi olsa, vasiyetin icra ve borcun edâsından sonra, mîrâstan altıda biri onadır. Eğer kardeşleri bundan fazla ise, cümlesi mîrâstan üçte birine şerîk olurlar. Vârislere zarar vermeyiniz. Allah teâlâ'nın emri budur.

Nisâ Sûresi 4/19 - Ey mü'minler! Kadınları cebren tevârüs etmeniz size helal olmaz. Ve kendilerine verdiğiniz mehirden bir kısmını almak için, onları tazyîk etmeyiniz. Ancak onların aşikâr ve müsbet fuhş işledikleri zaman istirdâd-ı mehr caiz olur. Eğer zevcelerinizden ikrâh etseniz bile, onlara marûf dâiresinde hüsn-i muâşeret ediniz.*

Nisâ Sûresi 4/32 - Baba ve ana ve akrabanın terk eyledikleri mal için mîrâsçı kıldık. Mîrâsa dahil olmayıp ahdeylediğiniz kimselere dahi verese ile beraber haklarını veriniz. Allah teâlâ her şeye şahit oldu.

Nisâ Sûresi 4/127 - Senden kadınlar hakkında fetva isteseler, onlara de ki: Bu hususta size Allah ve mefrûz mîrâslarını vermediğiniz ve mehri için nikâhlarına rağbet eyle-

* "Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, bilin ki sizin hoşlanmadığınız bir şeye Allah çok hayır koymuş olabilir" (Nisâ, 4/19). HN.

diğiniz kadınlar ile mîrâstan haklarını ödemediğiniz zayıf çocuklara dâir Kitap'ta tilâvet olunan hüküm fetvâ verir. O yetim kadınların mehirlerini ve mîrâslarını edâda adalet icra eyleyiniz. Sizin, hayırdan işlediğiniz her şeyi Allah bilir.*

Nisâ Sûresi 4/176 - Ya Muhammed! Senden ebeveyni ve evlâdı olmayan meyit hakkında sorarlar. Onlara de ki: Allah teâlâ size kelâle** hakkında fetvâ verir.*** Bir adam bilâ-veled vefat etse ve bir kız kardeşi olsa, meyitin terk eylediğinin nisfı onundur. Evlâdı olmayarak vefat eden bir kadının vârisi erkek kardeşidir. Eğer meyitin kız kardeşleri iki ise, metrûkâtın üçte ikisi onlaradır. Eğer vârisler erkek ve kız kardeşler ise, erkeğe kadının iki katı hisse vardır. Yanlışlığa düşmemeniz için, Allah teâlâ bunu size beyan eder.

* "Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: "Allah, size onlar hakkında hükmünü açıklıyor: Kendilerine yazılmış olan(miras hakların)ı vermeyip kendileriyle evlenmek istediğiniz öksüz kadınlar, zavallı çocuklar ve öksüzlere karşı adaleti yerine getirmeniz hakkında Kitapta size okunan(âyet)ler(de Allah'ın hükmünü açıklamaktadır)". Yapacağınız her hayrı muhakkak ki Allah bilir." (Nisâ, 4/127). HN.

** Kelâle, birinci dereceden mirasçısı olmayan yani ana-babasız ve çocuksuz ölen kişi demektir. HN.

*** "Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah size ana-babasız ve çocuksuz kişinin mirası hakkında hükmünü şöyle açıklıyor." (Nisâ, 4/176). HN.

II. BÖLÜM

CİNAYET - HIRSIZLIK - ZİNA

1. Cinayet

Hamurabi zamanının ceza hukuku, gelişmiş bir devletin hukuk sistemi gibidir. Bu hukukta kabile hayatındaki kan intikamı ve diyet izleri görülmez. Kanunda, hükümdarın; cezaları affetmeye hakkı olduğu belirtilmiştir. Babil gibi devlet hayatı yaşamış bir memleketin ceza hukukunun büyük bir kısmı "kısas" hukukudur. Kısas ya tam manada kısas, ya da remzî (allegorik) bir cezadır. Birinci hale göre bir kimseyi öldüren kimse, öldürülür. Aynı şekilde bir kimsenin gözünü çıkaran kimsenin gözü çıkarılır. İkinci hale göre babasını döven kimse, dövme organı olan eli kesilmek; aynı şekilde babasını ve anasını inkar eden yani tanımayan çocuk, dili kesilmek suretiyle cezalandırılır. Hamurabi zamanında kısastan başka, idam cezası tatbik olunurdu. Babil kanun koyucusu cünha* nev'inden bazı hükümler ile para cezası ile ilgili hükümler koymuş ve cezaların tatbikinde ictimâî sınıfları dikka-

* Cünha, masiyet yani cinayetten aşağı derecede kabahat demektir. HN.

te almıştır.

Mûsâ, Hamurabi gibi tam ve remzî kısas emrediyor. İbranî kanun koyucu, kasten öldürmeyen kâtilin, mücrimlerin ilticası için ayrılan üç şehirden birine iltica etmekle takibattan kurtulacağına, kasten öldüren kâtilin ise üç şehirden birine iltica etse bile, oradan alınıp ve hatta mukaddes bir yer olan mezbahtan bile alınıp öldürülmesine dair hükümler koymuş, Allah'a küfredenin ölüm cezasıyla cezalandırılmasını emretmiş ve bazı hallerde para cezası tatbik etmiştir.

Muhammed, hak dairesinde kısası tavsiye ediyor.

Cinayet hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 116 - Şâyet mahpus, hapsedenin hânesinde dayak yahut mahrûmiyet yüzünden vefat eder ise, mahpusun sahibi, iş adamını davet ve celp etmeli. (Ve) şâyet (hür) bir adamın oğlu ise, onun oğlunu katletmeli ve bir kimsenin kölesi ise, 1/3 mîne tediye etmeli. Ne vermiş ise, ondan sâkıt olur.*

Madde 194 - Şâyet bir kimse, oğlunu bir murdiaya (süt anaya) vermiş ise, ve bu oğul murdianın elinde vefat eder ise, murdia pederinin yahut vâlidesinin haberi olmaksızın başka bir çocuk alarak yerine kor ise ve onu (mahkemeye) celp ve davet ederler ise, o (murdia) pederinin ve vâlidesinin (haberi olmaksızın) başka bir çocuk yerine koyduğundan, memesini kesmeli.

Madde 195 - Şâyet bir oğul babasını darp eder ise, ellerini kesmeli.

Madde 196 - Şâyet (hür) bir kimse, hür bir kimsenin gözünü harap eder ise, onun gözünü harap etmeli.

Madde 197 - Şâyet o, (hür) bir adamın kemiğini kırar

* Borçlu, alacağını kaybeder (bkz. Hamurabi Kanunu, 34). -HN.-

ise, onun kemiğini kırmalı.

Madde 198 - Şâyet o, bir maşenkakın gözünü harap eder ise, yahut bir maşenkakın kemiğini kırar ise, bir mîne tediye etmeli.

Madde 199 - Şâyet o, bir kimsenin kölesinin gözünü harap eder ise, yahut bir kimsenin kölesinin kemiğini kırar ise, esmânının nisfını tediye etmeli.

Madde 200 - Şâyet bir kimse, akrânı olan bir kimsenin dişini kırar ise, onun dişini kırmalı.

Madde 201 - Şâyet o, bir maşenkakın dişini kırar ise, 1/3 mîne tediye etmeli.

Madde 202 - Şâyet bir kimse, kendisinden büyük olan bir kimsenin yanağına vurur ise, cemaat içinde, öküz siniriyle (kırbaç ile) altmış defa darp edilmeli.

Madde 203 - Şâyet hür bir kimse, akrânı olan hür bir kimsenin yanağına vurur ise, bir mîne tediye etmeli.

Madde 204 - Şâyet bir maşenkak, diğer bir maşenkakın yanağına vurur ise, on şekel tediye etmeli.

Madde 205 - Şâyet bir kimsenin kölesi hür bir kimsenin yanağına vurur ise, onun kulağını koparmalı (kesmeli).

Cinayet hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Çıkış 21/12 - Bir kimseyi darp edip öldüren kimse, mutlaka katlolunacaktır.

Çıkış 21/13 - Lâkin kasten olmayıp, eline Allah rast getirdi ise, ilticası (kâtilin) için sana bir mekan tayîn edeceğim.

Çıkış 21/14 - Lâkin bir kimsenin, komşusuna garazı olur ve onu hile ile öldürür ise, katlolunması için mezbah[39]tan* bile alacaksın.

---

39 Mezbah, Allah'a kurban takdim edilen yer olup çok mukaddes sayılır.

* "Benim mezbahımdan bile alacaksın" (Çıkış, 21/14). HN.

Çıkış 21/15 - Pederini ve vâlidesini döven kimse, mutlaka katlolunacaktır.

Çıkış 21/17 - Pederini ve vâlidesini şetmeden kimse, mutlaka katlolunacaktır.

Çıkış 21/18 - Ve adamlar nizâ' eder iken, biri arkadaşına taş yahut yumruk vurdukta ve ölmeyerek yatağa düşer ise,

Çıkış 21/19 - Eğer kalkıp sokakta değneğine dayanarak gezer ve vuran kimse tebriye edilir ise, (vuran), (vurulanın) tatîl müddetinin bedelini î'tâ edecek ve tedâvî masârifini verecektir.

Çıkış 21/20 - Bir kimse kölesini yahut câriyesini değnek ile döver ve eli altında (dövülen) ölür ise, ondan mutlaka intikam alınacaktır.

Çıkış 21/21 - Lâkin eğer bir gün yahut iki gün yaşar ise, ondan intikam alınmayacaktır; zira onun malıdır.

Çıkış 21/22 - Adamlar kavga ettikleri sırada bir hâmil karıyı vururlar da sakt vukû bulur ise* (karıya) bir zarar olmaz ise, zevcinin takdîr ettiği diyeti hakimlerin reyiyle edâ edecektir.

Çıkış 21/23 - Eğer zarar hâsıl olur ise cana can.

Çıkış 21/24 - Göze göz, dişe diş, ele el, ayağa ayak.

Çıkış 21/25 - Yanığa yanık, yaraya yara, bereye bere kısâs edeceksin.

Çıkış 21/26 - Ve bir adam kölesinin gözüne yahut câriyesinin gözüne vurur ve kör eder ise** onu gözüne bedel azat edecektir.

Çıkış 21/27 - Ve eğer kölesinin dişini yahut câriyesinin dişini düşürür ise, onu dişine bedel azat edecektir.

Levililer 24/16 - Ve Allah'ın ismine küfreden mutlaka

* "Bir gebe kadına çarparlar da onun çocuğu düşerse" (Çıkış, 21/22). HN.
** "Ve onu sakat ederse" (Çıkış, 21/26). -HN.-

katlolunacaktır. Onu bütün cemaat mutlaka recmedecekler. Gerek garîb gerek yerli olsun (Allah'ın) ismine küfrettiği takdirde katlolunacaktır.

Levililer 24/17 - Ve her kim bir adam öldürür ise, mutlaka katlolunacaktır.

Levililer 24/19 - Ve bir kimse komşusunu sakat eder ise, onun ettiği gibi edilsin.

Levililer 24/20 - Kırığa kırık, göze göz, dişe diş olarak, bir adama ettiği sakatlık gibi kendine edilsin.

Levililer 24/21 - İmdi hayvan öldüren onun bedelini verecek ve adam öldüren katlolunacaktır.

Sayılar 35/16-24 - Ama eğer (bir kimse) diğerini bir demir alet ile vurup da o ölür ise kâtildir. Kâtil mutlaka katlolunacaktır. Veyahut eğer katle sebep olabilecek bir el taşıyla onu vurur da o ölür ise kâtildir. Kâtil mutlaka katlolunacaktır. Yahut katle sebep olabilecek elde kullanılır ağaç alet ile vurur da, o ölür ise kâtildir. Kâtil mutlaka katlolunacaktır. Kâtili veli-yi dem katletsin, rast geldiği vakit onu katleylesin. Eğer onu buğuzdan nâşî itivermekle yahut kasten üzerine bir şey atmakla o ölür ise, yahut adâvetinden nâşî onu eliyle vurur da o ölür ise, vuran kâtil olmakla, mutlaka katlolunacak. Veli-yi dem kâtile rast geldikte onu katleylesin.

Ama eğer onu adâveti olmayarak ansızın itiverir ise, ya kasten olmayarak onun üzerine bir gûna alet atar ise yahut onu görmeksizin üzerine katle sebep olabilecek bir taş düşürür de o ölür ise, (madem ki düşmanı olmayıp ona kötülük istemedi), o vakit, meclis, vuran ile veli-yi dem arasında bu ahkâm mûcibince hükmeylesin.

Sayılar 35/30-31 - Her kim ki bir kimseyi öldürür ise kâtil, şâhitlerin takrîriyle katlolunsun, ama bir kimseyi katl için bir şâhidin şehâdeti kifâyet etmez. Ve katle müstahak olan kâtilin nefsi için diyet kabul etmeyesiniz, zira

mutlaka katlolunacaktır.

Tesniye 19/4-5 - Sağ kalmak için oraya (mücrimlerin ilticasına mahsûs üç şehirden biri) firâr eden kâtil hakkında kanun budur: Evvelden komşusuna adâveti olmayarak onu bilâ-kasd öldüren ve mesela komşusu ile odun kesmek için ormana giden bir adam, odunu kesmek üzere elini balta ile indirir iken, demir saptan çıkıp komşusuna isabet eder de o vefat eder ise, bu kimse o şehirlerin birine firâr ederek sağ kalacaktır.

Tesniye 19/11-13 - Lâkin bir kimsenin kendi komşusuna adâveti olup onun için pusuda oturur ve üzerine kalkarak onu vurur ve o dahi vefat eder ise, o kimse bu şehirlerden birine firâr ise, o zaman onun şehrinin ihtiyarları adam gönderip onu oradan celp ile veli-yi demin eline teslim etsinler ve ölsün. Gözün ona merhamet etmesin ve İsrâîl'den suçsuz kan da (dökmek cürümünü) defedeceksin.

Tesniye 19/21 - Gözün merhamet etmesin. Cana can, göze göz, dişe diş, ele el, ayağa ayak (kısâs olacaktır).

Cinayet hakkında Muhammed'in hükümleri*

Bakara Sûresi 2/178 - Ey mü'minler! Üzerinize katlde kısâs farz olundu. Hür ile hür; abd ile abd; kadın ile kadın. Kardeşi tarafından bir şey affolunan ve bağışlanan kimse ma'rûfa tabi olmalı ve ona, iyilik ile borcunu ödemelidir. Bu hüküm Rabbiniz tarafından tahfîf ve rahmettir. Bundan sonra haddini tecâvüz eden kimseye elemli azap vardır.

İsrâ Sûresi 17/33 - Hak ile (hüküm ile) olmaksızın, Allah'ın haram ettiği nefsi katletmeyiniz. Biz, mazlûmu kat-

* Kur'ân'da bu konu ile ilgili olan diğer âyetler şunlardır: Bakara, 2/179, 194; Nisâ, 4/92, 93; Mâide, 5/32, 45; İsrâ, 17/31; En'âm, 6/140, 151; Nahl, 16/126; Furkân, 25/68-69. HN.

leden üzerine maktûlün velisine hakk-ı tasallut verdik. O veli de, maktûl, mansûr olduğu cihetle (hakkını şerîat temin eyleyeceği cihetle) katlde isrâf etmesin.

2. Hırsızlık

Hırsızlık, çeşidi ne olursa olsun her zaman cezalandırılırdı. Hamurabi Kanunu, çocuk çalmak, kralın yahut mabedin eşyasını çalmak, yangın esnasında hırsızlık yapmak, hırsızın çaldığı şeyi bilerek saklamak, hükümdarın ya da maşenkakın kölesini kaçırmak, firarını kolaylaştırmak maksadıyla bir kölenin kölelik işareti*ni yok etmek, bir kimsenin oğlundan ya da kölesinden, o kimsenin haberi olmaksızın gizlice bir şey satın almak veya saklamak, ilahın hükmüyle masum olduğu anlaşılan kimseyi itham etmek, büyük hırsızlıklarda bulunmak gibi halleri idam cezasıyla cezalandırırdı. Bazı hırsızlıklar, çalınan şeylerin birkaç mislinin iadesiyle cezalandırılırdı.

Mûsâ, hırsızlığı cezalandırıyor. İbranî kanun koyucu adam çalıp satanı ve bir evi zorlayan hırsızı idam cezasıyla cezalandırıyor. Adi hırsızlıkların cezalandırılmasını, çalınan malın bedelinin birkaç mislinin ödenmesini emrediyor. Çalıntı bedelini ödemekten aciz olan hırsız, satılır.

Muhammed, hırsızın ellerini kesmek suretiyle cezalandırılmasını emrediyor.

Hırsızlık hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 6 - Şâyet bir kimse, ilahın yahut sarayın iddihâr etmiş olduğu mülkü çalar ise, o adam ölmeli; çalınan şeyi onun elinden kabul eden kimse ölmeli.

Madde 7 - Şâyet bir kimse, gümüş yahut altın, erkek

* Kölenin vücudunun belli bir tarafına vurulan kölelik alameti; kölelik damgası. HN.

köle, kadın köle, öküz, koyun, eşek, yahut başka bir şey bir adamın oğlunun yahut bir adamın kölesinin elinden, şahitsiz yahut mukâvelenâmesiz satın alır yahut kabul eder ise bu adam hırsızdır, ölmeli.

Madde 8 - Şâyet bir kimse, öküz, koyun, eşek, hınzır yahut gemi çalar ise, şâyet bu (bunlardan biri) ilaha yahut saraya ait ise, onu otuz kat ile beraber vermeli; şâyet bu, maşenkaka ait ise, onu on kat ile beraber iâde etmeli; şâyet hırsızın vereceği hiçbir şeyi yok ise, ölmeli.

Madde 9 - Şâyet kendi mâmelekinden bir şey kaybetmiş olan kimse, kendisinden kaybolan bu şey bir kimsenin elinde bulunur ise, kaybolan şeyin elinde bulunan kimse, "Bir satıcı bunu sattı, onu şahitlerin huzurunda satın aldım" derse, (şeyi) kaybeden "Benim kaybolan şeyi tanıyan şahitler ikâme edeceğim" derse, şâyet sonra satın alıcı, onu satmış olan satıcıyı ve huzurlarında satın almış olduğu şahitleri ikâme eder ise, fakat kaybeden kaybolan şeyi tanıyan şahitleri ikâme eder ise, hakim sözlerini tetkîk eder. Huzurlarında bedeli tediye olunduğunu bilen şahitler ve kaybolan şeyi tanıyan şahitler, bildiklerini ilah huzurunda beyan etmeli. Sonra satıcı, hırsız ise ölmeli. Kaybeden kimse, kaybolanını almalı. Satın alıcı tediye etmiş olduğu akçeyi satıcının evinden almalı.

Madde 10 - Şâyet satın alıcı, şeyi kendisine satan satıcıyı ve huzurlarında tediye etmiş olduğu şahitleri getirmediyse bilakis; kaybeden, kaybolan şeyi tanıyan şahitleri getirdiyse, satın alıcı hırsızdır, ölmeli; kaybeden, kaybolanını almalı.

Madde 11 - Şâyet kaybeden, kendisinin kaybettiği şeyi tanıyan şahitleri getirmez ise, o yalancıdır, iftira etmiştir; ölmeli.

Madde 14 - Şâyet bir kimse, diğer bir kimsenin küçük oğlunu çalar ise, ölmeli.

Madde 19 - Şâyet o (kimse), böyle bir köle[40] evinde alıkor ise, fakat sonra köle elinde yakalanır ise, bu adam ölmeli.

Madde 21 - Şâyet bir kimse, bir evde bir delik deler ise onu, o deliğin önünde öldürmeli ve onu defnetmeli.

Madde 22 - Şâyet bir kimse sirkat eder ise ve (bunun üzerine) tutulur ise, bu kimse ölmeli.

Madde 25 - Şâyet bir kimsenin evinde yangın zuhûr eder ise, söndürmeye gelen başka bir kimse, hâne sahibinin numaat[41]ına göz diker ve hâne sahibinin numaatını alır ise, bu kimse, o yangının içine atılmalı.

Hırsızlık hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Çıkış 21/16 - Adam çalıp satan yahut elinde bulunan kimse mutlaka katlolacaktır.

Çıkış 22/1 - Bir kimse bir öküz yahut bir koyun sirkat edip boğazlar yahut satar ise, öküze bedel beş öküz ve koyuna bedel dört koyun tediye edecektir.

Çıkış 22/2 - Eğer bir hırsız (duvar) deler iken bulunur ve vurularak ölür ise, onun için kan yoktur.

Çıkış 22/3 - Eğer üzerine güneş doğmuş ise, onun için kan vardır, tamâmıyla tediye edecektir. Eğer bir şeyi yok ise, sirkat ettiği şey için satılabilir.

Çıkış 22/4 - Eğer sirkat ettiği öküz yahut merkep yahut koyun diri olarak elinde bulunur ise, iki katını tediye etmelidir.

Tesniye 24/7 - Bir kimse biraderleri olan Benî İsrâîl'den birini sirkat etmiş ve onu köle etmiş yahut onu satmış bulunur ise, o hırsız ölecektir. Bu suretle aranızdan kötülü-

---

40 Efendisinin ismini söylemek isteyen bir köle.

41 Bu kelimenin anlamı bilinmemektedir. Bana göre bu kelime, bir harfin takdim ve tehirine uğramış olan Samîce "nimet" kelimesi olup "mal" demektir.

ğü def ve refedeceksin.

Hırsızlık hakkında Muhammed'in hükümleri

Mâide Sûresi 5/38-39 - Erkek ve kadın hırsızın irtikâb eylediklerinin cezası ve Allah tarafından ukûbet olarak, ellerini kesiniz. İrtikâb eylediği bu zulmünden sonra tövbe ve ıslâh-ı hâl edenin tövbesini Cenâb-ı Hak kabul eder.

3. Zina

Hamurabi, zina işleyenler hakkında muhtelif cezalar tertip etmiştir. Bir kimsenin karısı başka bir erkek ile yatakta yakalanırsa, ikisi de suya atılarak idama mahkum edilirdi. Kocanın affı karısını kurtardığı gibi, kralın affı da tebaasını kurtarabilirdi. Cebrî namus taarruzu bazı hallerde faili için ceza gerektirir. Zina ile itham edilmiş olan kadın, masumluğunu ispat etmek için nehirde, su tecriyesine tabi tutulurdu.[42] Esir düşen bir kimsenin karısı, evinde yiyecek ve içecek olduğu halde zina ederse suya atılır. Evli bir kadını yalan yere fuhuş ile itham eden kimsenin eli, kızgın demir ile damgalanır.

Mûsâ, zinayı çoğunlukla recm ile cezalandırıyor. Cebren taarruza maruz kalan nişanlı kızın cürümü yok; saldırgan idam edilir. Anasıyla, kendi geliniyle, kız kardeşiyle gayri meşrû münasebetlerde bulunanların cezası idamdır. Bir kimse kızı anasıyla beraber alırsa, üçü de ateşte yakılır.

Muhammed, fuhuş yapan kadının mücrimliği dört şahit ile tahakkuk ederse, kadının ölünceye kadar evde alı-

[42] Su tecriyesi, sanığı (maznunu) suya atmak demektir. Su, sanığı sürüklerse mücrim olduğuna, aksi takdirde suçsuz olduğuna delalet eder.
[Asurlar ve Babillilerde, ceza gerektiren hallerde sanığın suçlu olduğunu teyit eden deliller mevcut olmadığı takdirde, suçlu olup olmadığını ortaya koymak için sanık, dînî bir kutsallık atfedilen nehre atılırdı. Su (yani Nehir Tanrısı), sanığı sürüklerse suçlu olduğuna aksi takdirde suçsuz olduğuna hükmedilirdi. HN.]

konulmasını, zina edenleri cezalandırmakla hallerini düzeltmeye çalışmayı tavsiye ediyor. Muhammed, daha sonra zina eden erkek ve zina eden kadının cezasını yüzer değnek olarak tayin ediyor. Zina eden cariyelere tatbik edilecek ceza, zina eden hür kadınlara tatbik edilecek cezanın yarısıdır. Burada ictimâî sınıfın dikkate alındığı da görülmüştür.

Zina hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 127 - Şâyet bir kimse, bir mabet hizmetçi kızına yahut bir adamın karısına karşı baş parmağını dik tutar ise[43] fakat (onu) ispat etmez ise, o kimseyi hakimler huzuruna celp etmeli ve alnını yarmalar ile damgalamalı.

Madde 129 - Şâyet bir kimsenin karısı, başka bir erkek ile hemfirâş olarak tutulur ise, onları bağlamalı ve suya atmalı. Şâyet karının sahibi (ister ise) karısını yaşatabilir ve kral, tebaasını yaşatabilir.

Madde 130 - Şâyet bir kimse, pederinin evinde ikâmet ettiği için henüz erkeğe varmamış bir kimsenin karısını zorlar ise ve koynunda yatar ise ve bunun üzerine yakalanır ise, bu adam ölmeli; bu karı hür ilan edilmeli.

Madde 132 - Şâyet bir kimsenin karısı hakkında, başka bir adam için, parmak dik tutulur ise ve kendisi, başka bir erkek ile hemfirâş olduğu yakalanmaz ise, kendi kocası için, nehre dalmalı (atılmalı).[44]

Madde 133 - Şâyet bir kimse esir edilmiş ise, ve evinde yemek bulunur ise (şâyet sonra) kendi (karısı) olan dışarıya (çıkar ise)... başka eve gider ise, bu kadın vücudunu muhafaza etmediği ve başka bir kimsenin evine gittiği için, bu kadını davet ve celp ederler ise, suya atmalı.

---

43 Fahişe olduğunu ima ederek ilan eder ise.

44 Bu maddenin açık manası şudur: Kocanın talep ve teklifi üzerine, zina ile itham edilmiş olan evli kadın, kendisini, nehirde su tecriyesine tabi kılmalı.

Madde 134 - Şâyet bir kimse esir edilmiş ise ve evinde yiyecek hiçbir şey yok ise, (şâyet sonra) karısı başka eve gider ise, o kadının hiçbir suçu yoktur.

Zina hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Levililer 19/20 - Bir adam kadınlardan biriyle yatıp cimâ eder ise ve mezbûre bir kimseye nişanlanmış câriye olup fidyesi verilmemiş ve azat edilmemiş ise tedîb olunsunlar, fakat katlolunmasınlar; zira mezbûre hür değil idi.

Levililer 19/29 - Kızını fahişe ederek rezîl etmeyesin, olmaya ki diyâr zinâkâr ola.*

Levililer 20/10-13 - Ve bir adamın zevcesiyle her kim zina eder ise, komşusunun zevcesi ile zina eden zâni ve zâniye mutlaka katlolunacaktır. Ve bir adam pederini zevcesi ile yatarak pederinin uryânlığını açmış olur ise mutlaka ikisi de katlolunacaktır. Kanları kendi üzerlerinde olacaktır. Ve bir adam gelini ile yatar ise, mutlaka ikisi katlolunacak, habâset ettikleri için kanları kendi üzerinde olacaktır.

Levililer 20/14 - Ve bir adam kızı vâlidesiyle beraber alır ise, bu habâset olmakla onu ve mezkûreleri ateşte yaksınlar ki, sizde habâset bulunmaya.

Levililer 20/17-18 - Ve bir adam pederinin kızı ya vâlidesinin kızı olan hemşiresini alıp onun uryânlığını görüp mezbûre dahi onun uryânlığını görür ise, bu rezâlet olmakla onlar kavimlerinin gözleri önünde katlolunacaklardır; hemşiresinin uryânlığını açmış olmakla günahının (cezasını) çekecektir. Ve bir adam hayzında olan bir karı ile yatıp onun uryânlığını açarak mecrâını keşfeder ise, mezbûre dahi kendi mecrâını açmış olmakla, ikisi de kavimleri arasından kat' olunacaklardır.

* "Ta ki diyar zina etmesin" (Levililer, 19/29). HN.

Levililer 21/9 - Kâhin olan kimsenin kızı zina ile lekedâr olur ise, pederini lekedâr ettiği için, ateşe yakılacaktır.

Tesniye 22/20-21 - Eğer keyfiyet sahîh olup kızın bekâret nişânesi bulunur ise* kızı, pederinin hânesinin kapısına çıkarsınlar ve zina etmekle İsrâîl'de habâseti irtikâb etmiş olduğundan, şehrinin adamları onu taşlarla recmetsinler de ölsün; bu suretle kötülüğü aranızdan defetsin.

Tesniye 22/22 - Bir kimse, diğer bir kimsenin karısıyla yatmakta olduğu hâlde bulunur ise, gerek karı ile yatan kimse gerek karı ikisi de ölecekler. Böylece İsrâîl'den kötülüğü defedeceksin.

Tesniye 22/23-24 - Bir bâkire bir erkeğe nişanlı olup da bir kimse onu şehirde bularak onun ile yatar ise, ikisini dahi ol şehrin kapısına çıkarıp kızı şehirde bulunduğu hâlde, feryat etmediği için ve erkeği komşusunun zevcesini zelîl ettiği için, onları taşlarla recmedeceksiniz ve ölecekler. Bu suretle kötülüğü aranızdan defedeceksiniz.

Tesniye 22/25-27 - Eğer bir kimse bir nişanlı kızı kırda bulup cebren onun ile yatar ise, yalnız onun ile yatan kimse ölecek. Kıza ise bir şey yapılmayacak. Kızın katle müstahak bir cürümü yoktur. Zira bu hâl, bir kimsenin komşusu aleyhine kalkıp onu katlettiği gibidir. Çünkü onu kırda bulduğu hâlde, nişanlı kız feryat ettiyse, onu halâs edecek kimse bulunmadı.

Zina hakkında Muhammed'in hükümleri**

Nisâ Sûresi 4/15 - Kadınlarınızdan fuhş işleyenler üzerine sizden dört şahidin şehâdetini isteyiniz. Eğer dört şahit buna şehâdet ederler ise, o zâniyeyi vefat edinceye kadar yahut Allah teâlâ ona bir yol açıncaya kadar, evlerde

* "Genç kızda kızlık nişanları bulunmadığı, hakikatsa" (Tesniye, 23/20). HN.

** Zina ile ilgili diğer âyetler şunlardır: En'âm, 6/151; Nûr, 24/4-20, 33; Furkân, 25/68-69; Talâk, 65/1. HN.

tutunuz.

Nisâ Sûresi 4/16 - Sizden iki kişi zina ederler ise, onları cezalandırın. Bundan tövbe edip ıslâh-ı hâl eylerlerse, onlardan i'râz eyleyin.

Nisâ Sûresi 4/25 - .... Eğer onlar (câriyeler) nikaha girdikten sonra zina işlerler ise, haklarındaki ceza hürrelerin cezasının nisfıdır.

İsrâ Sûresi 17/32 - Zinaya yaklaşmayınız. O pek fena bir şey ve kötü bir yoldur.

Nûr Sûresi 24/2 - Zina eden kadın ile erkekten her birine yüzer değnek vurunuz. Eğer Allah'a ve yevm-i âhirete iman edenlerden iseniz, onlara ahkâm-ı dînin icrasında, sizi rahm ve şefkat almasın.

Nûr Sûresi 24/3 - Zâni ancak zâniyeyi yahut müşrikeyi nikah eder. Zâniyeyi de ya zâni ya müşrik nikah eder. Bunlar mü'minlere haram kılındı.

III. BÖLÜM

REHİN VE EMANET - FAİZ TARTILAR VE ÖLÇÜLER

1. Rehin ve emanet

Hamurabi Kanunu, memleketin idare sistemi hakkında yeterince malumat veriyor. Bu dönemde arazi üzerindeki hususî tasarruf hakkı tamamıyla mevcut olduğundan ev ve tarla, ticârî mal gibi bazen tamamen, bazen kısmen satılır ve mübadele olunurdu.[45] Arazinin iade edilmesi hakkı mevcuttu. Buna göre satan ve hatta satanın akrabası, satılan araziyi, bedeli mukâbilinde satın alandan satın alarak iadesini talep ederdi. Arazi, peşin para veya veresiye ile satın alınırdı. Satış sözleşmesi[46] bedelin ödenme-

45 Hamurabi Kanunu'nun 100-126. maddeleri, ticaret ve borçlardan bahseder.

46 Hamurabi zamanından kalma, hayatın günlük muameleleriyle ilgili pek çok vesika vardır. İstanbul Müzehânesi'nde, Babil'in kuzeyinde kurulan Sippar (şimdiki Ebû Hiba) şehrinde bulunmuş on dört vesika vardır. Bunların dördü Hamurabi dönemine aittir, birinde de Hamurabi'nin ismi geçmektedir.
Bir buğday ambarının satışı ile ilgili olan bu vesikayı, Hamurabi'nin hatırasına, tercüme edip buraya naklediyoruz:
"Sakkout-mouballit'in kızı olan Şamaş rahibesi, Ribatoum,...'un evinin yanında ve Nouriya'nın evinin yanında bulunan ve ön tarafı sokağa ve arka tarafı Fırat'a (bakan) bir sar*lık ambar(ı) kendi altın yüzüğüyle, İdin-ilabrat'ın kızı olan Şamaş rahibesi Aya-inib-napichtim'den satın almıştır. Bunun yekûn bedeli için →

si sırasında alıcıya teslim edilirdi. Veresiye muamelelerinde ise başka türlü bir sözleşme yapılırdı. Kira sözleşmeleri muhtelif müddetler ile yapılırdı. Kiralama, hiçbir temellük doğurmazdı. Menkul eşyanın alım ve satımı, dünyada mer'i olan umumî hukuk kurallarına tabi idi.

Hamurabi zamanında, ticaret ve alım-satım muamelelerinde "nakit" çok gelişmemiştir. Hamurabi Kanunu'nda, ödemenin şekillerinden bahsedilmiyor ise de bu dönemde "ödemelerin" havale suretiyle de yapıldığı mevcut vesikalardan anlaşılmaktadır.[47]

İbranîlerde nakit kullanımı, Hamurabi'nin çağdaşı olan İbrâhîm zamanında görülmüştür. İbrâhîm, karısını defnetmek için satın aldığı arsa için 400 gümüş şekel ödemiştir.[48]

Muhammed zamanında nakit kullanımı yaygınlaşmış olmakla beraber, eşya değişimi usulü mevcuttu. Muhammed; kazanç, kâr[49] ve ticarete temas[50] etmiş ve deniz ticaretinin nimetlerinden bahsetmiştir.[51]

Babil, ziraat memleketi olduğu için fertler arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıklar hakkında Hamurabi Kanunu bu meseleye temas etmiştir.[52]

Mûsâ, Hamurabi gibi ziraat hükümlerinden bahsetmi-

---

on iki şekel gümüş tartmıştır. Her zaman için hiçbiri diğerine karşı iddiada bulunmamalı. Şamaş, Aya**, Marduk*** ve Hamurabi için yemin ederler" (beş şahit), Th. G. Pinches'in *Cuneiform Texts From Babylonian Tablets* eserinin 67. sayfasına müracaat.

* Bir sar, yaklaşık 35 metre kare(murabba)dır.

** Şamaş (Şems) ilahının nişanlısı.

*** Babil'in baş ilahı.

47 Montgomery, *Briefe aus der Zeit des Babylonischen Königs Hamurabi*, sayfa, 16.

48 Tekvîn-i Malılûkât, 23/16.

49 Kasas, 28/73.

50 Âl-i İmrân, 3/156. [Bu âyet ticaret ile ilgili değildir, 2. dipnota bakınız. HN].

51 Rûm, 30/46. [Deniz ticareti ile ilgili diğer âyetler şunlardır: Mâide, 5/96; İsrâ, 17/66; Fâtır, 35/12; Câsiye, 45/12. -HN.-]

52 Hamurabi Kanunu, madde 42-65.

yor ise de, her sene verilecek olan öşürden bahsediyor[53] ve her üç sene sonunda o senenin mahsulünün bütün öşrünü çıkarıp Levililere* garîblere ve yetimlere terk edilmesini emrediyor.[54]

Ziraat ve ticaret ile ilgili hükümler koyan Hamurabi, günlük muamelelerden olan rehin meselesine de temas etmiştir. Menkul eşya ve bunun gibi kabul edilen köleler, rehin ve rehin sözleşmesinde zikredilir ve rehinler satılabilir. Bu durumda alacaklının, bir erkek yahut bir kadın köle satmaya hakkı vardır. Bundan başka Hamurabi Kanunu, emanet olarak bırakılan gümüş, altın, kıymetli taşlar, para ve buğday gibi eşyanın telef olmasından ve çalınmasından dolayı ortaya çıkan davalar hakkında hususî hükümler koymuştur. Kanun, emanet suretiyle bırakılan şeyin şahitlere gösterilmesini ya da sözleşme yapılmasını emrediyor.

Mûsâ, alacaklılara her yedi senede bir, borçluların rehinlerini ücretsiz olarak iade etmelerini emretmiştir.[55] Aynı şekilde İbranî kanun koyucusu emanet hakkında bazı hükümler koyuyor. Bazı hallerde hakikatin aydınlatılması için mahkeme kararının alınmasının gerekliğini vurguluyor. Komşunun elbisesini rehin mukâbilinde alanın, güneş batmadan önce bu elbiseyi sahibine iade etmesini emrediyor.

Muhammed, borçların tanınmasını, yazılarak tespit edilmesini, bu konuda şahit tutulmasını, borca mukâbil rehin alınmasını, emanet ve akitlere riayet edilmesini emrediyor.

---

53 Tesniye, 14/22.

* Hazreti Mûsâ döneminde altın buzağıya tapanları öldürmeyi üstlendikleri için özel dinsel görevler verilen İbranî kabilesi. HN.

54 Tesniye, 14/24-29.

55 Dokuzuncu dipnota bakınız.

Rehin ve emanet hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 112 - Şâyet bir kimse, seyahatte bulunur ise ve gümüş, altın, taş ve elinde (başka) ne var ise bir kimseye teslim etmiş ise ve onu, naklolunacak emânet gibi nakletirmiş (ve şâyet) bu kimse, nakletmeyi icap eden şeyi, nakledilmesi icap eden yere hiçbir şey vermemiş ise, bilakis çalmış ise, (ve şâyet) naklolunacak emânetin sahibi, eşyayı nakletmeği icap eder iken (fakat) hiçbir şey vermemiş olan kimseyi celp ve davet eder ise, bu kimse, kendisine verilmiş olan şey ile beraber beş mislini emânetin sahibine vermeli.

Madde 113 - Şâyet bir kimse, bir adam nezdinde buğday ve para bırakmış ise ve buğdayın zil-yedi olmaksızın mahzenden yahut başka yerden buğday alır ise, (ve şâyet) buğdayın zil-yedi olmaksızın mahzenden yahut başka yerden buğday alan bu kimseyi celp ve davet ederler ise, bu (kimse), ne kadar buğday almış ise (onu) iâde etmeli ve başka bir şey için ne kadar vermiş ise, zararı kendisi çeker.

Madde 114 - Şâyet bir kimse, bir adam nezdinde buğday yahut para bırakmamış ise ve (onu) borç için hapiste yatırmış ise, beher borç hapsi için 1/3 mîne tediye etmeli.

Madde 115 - Şâyet bir kimse, bir adam nezdinde buğday yahut para bırakmış ise ve hapsettirmiş ise ve şâyet mahpus, hapsedenin hânesinde tabiî bir ölümden vefat eder ise, bu dava, bir şikâyet hedefi olmamalı.

Madde 122 - Şâyet bir kimse, bir adama gümüş, altın ve sâire saklamaya vermek ister ise, vermek istediği şeyi şahitlere göstermeli, mukâvelenâme yapmalı ve (onu) saklamaya vermeli.

Madde 123 - Şâyet o, bilâ-şühûd ve bilâ-mukâvelenâme saklamaya vermiş ise, vermiş olduğu yerde kendisine itiraz vâkî olur ise, bu davanın hiç şikâyet ve talep hedefi

olmamalı.

Madde 124 - Şâyet bir kimse, bir adama gümüş, altın ve sâire şühûd huzurunda saklamaya vermiş ve onu inkar etmiş ise, (ve şâyet) o adamı davet ve celp ederler ise, inkar ettiğinin iki mislini vermeli.

Madde 125 - Şâyet bir kimse, saklamak için mülkünden bir şey vermiş ise ve vermiş olduğu yerde gerek kesr ve şikestle çalınır, gerek yağmacılık yüzünden mâmelekiyle hâne sahibinin mâmeleki kaybolur ise, ihmalkâr olmuş olan hâne sahibi, kendisine saklamak için verilmiş olanı ve kaybettiğini tamâmıyla sahibine tediye etmeli. Hâne sahibi, kaybolan mâmeleki aramalı ve hırsızından almalı.

Madde 126 - Şâyet bir kimse, mâmelekinden hiçbir şey kaybetmemiş ise, fakat "mâmeleki kaybolmuş" derse, mevhûm ziyânı ilah huzurunda talep eder ise, mevhûm ziyâı için talep ve iddia ettiğinin iki mislini (ceza olarak) vermeli.

Rehin ve emanet hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Çıkış 22/7 - Bir kimse komşusuna, hıfzetmek için, akçe yahut eşya verir ve ol kimsenin hânesinden sirkat olunur ise, hırsız bulunduğu hâlde, iki kat tediye edecektir.

Çıkış 22/8 - Hırsız bulunmaz ise, hâne sahibi, komşusunun malına elini uzatıp uzatmadığını (tahkîk) için, hâkimlere getirilir.*

Çıkış 22/10-11 - Bir kimse komşusuna, hıfzetmek için, meıkep yahut koyun ve her ne hayvan olur ise olsun** teslim ettiği hâlde (hayvan) ölür yahut sakatlanır yahut

* "Eğer hırsız bulunmazsa, ev sahibi komşusunun malına el uzatmadı mı diye görmek için Allah'a yaklaşacaktır" (Çıkış, 22/8). HN.

** "Eğer bir adam komşusuna saklamak üzre eşek, yahut öküz, yahut koyun, yahut herhangi bir hayvan" (Çıkış, 22/10). HN.

kimse görmeksizin aşırılır ise, komşusunun malına elini uzatmadığına ikisinin arasında Allah'ın yemîni olacak ve mal sahibi onu kabul edecek ve o dahi tediye etmeyecektir.

Çıkış 22/12 - Eğer onun yanından sirkat olunduysa, sahibine tediye edecektir.

Çıkış 22/13 - Eğer (hayvan tarafından) paralandıysa, ispat için onu meydana getirecek ve paralananın bedelini tediye etmeyecektir.

Çıkış 22/14 - Ve bir kimse komşusundan âriyeten bir hayvan alıp da sahibi beraber değil iken sakatlanır yahut ölür ise, mutlaka bedelini tediye edecektir.

Çıkış 22/15 - Sahibi beraber ise tediye etmeyecektir. Eğer kira ile tutulmuş ise, ancak kirasını verecektir.★

Çıkış 22/26 - Eğer komşunun elbisesini rehin mukâbilinde alır isen, güneş batmazdan evvel kendisine iâde edeceksin.[56]

Rehin ve emanet hakkında Muhammed'in hükümleri

Bakara Sûresi 2/282 - Ey mü'minler! Bir vâde-yi malûme ile borç eder iseniz, onu yazınız. Aranızda adl ile bir kâtip yazsın. Kâtibe, Allah teâlânın öğrettiği vechile yazmaktan imtina yoktur. Üzerinde hak olan borçlu, kâtip yazacağı şeyi söyleyip yazdırsın. Allah'tan sakınıp ondan bir şey noksan edilmesin. Borçlu, sefîh yahut hasta ise, onun veli-yi emri adalet dâiresinde söylesin. Şahit olmalarına razı olduğunuz takımdan iki erkek işhâd ediniz, iki erkek yok ise bir erkek iki kadın şehâdet etsin. Biri unutur ise diğeri hatırlatır. Davet olunduklarında, şâhitlerin şehâdetten imtinâa hakkı yoktur. Küçük büyük her ne ise, mîâdına kadar yazmakta tekâsül etmeyiniz. Bu suret in-

★ "Eğer o kiralanmışsa kirasına sayılacaktır" (Çıkış, 22/15). HN.

56 Bu madde, komünizm prensiplerini geride bırakıyor.

dallâh daha muhik, şehâdet için daha kavî, şek ve şüpheden daha uzak olur. Eğer aranızda çevirdiğiniz bir ticâreti hâzıra olur ise, onu yazmamakta beis yoktur. Vade ile mubâyaada buna da işhâd ediniz. Kâtip ya şahit ızrâr edilmesin. Onların ızrârı fısktır. Allah'tan sakınınız.*

Bakara Sûresi 2/283 - Seferde olup kâtip bulamaz iseniz rehin alınız. Eğer biriniz diğerine emniyet eder ise, emniyet olunan emâneti edâ etsin ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın. Şehâdeti ketmetmeyiniz. Ketm-i şehâdet edenin kalbi günahkâr olur.

Mâide Sûresi 5/1 - Ey mü'minler! Ukûda (ahd ve mîsâk, mukâvele, akitler) vefâ ediniz.

Mü'minûn Sûresi 23/8 - Felâh bulan mü'minler, emânetlerine ve ahitlerine mürâat ederler.

2. Faiz

Ticârî ve günlük muamelelerin gelişmesiyle, paranın bir nevi ticareti yani işletilmesi demek olan faiz meydana gelmiştir. Hamurabi, devlet hayatı yaşayan ve ticârî muameleleri gelişmiş bir memleketin kanun koyucusu sıfatıyla, faizi kayıtsız şartsız caiz kabul ediyor.

Mûsâ, ırkdaşına para borç veren İbranîlere, faiz alma-

* "Ey inananlar, belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın. Aranızda bir yazıcı, adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın; borçlu olan da yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan korksun, borcundan hiçbir şeyi eksik etmesin. Eğer borçlu olan kimse aklı ermez, yahut zayıf, ya da kendisi yazdıramayacak durumda ise velisi onu adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki kişiyi de şahit tutun. Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek, iki kadın (şahitlik etsin). Ta ki kadınlardan biri şaşırırsa diğeri ona hatırlatsın. Şâhitler çağrıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, onu süresine kadar yazmaktan üşenmeyin. Bu, Allah katında daha adaletli, şâhitlik için daha sağlam, kuşkulanmamanız için daha elverişlidir. Yalnız aranızda hemen alıp vereceğiniz peşin ticaret olursa onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de asla zarar verilmesin. Eğer (bir zarar) yaparsanız, bu kendinize kötülük olur. Allah'tah korkun, Allah size öğretiyor. Allah herşeyi bilir" (Bakara, 2/282). HN.

malarını, aynı şekilde ırkdaşından para borç alan İbranîlere faiz vermemelerini emrediyor. Yabancılardan borç alan İbranîlerin faiz verebileceklerini kaydediyor.

Muhammed, genel olarak faizi men ediyor, darlıkta bulunan borçluların sıkıştırılmamasını emrediyor.

Faiz hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 49 - Şâyet bir kimse, bir maliye adamından (sarrâf) para almış ve buğday yahut susam için ihzâr edilmiş bir tarlayı sarrâfa vermiş ise, ve ona "Tarlayı işlet ve buğday yahut susam ne olur ise ek (ekmek mastarından) ve al" demiş ise, şâyet çiftçi tarlada buğday yahut susam yetiştirmiş ise, (şâyet) hasat zamanında tarlada bulunan buğday ve susamı tarlanın sahibi alır ise, tacirden almış olduğu parayı ve fâizi[57] için, buğday ile çiftçinin gelirini tacire vermeli.*

---

57 Daha önce 46. dipnotta gösterildiği gibi, Hamurabi'ye ait olup, İstanbul Müzehânesi'nde metni bulunan faizli borç alma senedinin tercümesini buraya alıyoruz:
"Sin-imitti'nin oğlu, Chamaya'nın kızı İna-libbim-erchet'den bir has gümüş şekel -tespit ve tayin edilmiş faizi ödeyerek- borç aldı. Zamanında hesapların tesviye (yani bilanço) ayında, parayı ve faizi tartacaktır." (4 şahit) Th. G. Pinches'in *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets* eserinin 103. sayfasına müracaat.

* Galanti, Hamurabi Kanunu isimli eserinde bu madde ile ilgili şu mütalaâsını kaydetmiştir: "Bu maddeyi ilk defa okuduğum vakit, kendimi âdeta Hamurabi devrinde zannettim. Ben, Menteşe vilayetine bağlı Bodrum kazasında doğdum ve bu vilayetin kazalarından Marmaris ve Fethiye (eski ismi Makri daha sonra Megri)'de bulundum. Bu üç kazada buğday ve susam üretilir. Tüccar ve sarraf, mahsulü hasat zamanında almak üzere, "buğday parası" "susam parası" adıyla çiftçilere borç para verirler. Buğday ve susam borç verme ve borç alma şartlarında, bu madde ile onu takip eden maddelerde görülen hükümlerden bazıları görülmektedir. Bu, 4000 sene evvel Babil'deki âdetlerin ve ticaret şartlarının zamanımıza kadar hemen hemen aynı olarak kaldığını, örf ve âdetlerin ne suretle devam ede geldiğini ve yeni hayat şartlarının gelişmemiş olmasına bağlı olarak bu âdetlerin ne suretle muhafaza edildiğini gösteren büyük bir misaldir. Bu mütalaâyı aşağıda iki misal ile tamamlıyorum:
Geçen sene yaz sömestrisinde öğrencilere Babil edebiyatını okuttum. Numune olarak gösterdiğim siyasî mektuplar arasında milattan 14-15 asır evvel yaşamış →

Madde 50 - Şâyet o, (buğday ile) zer'edilmiş veyahut susam ile zer'edilmiş bir tarla vermiş ise, fakat tarlada bulunan buğday ve susamı tarla sahibi alsa, parayı ve fâizi tâcire (sarrâf) verecektir.

Madde 51 - Şâyet iâde edecek parası yok ise, sarrâftan almış olduğu para ve fâiz yerine, kralın tarifesi mûcibince, sarrâfa susam verir.

Faiz hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Çıkış 22/25 - Eğer kavmimden yanında bulunan bir fakire para ikrâz eder isen, ona muâmeleci gibi hareket etmeyip üzerine fâiz koymayacaksın.

Levililer 25/35-37 - Biraderin fakir düşüp de senin yanında kudretsiz kalır ise garîb ve misafire (yardım eder

olan Kardouniach yani Babil hükümdarı olan Bourrabourias tarafından Mısır kralı olan IV. Amenophis'e gönderilen mektubu okuttum. Bu mektubun ilk kısmını buraya naklediyorum: "Mısır hükümdarı IV. Amenophis'e: Kardouniach hükümdarı olan kardeşin Bourrabourias: Ben iyiyim. Sen, evin, zevcelerin, oğulların, memleketin, adamların, atların, savaş arabaların iyi olsunlar" (Otto Weber'in *Die Literatur der Babylonier und Assyrer*'inin 273. sayfasına müracaat). Mektubu okuduktan sonra Tokatlı bir öğrenci ayağa kalkarak: "Efendi, dedi, ben on beş gün evvel Anadolu'dan İstanbul'da bulunan bir Anadolu'luya gelen bir mektubu okudum. Gönderen, ev halkının sıhhatleriyle beraber ineklerin sıhhatlerinden haber verdi". İşte bu âdet yani hayvanların sıhhatini sormak ve bildirmek âdeti, buğday ve susam alım satım âdeti gibi, Babil'den kalma bir âdettir.

Hamurabi zamanının âile kanununa ait boşanma hükümlerinin izlerine günümüzde bile tesadüf ediyoruz. Beni bundan haberdar eden İstanbul'da çıkan "Akşam" gazetesidir (tarih 21 Mayıs 1340/1924, numara, 2018, sayfa 3, sütun 2-3). Akşam'ın Doğu Anadolu muhabiri Yusuf Mazhar Bey, Dersim'e mülhak Pülümür kazasına bağlı köylerin örf ve âdetlerinden bahsederken, buralarda esas itibariyle boşanma âdetinin cari olmadığını ve tarafların geçinememesi durumunda, "seyyidler"in kadın ile erkeğin arasını ayırdıklarını yazıyor. Hamurabi Kanunu'nda da böyledir (madde 141, 142'ye müracaat). Bundan başka Yusuf Mazhar Bey'in verdiği malumata göre, buranın kadını babasından miras yemez. Bu âdet, Hamurabi zamanında da cari idi (madde 180, 183, 184'e müracaat). Yine, o bölgede evlenen erkek, alacağı kızın velisine "başlık" adıyla bir para verir yani bu para ile erkek alacağı karıyı satın almış olur. Hamurabi Kanununda bu başlık, kadın fiyatı adıyla bilinmektedir (madde 138, 139 vesaire). Bu âdet de eski İbranî kanununda aynen mevcuttur". Bkz. Galanti, *Hamurabi Kanunu*, 25, dipnot 2. HN.

gibi) ona yardım eyle yanında yaşaya. Ondan fâiz ve murâbaha almayasın ve Allah'ından korkasın, ta ki biraderin yanında yaşaya. Akçeyi ona fâiz ile vermeyesin ve taâmını fâiz ile vermeyesin.*

Tesniye 23/19-20 - Biraderine ne fâizle akçe ne fâizle zahîre, (elhâsıl) fâizle verilen hiçbir şeyi fâizle vermeyeceksin; ecnebîye fâiz aldırabilirsin.

Faiz hakkında Muhammed'in hükümleri

Bakara Sûresi 2/275 - Allah teâlâ bey' ve şirâyı helal ve fâizi haram kıldı.

Bakara Sûresi 2/278-280 - Ey mü'minler! Eğer siz ribânın hürmetine iman edenlerden iseniz, Allah'tan sakınıp ribâdan bâkî kalanı terk ediniz.** Bunu yapmaz iseniz, Allah ve Rasûlü ile harbe hazır olunuz. Tövbe ederseniz re'sü'l-mâlınız sizedir. Ne zulmedersiniz ne de zulmolunursunuz. Eğer medyûn darlıkta ise eli genişlemesine intizâr olunur. Eğer bunu tasadduk eder iseniz, sizin için daha hayırlıdır.

Âl-i İmrân Sûresi 3/130 - Ey mü'minler! Kat kat fâiz yemeyiniz.Allah'tan korkup sakınınız ki âhirette felâh ve necât bulasınız.***

Nisâ Sûresi 4/160-161 - Nehyolundukları ribâyı almalarıyla ve nâsın malını haksız olarak yemeleriyle, evvelce helal olan iyi şeyleri haram ettik.

3. Tartılar ve ölçüler

Hamurabi Kanunu, tartı işlerinde şekel, ölçü işlerinde

* "Ona gümüşünü faizle vermeyeceksin ve zahireni ona kârla vermeyeceksin" (Levililer, 25/37). HN.

** "Ey inananlar, Allah'tan korkun, eğer inanıyorsanız ribâdan (henüz alınmayıp) geri kalan kısmı bırakın (almayın)" (Bakara, 2/278). HN.

*** "Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz" (Âl-i İmrân, 3/130). HN.

bar[58] ve ka[59] gibi ölçülerden bahsetmişse de tartma ve ölçme muamelelerinde gözetilmesi gereken doğruluktan bahsetmemiştir. Bu, kanunun bu konuya önem vermediğini ifade etmez. Çünkü Hamurabi zamanında bile Hamurabi Kanunu'nda bulunmayan hükümlerle ilgili meselelerin mahkemelerin ictihadıyla halledildiği o zamandan kalma bir çok vesikadan anlaşılmaktadır.

Mûsâ, tartılarda ve ölçülerde doğruluk gösterilmesini iki defa; Muhammed, aynı şekilde tartılarda ve ölçülerde doğruluk gösterilmesini altı defa emrediyor.*

Tartılar ve ölçüler hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Levililer 19/35-36 - Arşın, vezin ve ölçek hususunda hükümde haksızlık etmeyiniz. Teraziniz tamam, taşlarınız tamam, efâ[60]nız tamam, hîneniz[61] tamam olsun.

Tesniye 25/13-15 - Kîsende büyük ve küçük iki türlü tartı taşı olmasın; hânende büyük ve küçük iki türlü efâ ölçekler olmasın; senin tartı taşın tamam ve hak olsun, efâ ölçeğin tamam ve hak olsun.

Tartılar ve ölçüler hakkında Muhammed'in hükümleri**

En'âm Sûresi 6/153 - Kîleyi ve teraziyi doğru ölçün ve tartın.

A'râf Sûresi 7/85 - Kîleyi ve teraziyi doğru ölçünüz ve tartınız, halka eşyalarını eksik vermeyiniz.

Hûd Sûresi 11/84 - Kîleyi ve teraziyi noksan ölçüp tart-

---

58 Hububat ölçmeye mahsus ölçü.

59 Takriben 4 litre.

* Kur'ân'da tartı ve ölçülerde doğru hareket etmek, sekiz yerde emredilmiştir. HN.

60 36, 44 litre.

61 6, 74 litre.

** Bu konu ile ilgili diğer Kur'an âyetleri şunlardır: Hûd, 11/85; Mutaffifîn, 83/1-3. HN.

mayınız.

İsrâ Sûresi 17/35 - Doğru ölçün doğru tartın, bu hayırlıdır ve akibeti de iyidir.

Şu'arâ Sûresi 26/181-183 - Kîleyi doğru ölçün ve nâsa ziyân vericilerden olmayın; doğru terazi ile tartın, nâsa mallarını eksik etmeyin.

Rahmân Sûresi 55/8-9 - Tartıyı adl ile yerine getirin ve tartıda noksan etmeyin.*

* "Tartıda taşkınlık edip dengeyi bozmayın (Rahmân, 55/8), tartıyı adaletle yapın, terazide eksiklik yapmayın." (Rahmân, 55/9). HN.

IV. BÖLÜM

İŞÇİLER

İşçiler

Hamurabi Kanunu, bir ziraat memleketi olan Babil'in işçi (amele)* sınıfının haklarını müdafaa etmeyi unutmamıştır. Bu sınıfa, gerek ziraat işleriyle gerek hayvan yetiştirmekle meşgul olan işçi ve sanatkârlar dahildir. Bir devlet hayatına sahip olan Babil memleketinin kanunu, işçinin vaziyetini geniş bir görüş ile tetkik etmiştir.

Mûsâ, yerli olsun yabancı olsun, ücretlilere zulmedilmemesini ve işçilere gün batmadan önce ücretinin verilmesini emrediyor.

İşçiler hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 257 - Şâyet bir kimse, bir ekin ekici kiraya alır ise, kendisine senede sekiz gur buğday vermeli.

Madde 258 - Şâyet bir kimse, bir öküz kölesi kiraya alır ise, kendisine senede altı gur buğday vermeli.

Madde 261 - Şâyet bir kimse, sığır ve koyun otlatmak için bir çoban kira ile tutar ise, kendisine senede sekiz gur

* İşçi (amele)den maksat, gündelikçi işçidir, ücretli (ecîr) ise dâimî işçidir. Müellif, bu ayırımı her zaman dikkate almış değildir. HN.

buğday vermeli.

Madde 273 - Şâyet bir kimse, bir ecîr kiralar ise, senenin ibtidâsından beşinci aya kadar (beşinci ay dahildir) günde nakit olarak altı şe (che)[62] vermeli. Altıncı aydan (altıncı ay dahildir) senenin nihâyetine kadar, nakit olarak günde beş şe vermeli.[63]

Madde 274 - Şâyet bir kimse bir sanatkâr kiralar ise, ...nin ücreti nakit olarak, günde beş şe...nin ücreti (?) nakit olarak , beş şe; terzinin (?) ücreti nakit olarak, beş şe; ... nin ücreti nakit olarak, şe ...; :...nin ücreti nakit olarak, ...şe; doğramacının ücreti, nakit olarak, dört şe,; ...nin ücreti nakit olarak, .. şe ; duvarcının ücreti nakit olarak, ... şe vermeli.

İşçiler hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Tesniye 24/14-15 - Gerek biraderlerinden gerek diyârında, şehirlerinde bulunan garîblerden olsun fakir ve muhtaç olan ecîrlere zulmetmeyeceksin* hemen gününde güneş batmazdan evvel, ücretini vereceksin.

---

62 Bir şe, takrîben 47 miligramdır.

63 Babil'de, sene Nisân'da başlar idi. Senenin ilk beş aylarında, (Nisan-Ağustos) ücretliye verilen ücretin, diğer yedi ayında verilen ücretten yüksek olmasının sebebi, günlerin gecelere nispetle uzun olmasından ve ilk beş ayın hasat zamanına tesadüf etmesinden ve zirai bir memleket olduğu için, burada bu zamanda ziraat, nakliye ve ticaret muamelelerinin çokluğundan ileri geliyor. Mevsimlerin Tevratî yılbaşısı da, Nisan'da başlar.

* "Kardeşlerinden olsun, yahut memleketinde şehirlerinin içinde olan kendi gariplerinden olsun, düşkün ve fakir ücretliyi sıkıştırmıyacaksın." (Tesniye, 24/14). HN.

V. BÖLÜM

KÖLE

Köle

Hamurabi Kanunu, Babil'in ictimâî sınıfları hakkında kapsamlı bir fikir vermiyor. Kanun bilhassa hür adam ile köleden ve ara sıra bu ikisinin ortasında bulunan ve maşenkak denilen bir sınıftan bahsediyor.* Bu sınıfın ictimâî vaziyeti, köleden yüksek, hür adamdan aşağıdır. Bu üç sınıftan başka seçkin bir sınıfın bulunduğunu Hamurabi Kanunu'nun bir maddesinden anlıyoruz. Buna göre yüksek makamlı bir kimseye tokat atan kimse, altmış kırbaç darbesiyle cezalandırılırdı. Aynı şekilde kanun, akrânı olan diğer hür bir kimseye tokat atan hür bir kimseyi ayrıca akrânı olan diğer bir maşenkaka tokat atan bir maşenkakı, muhtelif dereceli para cezaları ile cezalandırırdı.

Köleye gelince, iş değişir. Hür bir kimseye tokat atan bir kimsenin, kölesinin kulağı kesilirdi. Köle, eşya gibi sayıldığından ve gerektiğinde eşya gibi satıldığından yalnız

* Babil İmparatorluğu'nda toplum, hak ve sorumluluklar açısından üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; üstün ve asil olanlar (avilum), sıradan insanlar (maşkenum) ve köleler (vardum)dir. HN.

birkaç halde hür adamdan daha şanslı idi yani hayatını kurtarırdı. Kanunun bir maddesine göre bir mimarın ihmali yüzünden yıkılan evin sahibinin oğlu ölürse mimarın oğlu öldürülürdü; fakat ölen bir köle ise, mimar, ölen köle yerine bir köle getirmekle berat ederdi. Yani ölen köle yerine, mimarın kölesinin öldürülmesi talep edilmezdi.

Hamurabi Kanunu'nun diğer bir maddesine göre hür bir kimsenin kemiğini kıran kimsenin, kemiği kırılırdı. Fakat kemiği kırılan kimse köle ise kemiği kıran kimsenin kölesinin kemiğinin kırılması talep edilmeyerek ceza ile iktifa olunurdu.

Aynı şekilde borç yüzünden bir evde hapsedilen kimse, kötü muameleden dolayı ölürse, ev sahibinin oğlu idam edilirdi. Şayet ölen bir köle ise ev sahibi ölen köle yerine para cezası verirdi.

Bu gibi haller dışında kölenin vaziyeti çok feci idi. Efendisinin evinden kaçan bir köleyi saklayan kimsenin cezası, idam idi. Borç için esarete verilen köle, alacaklı tarafından satıldığında, köle sahibinin hiçbir şey arama hakkı yoktu. Köle kız yahut köle kadın, evlilik münasebetleri konusunda sahibinin keyfine tabidir. Çocuk doğuran hizmetçi kadının vaziyeti, çocuk doğurmayan köle kadının vaziyetinden yüksektir. Çocuk doğurmuş hizmetçi kadın borca mukâbil satılırsa, borç ödenmek suretiyle kurtarılabilir. Köleliğine itiraz eden kölenin kulağı kesilir. Kralın köleleriyle maşenkakın kölelerinin ictimâî vaziyetleri, bir dereceye kadar yüksektir. Bunlar hür bir kadın ile evlenebilirler. Bu şartlar altında gerçekleştirilen evlilik muteberdir.

Zamanının ictimâî vaziyetini dikkate alarak esareti kabul etmekle beraber, Mûsâ'nın esir hakkında koyduğu hükümler tamamen esirin lehinedir. Mûsâ, Beni İsrail'in -Tevrat'a göre- Mısır'da geçirdiği esaretin acılıklarını unut-

madığı için bu konudaki tembihleri gayet tabiîdir.

Hamurabi, esirin esirlik işaretini izale eden kimsenin ellerinin kesilmesini emrediyor. Mûsâ ise azat edilip de esaretten kurtulmak istemeyen esiri korkutmak ve onu hürriyete kavuşturmaya zorlamak için kulağının burgu ile delinmesini emrediyor.

Hamurabi, efendisinin evinden kaçan esiri saklayan kimseyi ölüm ile cezalandırıyor. Halbuki Mûsâ, kaçan esirin iade edilmesini emrediyor. Hamurabi azat edilen esir hakkında bir şey demiyor. Mûsâ, azat edilen esire, Allâh'ın, bu esirin efendisine ihsan ettiği nimetten verilmesini emrediyor. Hamurabi, bir kimsenin karısı ile çocuklarının esarete alınmasını mümkün görüyor. Mûsâ ise esasen savaşta esir edilmiş ve daha sonra hür bir adam ile evlenmiş olan bir kadının esir edilmesine mani oluyor.

Aynı şekilde Muhammed, zamanının ictimâî vaziyetini takdir etmekle beraber, Mûsâ gibi, esirlere karşı çok şefkatli davranmıştır. Muhammed, köle ve cariyelerin iyi beslenmeleri hususunu tespit ederek "Rızık hususunda cümlesi müsâvîdir"* demekle sosyalizmin en büyük prensibini ilan etmiş oluyor. Bundan başka zina eden cariyenin cezasının, zina eden hür kadının cezasının yarısı olduğunu kaydetmiş, cariyelerin zinaya zorlanmamasını emretmiş, her türlü fırsattan istifâde ederek esarete karşı savaş açmış ve esirin azat edilmesi yolunu takip edip bunu azami derecede teşvik etmiştir.

Köle hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 19 - Şâyet o (kimse), böyle bir köle evinde alıkor

* Galanti, Nahl Sûresi'nin 71. âyetini farklı bir şekilde yorumlayarak bu neticeye varmıştır. Oysa bu âyetin anlamı şöyledir: "Allah, rızıkta kiminizi kiminizden üstün kıldı. (Rızıkça) Üstün kılınanlar, ellerinin altında bulunanlara kendi rızıklarını verip de hepsi rızıkta eşit olmuyorlar. Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?" (Nahl, 16/71). Zaten insanların rızık konusunda eşit olmadıkları açıktır. HN.

ise, fakat sonra köle elinde yakalanır ise, bu adam ölmeli.

Madde 116 - Şâyet mahpus, hapsedenin hânesinde dayak yahut mahrûmiyet yüzünden vefat eder ise, mahpusun sahibi, iş adamını davet ve celp etmeli. (Ve) şâyet (hür) bir adamın oğlu ise, onun oğlunu katletmeli ve bir kimsenin kölesi ise 1/3 mîne tediye etmeli. Ne vermiş ise, ondan sâkıt olur.*

Madde 117 - Şâyet bir kimse, başkasına karşı taahhüt altına girmiş ve o karısını, oğlunu, kızını para için vermiş ise, yahut bunlar borç için esârete gitmişler ise, satın alanın yahut borç veren efendinin evinde üç sene çalışırlar. Dördüncü senede o, onların eski vaziyetlerini ikâme ve iâde etmeli.

Madde 118 - Şâyet bir erkek köle yahut bir kadın köle, borç için esârete verilmiş ise, iş adamı, taht-ı temlîkinde iken, onu ihmal eder ve para için satar ise, kendisinden hiçbir şey aramamalı.

Madde 119 - Şâyet bir kimse, başkasına karşı taahhüt altına girmiş ise ve kendisine evlat doğurmuş olan bir köle kadını para için satmış ise ve şâyet iş adamının tediye etmiş olduğu parayı, köle kadının sahibi tediye eder ise, kendi köle kadınını kurtarabilir.

Madde 146 - Şâyet bir kimse, bir karı almış ise ve o, kocasına hizmetçi bir kız vermiş ise ve bu sonuncu çocuk doğurmuş ise o zaman, o hizmetçi kız, hanımıyla bir vaziyette bulunur. O (hizmetçi kız) çocuk doğurmuş olduğundan hanımı, onu para için satmamalı. Onu (hizmetçi kızı) zincirbent eder ve ona hizmetçi kızlara verilen ücreti tediye eder.

Madde 147 - Şâyet o (hizmetçi kız), çocuk doğurmamış ise, hanım onu para için satabilir.

* Bundan başka alacaklı alacağını kaybeder (bkz. Hamurabi Kanunu, 34). HN.

Madde 175 - Şâyet sarayın bir hizmetçisi yahut bir maşenkakın bir hizmetçisi (hür) bir kimsenin kızıyla evlenir ise ve (o) çocuk doğurur ise, hizmetçinin efendisi, o kimsenin kızının çocuklarını köleliğe talep etmemeli.

Madde 176 - Ve şâyet sarayın bir hizmetçisi yahut bir maşenkakın bir hizmetçisi, (hür) bir kimsenin kızıyla evlenir ise, o (hizmetçi) onun ile evlendiği vakit ve o, (kız) pederinin hânesinin hediyesiyle beraber saray yahut maşenkakın hizmetçisinin evine girmiş ise ve aile teşkîl, bir ev bina ettikten, mal iktisâb ettikten sonra, saray yahut maşenkakın hizmetçisi tabiî bir ölümden vefat ettiyse, o kimsenin kızı, kendi hediyesini almalı ve kocasıyla, kendisinin aile teşkîl ettikten sonra iktisâb etmiş oldukları eşyayı iki kısma taksîm etmeli. Nisflardan birini kölenin efendisi alır, diğer nisfını, kendi çocukları için (hür) adamın kızı alır. Şâyet bir kimsenin kızının hediyesi olmadı ise, kocasıyla kendisinin aile teşkîl ettikten sonra elde ettikleri eşyayı iki kısma taksîm etmeli ve nisflardan birini kölenin efendisi ve nisf-ı diğerini, çocukları için, o kimsenin karısı almalı.

Madde 199 - Şâyet o, bir kimsenin kölesinin gözünü harap eder ise yahut bir kimsenin kölesinin kemiğini kırar ise, esmânının nisfını tediye etmeli.

Madde 205 - Şâyet bir kimsenin kölesi hür bir kimsenin yanağına vurur ise, onun kulağını koparmalı (kesmeli).

Madde 226 - Şâyet bir kırkıcı,* kölenin efendisinin inzimâm-ı reyi olmaksızın, kölenin işaretini görülmeyecek derecede kazdırır ise, bu kırkıcının ellerini kesmeli.

Madde 231 - Şâyet, (inhidâm) hâne sahibinin bir kölesini öldürür ise, hâne sahibine köle yerine köle verilir.

Madde 282 - Şâyet bir köle sahibine "Sen benim sahibim değilsin" der ise ve şâyet ona, kendi kölesi olduğunu

* Cerrah. -HN.-

ispat ederler ise, sahibi kulağını kesmeli.

Köle hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Çıkış 21/2 - Bir İbrânî köle aldığında altı sene hizmet edecek ve yedinci senede meccânen serbest olarak çıkacak.

Çıkış 21/3 - Eğer yalnız geldiyse yalnız çıkacak, eğer karı sahibi ise, karısı ile beraber çıkacaktır.

Çıkış 21/4 - Eğer efendisi ona karı verip de ve merkûme (karı) kendisine oğul ve kız doğurur ise, karısı ve çocukları efendisinin olacak ve kendisi yalnız çıkacak.

Çıkış 21/5-6 - Eğer köle, "Efendi! Karımı ve çocukları sevdim, azat olmak istemem" der ise, o zaman efendisi onu hakimlere götürüp* onu kapıya yahut suve**ye yaklaştırarak, kulağını bîz ile (burgu) delecektir. Bu suretle köle, efendisine dâimî surette hizmet edecektir.

Çıkış 21/7 - Bir kimse kızını câriye olmak üzere satar ise, o (kız) kölelerin çıktığı gibi çıkmayacaktır.

Çıkış 21/8 - Eğer onu kendine nişanlayan efendisinin nazarında nâhoş görünür ise, onun fidyesini kabul etsin. Ona gadrettiği için onu ecnebî tâifeye satamayacaktır.***

Çıkış 21/9 - Eğer onu kendi oğluna nişanladıysa, ona kız evlat hukukunu icra edecektir.

Çıkış 21/10 - Eğer kendisi için diğer birini alır ise, onun taâmını ve libâsını ve vecîbesini noksan etmesin.****

Çıkış 21/11 - Eğer onun hakkında bu üç şeyi icra etmez

---

* "Allah'a yaklaştıracak." (Çıkış, 22/5-6). HN.

** Süve (söve), kapı ve pencerenin kanadını tutması için duvara takılan çerçevenin dört tarafından her biri. -HN.-

*** "Eğer kendisine nişanlanmış olan kız efendisinin gözünde kötü olursa, o zaman geri satın alınması için bırakacaktır; kendisile sadakatsiz davrandı diye yabancı kavme satamaz." (Çıkış, 21/8). -HN.-

**** "Evvelkinin nafakasını, esvabını ve karılık hakkını eksiltmeyecektir." (Çıkış, 21/10). HN.

ise, ol-vakit meccânen, akçesiz çıkacaktır.

Çıkış 21/20 - Bir kimse kölesini yahut câriyesini değnek ile döver ve eli altında (dövülen) ölür ise, ondan mutlaka intikam alınacaktır.

Çıkış 21/21 - Lâkin eğer bir gün, yahut iki gün yaşar ise, ondan intikam alınmayacaktır, zira onun malıdır.

Çıkış 21/26 - Ve bir adam kölesinin gözüne, yahut câriyesinin gözüne vurur ve kör eder ise, onu, gözüne bedel azat edecektir.

Çıkış 21/27 - Ve eğer kölesinin dişini, yahut câriyesinin dişini düşürür ise, onu, dişine bedel azat edecektir.

Levililer 25/39-55 - Eğer biraderin yanında fakir düşüp, kendisini sana satmış olur ise, onu köle makamında kullanmayacaksın.

Yanında ücretli yahut misafir gibi olarak yubil senesine kadar hizmet etsin.

Badehu kendisi evlâdıyla beraber yanından çıkıp kendi kabilesine avdetle ecdâdının mülküne dönsün.

Zira onlar Mısır diyârından çıkardığım benim kullarım olduklarından, köle satıldığı gibi satılmayacaktır.

Ona zulmile tasallut etmeyesin ve Allah'ından korkasın.

Etrafınızda olan tâifelerden köleleri ve câriyeleri onlardan satın alabilirsiniz.

Hem dahi yanınızda misafir garîblerin evlâdından gerek onlardan gerek diyârınızda tevlîd ettikleri ve yanınızda olan kabilelerinden kendi malınız olmak üzere, satın alabilirsiniz.

Ve onlar daima köleniz olup onları sizden sonra evlâdınıza mîrâs mülkü olmak üzere terkedesiniz, ama biraderiniz olan Benî İsrâîl hususunda hiç biri biraderine zulmile tasallut etmesin.

Ve yanında olan garîb veya misafir zenginlenip onun

yanında olan biraderin fakir düşerek senin yanında misafir olan garibe yahut garibin neslinden olan kimseye kendisini sattıkta,

Kendisini sattıktan sonra fidyesi verilebilir. [Kardeşlerinden biri onun için fidye verebilir (Levililer, 25/48)].*

Amcası ya amcazâdesi onun fidyesini versin, ya kabilesinde yakın akrabasından biri onun fidyesini versin, yahut iktidarı olduğu hâlde kendisi kendi fidyesini versin.

O dahi kendini satan kimse ile satıldığı seneden yubil senesine kadar hesap edip, fidye akçesi senelerin miktarınca ücretlinin gündeliği hesabı üzerine onun ilè [hesap] oluna.**

Eğer daha çok sene var ise, onlara mahsûben satıldığı kıymetten fidyesini verecektir.

Onun yanında, senevî ücretli gibi olacak; senin huzurunda ona zulmile tasallut etmesin.

Eğer bu yollar ile fidyesi verilmez ise, yubil senesinde kendisi ve oğulları onun ile beraber çıkacaktır.

Zira, Benî İsrâîl benim kullarım olup, onlar Mısır diyârından çıkardığım kullarımdır.

Tesniye 15/12 - Kardeşlerinden bir İbrânî, yahut İbrânîye sana satılır ise, sana altı sene hizmet edecek ve yedinci senede, onu serbest olarak salıvereceksin.

Tesniye 15/13 - Onu yanından serbest olarak salıverdiğinde onu, boş göndermeyeceksin.

Tesniye 15/14 - Allah'ın sana ihsan ettiği nimetten yani sürülerinden ve harmanından ve masarandan kendisine vereceksin.

Tesniye 15/15 - Mısır'da senin köle olduğunu ve Al-

* Köşeli paranteze alınan ayet tarafımızdan aktarılmıştır. HN.

** "Ve kendisini satın alan adamla, ona kendisini sattığı yıldan yubil yılına kadar hesap görecek; ve satılışının bedeli yılların sayısına göre olacak; onun yanında ücretlinin gündelikleri gibi olacaktır." (Levililer, 25/50). HN.

lah'ın seni kurtardığını hatırına getireceksin. İşte bunun içindir ki, ben bu gün bunu sana tembîh ediyorum.

Tesniye 15/16-17 - Eğer seni ve hâneni sevdiğini ve senin yanında rahat ettiğini ileri sürerek, yanından çıkmayacağım der ise, o zaman bîzi (burgu) kapıda, kulağından geçireceksin* ve o, senin daimî kölen olacaktır ve câriyene dahi böyle yapacaksın.

Tesniye 15/18 - Onu yanından serbest olarak salıverdiğin vakit, köçeğe gitmesin, çünkü onun sana altı sene hizmet etmesi, bir ecîrin iki kat ücreti kıymetindendir.**

Tesniye 21/10-13 - Düşmanlarına karşı harbe çıktığın ve Allah'ın senin eline teslim ettiği ve esir tuttuğun vakit, esirler meyânında güzel çehreli kadın görüp onu sever ve zevce olarak almak ister isen, o zaman onu evine getireceksin ve başını tıraş edip tırnaklarını keseceksin; esirlik elbisesini çıkarıp evinde oturarak peder ve vâlidesi için tamamen bir ay matem tutacak ve ondan sonra, sen ona tekarrüb edip onun zevci olacaksın ve o zevcen olacaktır.

Tesniye 21/14 - Lâkin eğer ondan hoşnut olmaz isen, onu serbest olarak salıvereceksin. Onu akçe ile satmayacaksın ve onu esir etmeyeceksin, çünkü sen onu zelîl ettin.

Tesniye 23/15 - Efendisinden kaçıp sana iltica eden esiri, efendisine teslim etmeyeceksin.

Tesniye 23/16 - Kendi beğendiği şehirlerinin birinde intihâb ettiği mahalde aranızda sâkin olacak, ona eziyet etmeyeceksin.

Köle hakkında Muhammed'in hükümleri

Nisâ Sûresi 4/25 - ... Eğer onlar (câriyeler) nikaha girdikten sonra zina işlerler ise, haklarındaki ceza hürrelerin

* "Ve onu kulağından kapıya saplayacaksın." (Tesniye, 15/17). HN.

** "Hür olarak onu yanından salıverdiğin zaman gözüne güç görünmeyecek; çünkü altı yıl bir gündelikçinin gündeliğinin iki katını sana hizmet etmiştir" (Tesniye, 15/18). HN.

cezasının nisfıdır.

Nisâ Sûresi 4/92 - Bir mü'mine bir mü'mini katletmek hakkı yoktur, meğer ki hatâen ola. Hata olarak bir mü'mini katledenin, bir Müslüman köle azat etmesi ve maktûlun ehline diyetinin verilmesi, bunu bağışlamadıkları takdirde, teslim etmek icap eder. Eğer bu maktûl, düşman olan kavimden ve fakat mü'min ise, yalnız bir Müslüman esirin azadı ve aranızda ahd ve mîsâk olan kavimden ise, ehline verilecek diyet ile beraber bir Müslüman esirin azat olunması icap eder.

Mâide Sûresi 5/89 - Allah sizi, kasıtsız ve itiyât ile olan yemînlerinizden muâheze etmez ve lâkin kasd ile akdeylediğiniz yemînlerden muâheze eyler. Bunun kefâreti, ehlinizi it'âm eylediğiniz şeylerin evsatından on fakiri doyurmak ya giydirmek yahut bir köle veya câriye azat etmektir.

Tevbe Sûresi 9/60 - Zekât, hiçbir taraftan geliri olmayan fakirlere, kazancı maîşeti idare etmeyen miskînlere, tahsîl eden memurlara, kalpleri İslâm'a ısıtılacak yeni mühtedîlerle, esirlikten kurtulacak köle ve câriyelere, borcunu veremeyen medyûnlara, cihad ve gazâya, vatanlardan cüdâ garîbleredir.* Allah böyle farz etmiştir.

Nahl Sûresi 16/71 - Allah, sizden bazınızı, bazınız üzerine rızıkta tafdîl etti. O tafdîl olunanların mâlik oldukları köle ve câriyelerinin rızkını verirler. Rızık hususunda cümlesi müsâvîdirler.**

Nûr Sûresi 24/33 - Köle ve câriyelerinizden mükâtebe-

* "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, onlar üzerinde çalışan (zekât toplayan) memurlara, kalpleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, kölelik altında bulunanlara, borçlulara, Allah yoluna ve yolcuya mahsustur." (Tevbe, 9/60). -HN.-

** "Allah rızıkta kiminizi kiminizden üstün kıldı. (Rızıkça) üstün kılınanlar ellerinin altında bulunanlara kendi rızıklarını verip de hepsi rızıkta eşit olmuyorlar." (Nahl, 16/71). -HN.-

yi[64] isteyenlere, onda hayır görür iseniz, mükâtebeyi kabul edin ve onlara Allah'ın size verdiği maldan verin ve câriyelerinizi, iffet ve ismet arzu eyledikleri hâlde, dünya kazancı elde etmek için onu zinaya icbâr etmeyin.[65]

Mücâdele Sûresi 58/2-3 - Sizden zevcelerine zıhâr edenlerin o zevceleri, anaları değildir. Anaları, onları doğuranlardır. O zıhâr edenler mekrûh söz ve yalan söylerler. Allah affedici ve mağfiret eyleyicidir. Zevcelerinden zıhâr edip, sonra söylediklerinden rücû edenlere, zevceleriyle temas etmezden evvel, bir esir azat etmek icap eder.

Beled Sûresi 90/11-13 - O akabeyi geçmeye sa'y etmedi. Akabe nasıl geçilir bilir misin? Bir esir azat etmek ile*...

---

64 Köle veya cariyenin belirli bir bedeli kazanıp ödemek şartıyla, kendinin azat edilmesini sahibinden istemesidir.
[Mükâtebe, kölenin efendisi ile yaptığı özgürlük sözleşmesidir. Buna göre köle temellük hakkı elde eder, belirlenen bedeli ödediği zaman da tamamen hür olur. HN.]

65 Cahiliye zamanında cariyeleri para kazanmak için fuhşa ve zinaya teşvik etmek âdet idi. Onun bu suretle kazandığı parayı da sahibi alırdı. Hamile kalıp çocuk doğurursa, onu satar ve bedelini alırdı.

* "Fakat o sarp yokuşa atılamadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? Bir boynu (kölelik zincirinden) çözmek, yahut açlık gününde doyurmaktır" (Beled, 90/11-14). HN.

VI. BÖLÜM

HAYVANLAR

Hayvanlar

Bir ziraat memleketi olan Babil'in, hayvan beslemesi gayet tabiî idi. Hamurabi, hayvanlar yüzünden ortaya çıkan davaları dikkate alarak hayvan kiralarından, hayvanın tos vurmasından ve buna benzer hükümlerden bahsetmiştir.

Mûsâ, Hamurabi gibi aynı meselelere temas etmiştir.*

Hayvanlar hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 242 - Şâyet bir kimse, bir sene için kiraya alır ise, bir iş öküzü ücreti için, dört gur buğday vermeli.

Madde 243 - Bir.... sığır ücreti olarak, sahibine üç gur buğday vermeli.**

Madde 244 - Şâyet bir kimse, bir sığır, yahut bir eşek kiraya verir ise ve kırda onu bir aslan öldürür ise, zıyâ', sahibine (düşer).

---

* Müellif bu bölümde konu ile ilgili Kur'ân âyetlerine yer vermemiştir. Bu konuda Nisâ, 4/118-119. ayetlere bakılabilir. HN.

** Galanti bu maddeyi şöyle açıklamıştır: "Bir küçük sığır için verilecek kira, senede üç gur buğdaya bâliğ olur." (bkz. Hamurabi Kanunu, 58). HN.

Madde 245 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve ihmal yahut darp yüzünden ölümüne sebebiyet verir ise, o, sığır gibi bir sığır, sığırın sahibine tediye etmeli.

Madde 246 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve ayağını kırar ise, yahut enseyi (boynunu) deler ise, o, sığır gibi bir sığır, sığırın sahibine tediye etmeli.

Madde 247 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve gözünü harap eder ise, o, sığırın sahibine, (sığırın) kıymetinin nisfını nakden vermeli.

Madde 248 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve boynuzunu kırar ise, kuyruğunu keser ise, yahut burun deliklerini yaralar ise, kıymetinin 1/4'ünü nakden vermeli.

Madde 249 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve ilah onu darp eder ise, ve darp yüzünden sığır ölür ise, sığırı kiraya almış olan kimse, ilahı zikrederek serbest bırakılmalı (beriyü'z-zimmet olmalı).

Madde 250 - Şâyet vahşi olmuş bir öküz, koştuğu vakit, bir kimseye tos vurarak (onu) öldürür ise, bu davanın hiçbir şikâyet hedefi olmamalı.

Madde 251 - Şâyet bir kimsenin sığırı tos vurur ise, (sığırın) tos vurmak kusurunu kendisine (kimseye) gösterilir ise ve o (kimse) boynuzunu muhâfaza etmemiş, sığırını bağlamamış ise (ve şâyet) bu sığır hür bir kimseye tos vurur ise ve (onu) öldürür ise, o (kimse), yarım mîne tediye etmeli.

Madde 252 - Şâyet bir kimsenin kölesi ise 1/3 mîne vermeli.

Hayvanlar hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Çıkış 21/28 - Bir öküz boynuzuyla bir erkek ya bir karı vurup öldürür ise, öküz mutlaka recmolunacak ve eti yenmeyecektir. Öküz sahibi zimmetten berî olur.

Çıkış 21/29 - Eğer öteden beri vurucu olup sahibine dahi haber verilmiş iken onu zaptetmez ve bir erkek yahut bir karı öldürür ise, öküz recmolunur ve sahibi dahi katlolunacaktır.

Çıkış 21/30 - Eğer üzerine diyet tayîn olunur ise, canının fidyesi için, tayîn olunan miktarı tediye edecektir.

Çıkış 21/31 - Gerek bir oğul, gerek bir kız vurur ise, ona bu hüküm mûcibince icra edilecektir.

Çıkış 21/32 - Eğer öküz bir köle, yahut bir câriye vurur ise, efendisine otuz şekel verecek ve öküz recmedilecektir.

Çıkış 21/33-34 - Bir kimse bir çukur açar, yahut bir kimse bir çukur kazıp da örtmez ise ve içine bir öküz, yahut bir merkep düşer ise, çukurun sahibi tazmîn edip, sahibine akçe verecek ve lâşe onun olacaktır.

Çıkış 21/35 - Bir kimsenin öküzü komşusunun öküzünü vurup öldürür ise, diri öküzü satıp, bedelini münâsafeten taksîm ve lâşeyi dahi taksîm edecektir.

Çıkış 21/36 - Lâkin öküz öteden beri vurucu olduğu malum olup sahibi onu zaptetmediyse, mutlaka öküz için öküz tazmîn eyleyecek ve lâşe onun olacaktır.

Çıkış 22/2 - Bir adam bir öküz, yahut bir koyun sirkat edip boğazlar, satar ise, bir öküze bedel beş öküz ve bir koyuna bedel dört koyun verecektir.

Çıkış 22/4 - Eğer sirkat ettiği öküz, yahut koyun diri olarak elinde bulunur ise, iki katını tediye eyleyecektir.★

Çıkış 22/5 - Bir adam hayvanını otlatmak için âhirin mülküne salıverip de bir tarlaya, yahut bir bağa zarar verir ise, kendi tarlasının en iyisi ile ve bağının alâsıyla tazmîn edecektir.

★ "Eğer çaldığı şey, öküz olsun, eşek olsun, yahut koyun olsun, diri olarak elinde bulunursa iki kat ödiyecektir" (Çıkış, 22/4). HN.

Çıkış 22/9 - Her nevi haksızlık hakkında gerek öküz, gerek merkep, gerek koyun, gerek libâs hakkında, (birinin) bu benimdir dediği her kaybolmuş nesne hakkında, tarafeynin davası hakimlere arz olunup aleyhine hakimlerin hükmettikleri kimse, komşusuna iki kat tediye edecektir.*

Çıkış 22/10-13 - Bir adam komşusuna hıfzetmek için merkep, yahut öküz, yahut koyun, yahut ne hayvan olur ise olsun, teslim ettiği hâlde (hayvan) ölür, yahut sakatlanır, yahut kimse görmeksizin düşman tarafından sürülür ise, komşusunun malına elini uzatmadığından, ikisinin arasında Rabb'in yemîni olsun ve mal sahibi onu kabul edecek, o dahi tediye etmeyecektir. Lâkin eğer onun yanından sirkat olunduysa sahibine tediye eyleyecektir. Eğer paralandı ise ispat için, onu meydana getirecek ve paralanmış bedelini tediye etmeyecektir.

Çıkış 22/14-15 - Ve bir adam komşusundan âriyeten bir (hayvan) alıp da sahibi beraber değil iken sakatlanır, yahut ölür ise, mutlaka bedelini tediye edecektir. Sahibi beraber ise tediye etmeyecektir. Eğer kira ile tutulmuş ise, ancak kirasını verecektir.

Levililer 24/21 - İmdi, hayvan öldüren onun bedelini verecek ve adam öldüren katlolunacaktır.

* "Her suç meselesi hakkında, öküz hakkında, esvap hakkında, bir kimsenin: gaip eşya budur, diye iddia ettiği her şey hakkında, ikisinin meselesi Allah'a gelecektir. Allah'ın suçlu çıkardığı kimse komşusuna iki kat ödiyecektir" (Çıkış, 22/9). HN.

VII. BÖLÜM

HÂKİMLER VE CÜRÜM MESULİYETİ ŞEHÂDET VE YEMİN

1. Hâkimler ve cürüm mesuliyeti

Hamurabi Kanunu, görevini kötüye kullanan kamu görevlilerine (umumî vazife sahiplerine) karşı şiddetlidir. Bir hükmü kasten imha eden hâkim, bir daha vazifesine dönmemek üzere azlolunur. Ayrıca bu hâkim, söz konusu hakkın on iki mislini öder. Kanunun bu şiddetinden insan haklarının adalet dairesinde tespit edilmesinin gerekli olduğu anlaşılır.

Mûsâ, Hamurabi'den daha açıktır. Mûsâ hâkimlere riayet edilmesini, taraflardan biri yabancı bile olsa davaya, adalet dairesinde bakılmasını, yalancı şâhide dikkat edilmesini, hükmün tahrif edilmemesini, garip ve yetimlerin haklarının gözetilmesini, hatır ve gönüle bakılmamasını ve rüşvet alınmamasını emrediyor.

Hukukta cürüm mesuliyeti oldukça önemli bir meseledir. Garîbtir ki çok bir geniş görüş ile oluşturulmuş olan Hamurabi Kanunu, cürüm mesuliyeti meselesine önem vermediği için işlenen cürümlerden dolayı bazen mücrimin ailesini sorumlu tutuyor. Bu, eski zamanlardan kal-

ma "diyet" âdetinin bir izidir. Mesela, kötü muameleden dolayı bir kadının çocuğunu düşürerek bu kadının ölümüne sebebiyet veren kimsenin kızı; bir mimarın ihmali yüzünden çöken evin altında ev sahibinin oğlunun ölümüne sebebiyet veren mimarın oğlu, aynı şekilde borcun ödenmemesi yüzünden esarete giden borçlunun oğlunun esaret esnasında kötü muameleden dolayı ölümüne sebebiyet veren alacaklının oğlu, idama mahkûm edilirdi.[66]

Mûsâ, cürüm mesuliyetini tetkik ederken cürümden yalnız cürüm işleyenin sorumlu olduğunu yazıyor.

Muhammed, Mûsâ gibi, cürümden ancak cürüm işleyenin sorumlu olduğunu ve şefaatin fayda sağlamayacağını yazıyor.

Hâkimler ve cürüm mesuliyeti hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 5 - Şâyet bir hâkim, bir dava hükmetmiş, kararı vermiş, mühürlü vesîka[67]yı teslim etmiş, fakat sonra da-

66 Babalara uygulanması gereken cezaların, oğulları tarafından çekilmesi keyfiyeti, eskiden beri bir nevi âilevî dayanışma diyeti olmuş olmalı ki, Mûsâ şiddetle aleyhinde bulunuyor. Milattan 625 sene önce, Kudüs'te peygamberlik etmiş olan Yeremya: "O günlerde bir daha, babalar koruk yediler ve oğullarının dişleri kamaştı demeyecekler" (Yeremya, 31/29) ve milâdın 592-570 senelerinde Bâbil'de peygamberlik etmiş olan Hezekiel: "Babalar koruk yediler ve oğullarının dişleri kamaştı diyerek İsrâil toprağında bir darbımesel söylemekle ne demek istersiniz" (Hezekiel, 18/3) demekle bu eski âdetin, kendi yaşadıkları zamanda bile mevcut olduğunu söylüyorlar. Yeremya, gelecekte yani medeniyetin gelişmesiyle bu fena âdetin ortadan kalkacağını ima ediyor. Ondan sonra yaşamış olan Hezekiel, Allah'ın emriyle: "Bütün canlar benimdir, babanın canı olsun, oğlun canı olsun benimdir. Günah işleyen can, o ölecektir." (Hezekiel, 18/4) diyor ki 4. ayet, 3. âyetin tamamlayıcısıdır. Yeremya'nın bu darbımeselindeki ruhun aynısı, eski Türklerde bulunuyor. Eski Türkler; "Atası acı_ alınula yise o_ulnın_ tişi kamar" yani "Babası ekşi elma yese, oğlunun dişi kamaşır" derler (Necib Asım Bey'in Eski Savlar makalesi; *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sayı 5, sayfa 135). Yeremya'nın darbımeseliyle eski Türklerce kullanılan darbımesel arasında bir kelime farkı vardır ki o da (koruk) yerine (elma) kelimesidir. Buna dair malumat almak isteyen, Eski Savların Eskiliği adıyla yazdığım makaleye müracaat edebilir (*Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sayı 6, sayfa 520-522; yahut *Küçük Türk Tetebbular* isimli eserim, sayfa 23-27).

67 Mahkemenin mühürlenmiş ilâmı.

vasını kıymetsiz yapar ise* kendisinin hükmettiği davayı kıymetsiz yaptığını kendisine gösterirler ise, bu hâkim, davada mevzû-ı bahs olup şikâyeti mûcib olan şeyi on iki kat ile beraber tediye etmeli; fakat onu sâmiîn mahallinden hâkimliğinin kürsüsünden tardetmeli; ta ki hâkimler ile bir daha davada bulunmak üzere avdet etmesin.

Madde 209 - Şâyet bir kimse, bir kimsenin kızını darp ve (bu yüzden) o (kız) cenînini düşürür ise, o, (kimse) cenîni için on şekel tediye etmeli.

Madde 210 - Şâyet bu kadın ölür ise, onun (o kimsenin) kızını öldürmeli.

Madde 229 - Şâyet mimar, bir kimse için bir hâne inşa eder ise ve işini sağlam yapmamış ise, şol suretle ki inşa etmiş olduğu hâne yıkılır ve hânenin sahibini öldürür ise, bu mimar ölmeli.

Madde 230 - Şâyet inhidâm, hâne sahibinin oğlunu öldürür ise, bu mimarın oğlunu öldürmeli.

Madde 231 - Şâyet, (inhidâm) hâne sahibinin bir kölesini öldürür ise, hâne sahibine köle yerine köle verilir.

Hâkimler ve cürüm mesuliyeti hakkında Mûsâ'nın hükümleri

22/28 - Hakimlere şetmetmeyeceksin** ve kavminde reîs olana lanet etmeyeceksin.

Levililer 19/15 - Hükümde haksızlık etmeyesin. Fakirlerin hatırına riâyet ve kebîre müdâhene etmeyeceksin, komşuna adâlet ile hükmedesin.

Tesniye 1/16 - O zaman hâkimlerinize emrederek dedim ki, biraderlerinizin davalarını dinleyip, herkesin gerek biraderi ile gerek ecnebî ile olan davasını adalet üzere hükmediniz.

* Vesikayı kasten iptal yahut bertaraf eder ise (bkz. Hamurabi Kanunu, 15). HN.
** "Allah'a sövmeyeceksin" (Çıkış, 22/28). HN.

Tesniye 1/17 - Muhâkemede hatıra riâyet etmeyip büyüğü (dinler) gibi küçüğü de dinleyerek kimseden korkmayınız, çünkü hüküm Allah'ındır.

Tesniye 16/19 - Hükmü tahrîf etmeyeceksin, hatıra riâyet etmeyeceksin, rüşvet almayacaksın, zira rüşvet hâkimlerin gözlerini kör eder ve doğru olanların kelâmını eğriltir.

Tesniye 16/20 - Adaleti, adaleti gözeteceksin...

Tesniye 19/18-19 - Hâkimler dikkat ile tefahhüs ederek şâyet ol şâhit, yalancı şâhit olup, biraderi hakkında yalan şehâdet eder ise, ol zaman kendi biraderine yapmayı kastettiği gibi, ona yapayacaksınız ve aranızdan kötülüğü def ve ref edeceksiniz.

Tesniye 24/16 - Pederler evlat için ve evlat, pederler için katlolunmayacak, herkes kendi günahı için katlolunacaktır.

Tesniye 24/17 - Garîb ve yetim hakkında hükmü tahrîf etmeyeceksin.

Tesniye 25/1 - Adamlar arasında dava olup mehâkime gittiklerinde (hâkimler) davalarına bakıp haklı olanı tebriye ve kabahatli olanı mahkum edeceksiniz.

Cürüm mesuliyeti hakkında Muhammed'in hükümleri*

Bakara Sûresi 2/123 - Ve bir nefsin diğer bir nefis için hiçbir şey ödemeyeceği, bedel ve fidye kabul olunmayacağı ve bir şefâatin faydası olmayacağı ve günahkârlara

* Müellif hâkimler hakkında Kur'ân'dan âyet vermemiştir. Bu konuda başlıca şu âyetlere bakılabilir: Bakara, 2/188; Nisâ, 4/35, 58, 65, 105, 107, 135; Mâide, 5/8, 42-44; Hucûrât, 49/6; Ahzâb, 33/36; Nûr, 24/51. Ayrıca müellifin cürüm mesuliyeti hakkında zikrettiği ilk iki âyetin müellifin usulü çerçevesinde konuyla doğrudan ilgisi bulunmamaktadır. Cürüm mesuliyeti hakkında şu ayetlere bakılabilir: Bakara, 2/178; Mü'minûn, 23/62; Sebe, 34/25; Fâtır, 35/18; Fussılet, 41/46; Câsiye, 45/15; Necm, 53/38-39; Müddessir, 74/46. HN.

yardım edilmeyeceği günden korkup sakınınız.

Lokmân Sûresi 31/33 - Ey nâs! Rabbinizden sakının, babanın evlâdından ve evlâdın babasından bedel olarak ceza olunmadığı günden havfedin.

Zümer Sûresi 39/7 - Bir kimse diğerinin günahıyla günahkâr olmaz★....

2. Şahitlik ve yemin

Hamurabi Kanunu, şâhitlik vasıtaları olarak ilahın hükümlerinin neticesini, yeminli şâhitlerin şâhitliğini ve tarafların yeminini zikrediyor.

İlahın hükümleri, cürüm ispat edilip davacı talep ettiği takdirde uygulanır. Uygulama, sanığın (maznunun) suya atılması suretiyle gerçekleştirilir. Sanık batmazsa masum olduğuna hükmedilir. Bu uygulama, idam gerektiren hususlarda ve bilhassa zina işlerinde cari idi.

Şâhitlerin yemini, her yerde ve bilhassa temellük işlerinde büyük bir rol oynar. Yalancı şâhit, hayata taalluk eden meselelerde idamla, hayattan başka şeylere taalluk eden meselelerde muhtelif cezalarla cezalandırılırdı. Mahkeme, hakkın tecellisine hizmet edecek olan şâhitlerin celbi için azami altı aylık bir mühlet verirdi.

Mûsâ, ceza gerektiren hallerde genel olarak birden fazla şâhidin şâhitliğini tavsiye ediyor, yalancı şâhide karşı çok sert davranıyor. Mahkeme bir kimsenin yalancı olduğuna kanaat getirirse, aleyhine şâhitlik edilmek istenen kimseye kanunen verilmesi gereken ceza, yalancı şâhide verilirdi.

Muhammed, şâhitlik hususunda daha geniştir. Ana, baba ve akraba aleyhine bile olsa, hakkında şâhitlik edilecek kimsenin ictimâî vaziyeti ne olursa olsun, şâhitliğin

★ "Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez" (Zümer, 39/7). HN.

adalet dairesinde icra edilmesini emrediyor. Borç hususunda iki erkek şâhidin, iki erkek yoksa, bir erkek ile iki kadının şâhitliğini emrediyor. Namuslu bir kadına zina isnat eden kimse, iddiasını ispat edemezse, seksen değnek ile cezalandırılır ayrıca ebediyen şâhitliği kabul olunmaz.

Muhammed, zina konusunda kişisel şâhitliği kabul ediyor. Bu takdirde şâhitler, şâhitlikten önce yemin ederler. Yeminin aldatma vesilesi olmaması Muhammed'in emridir. Davet edilen şâhitlerin, şâhitlikten kaçınmaya hakları yoktur.

Şâhitlik ve yemin hakkında Hamurabi'nin hükümleri

Madde 3 - Şâyet bir kimse, davada şehâdet hâlinde yalan söyler ise ve söylediği sözleri ispat edemez ise ve şâyet bu dava hayata taalluk eden bir dava ise, o adam ölmeli.

Madde 4 - Şâyet o, şahitlere buğday yahut para getirmiş ise[68] o, bu davanın cezasını çekmeli.

Madde 13 - Şâyet ol kimse, şâhitlerini yanında bulundurmaz ise, hâkim, onun için altı ay kadar bir müddet tespit ve tayîn etmeli. Şâyet altı ay içinde şâhitlerini hâkimin huzuruna getirmez ise, o adam yalancıdır. Davasının cezasını çekmeli.

Madde 106 - Şâyet vekil, sarrâftan para almış ise ve sarrâfa karşı inkar eder ise, sarrâf, parayı almış olan kimseyi yani vekili, ilah ve şahitler huzuruna celp ve davet eder. Vekil ne kadar para almış ise, onun üç misli ile beraber sarrâfa vermeli.

Şâhitlik ve yemin hakkında Mûsâ'nın hükümleri

Çıkış 23/1 - ... Haksız şâhit olmak için şerîr ile ittifak et-

68 Yani buğday yahut para söz konusu olan dava.

meyeceksin.

Tesniye 17/5 - Ölüme müstahak olan kimse, iki ya üç şahidin şehâdetiyle katlolunacaktır. Bir şahidin şehâdetiyle katlolunmayacaktır.

Tesniye 19/15 - Bir kimse aleyhine, işlediği mümkün olan her nevi hata ve günah için yalnız bir şahit ikâme olunmasın. Madde, iki şâhidin şehâdeti yahut üç şâhidin şehâdetiyle sabit kılınacaktır.

Tesniye 19/16-17 - Bir kimse aleyhine kabahat etti diye şehâdet etmek için bir yalancı şâhit kalkar ise, o zaman davaları olan adamların ikisi Allah'ın huzurunda ol günlerde bulunan kâhinlerin ve hâkimlerin önünde, ispât-ı vücût edecektir.

Tesniye 19/18-19 - Hâkimler dikkat ile tefahhus ederek şâyet ol şahit yalancı olup biraderi hakkında yalan şehâdet eder ise, ol zaman kendi biraderine yapmayı kastettiği gibi ona yapacaksınız ve aranızdan kötülüğü def ve refedeceksiniz.

Şâhitlik ve yemin hakkında Muhammed'in hükümleri

Bakara Sûresi 2/282 - ... (Borç hususlarında) şâhit olmalarına razı olduğunuz takımdan iki erkek işhâd ediniz. İki erkek yok ise, bir erkek iki kadın şehâdet etsin. Biri unutur ise, diğeri hatırlatır. Davet olunduklarında, şâhitlerin şehâdetten imtinâa hakkı yoktur.

Bakara Sûresi 2/283 -...Şehâdeti ketmetmeyiniz. Ketm-i şehâdet edenin kalbi günahkâr olur.

Nisâ Sûresi 4/135 - Ey mü'minler! Kendi nefsiniz, ana ve babanız ve akrabanız aleyhine bile olsa, zengin veya fakir bulunsa, Allah için şehâdette adâlet ile kâim olunuz. Doğruyu söyleyiniz. Onlara Allah sizden evlâdır. Hevânıza ve meylinize tabi olarak haktan şaşmayınız. Eğer şehâ-

dette lisânınızı değiştirir veya edâ-yı şehâdetten i'râz eder iseniz, günahkâr olursunuz.*

Mâide Sûresi 5/89 - Allah sizi kasıtsız ve itiyât ile olan yemînlerinizden muâheze etmez, lâkin kasd ile akdeylediğiniz yemînlerden muâheze eder.

Mâide Sûresi 5/106-108 - Ey mü'minler! Sizden vefat etmek üzere bulunanın vasiyeti zamanında lazım olan şehâdet, sizden iki âdilin ve eğer seferde iken mevt isabet eder ise, sizden gayrılardan iki kimsenin şehâdetidir. Şahitleri şehâdet için namazdan sonraya bekletiniz. Şehâdetlerinde şüphe eder iseniz** akrabamızdan olsa bile şehâdetimizi bir şeye satmayız, vallâhi şehâdeti ketmetmeyiz, eğer ketmeder isek günahkârlardan oluruz diye yemîn etsinler. Eğer şâhitlerin bundan evvel bir kabahatlerine muttali olursanız*** onların yerine vereseden iki şahit kâim olsun ve bizim şehâdetimiz onların şehâdetinden daha doğrudur, kimseye teaddî ve tecâvüz etmiyoruz, eğer eder isek zalimlerden oluruz diye Allah'a yemîn eylesinler. Bu suret, şâhitlerin doğru şehâdet etmelerini, yahut yemîn ettikten sonra, diğer şahitlerin yemîni ile kendilerinin mahcûb olmaktan korkularını temîne daha yakındır. Allah'tan sakınıp vasiyeti dikkat ile dinleyin.****

Nahl Sûresi 16/91 - .. Ve yemînlerinizi kuvvetlendirdikten sora nakzetmeyin, halbuki o yemînlerinizde Allah'ı kefil etmiş idiniz.

Nahl Sûresi 16/94 - ... Yemînlerinizi aranızda vesîle-i

* "Eğer (şâhitlik ederken dilinizi) eğip bükerseniz, ya da doğruyu söylemezseniz, muhakkak ki Allah yaptıklarınızı bilir." (Nisâ, 4/135). HN.

** "Kuşkulanırsanız, namazdan sonra onları tutar(yemin ettirir)siniz" (Mâide, 5/106). HN.

*** "Eğer onların bir günah işledikleri (yalan söyleyip hakkı gizledikleri) anlaşılırsa" (Mâide, 5/107). HN.

**** "Şahitliği gereği gibi yapmalarına, yahut yemin(etme)lerinden sonra yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına en uygun olan budur. Allah'tan korkun ve iyi dinleyin" (Mâide, 5/108). HN.

hud'a etmeyin.★

Nûr Sûresi 24/4 - Muhsan (namuslu) olan kadınlara isnâd-ı zina edenler, bu hususta dört şahit getirmezler ise, onlara seksen celde vurunuz ve ebediyen şehâdetlerini kabul etmeyiniz.

Nûr Sûresi 24/6-7 - Zevcelerine isnâd-ı zina edip, kendi nefislerinden başka şahidi olmayanların şehâdeti: dört defa sadık olduğuna şehâdettir (Allah'ı işhâd ederim ki ben sadığım der) beşinci defa da: eğer kâziblerden isem, Allah'ın lâneti üzerime olsun, demektir.

Nûr Sûresi 24/8-9 - Zina isnat olunan zevce de dört defa yemîn ile zevcin yalancı olduğuna şehâdet eder ise, kendinden azâbı defeder, beşincide: eğer zevcem sadık ise, Allah'ın lâneti benim üzerime olsun, diye yemîn eder.

★ "O yeminlerinizi aranızı bozan bir şey yapmayın" (Nahl, 16/94). HN.

ÇEVİRİ-YAZI

MUKADDİME

Hamurabi, Bâbil hükümdarı; Mûsâ, İbrânîlerin peygamberi; Muhammed, Müslümanların peygamberidir. Birinci, milâttan takrîben iki bin sene evvel; ikinci, milâttan takrîben bin beş yüz sene evvel ve üçüncü, milâdın 571-632 senelerinde yaşamıştır. Biz burada Hamurabi'yi hükümdar, Mûsâ'yı ve Muhammed'i peygamber sıfatıyla değil, efrâd arasındaki dünyevî münâsebâtı tanzîm eden vâzı-ı kânûn sıfatıyla tetkîk ve vazeyledikleri kavânîn aralarındaki nisbetleri tayîn etmeye çalışacağız.

Hamurabi, Mûsâ, Muhammed; üçü de Sâmîdirler. Üçünün vazeyledikleri kavânîn ahkâmı, Sâmîce yazılmıştır.

Sâmîler, Asya'nın cenûb-ı garbîsinde kâin ve Bahr-ı Sefîd, Toros cibal silsilesi, Dicle nehri ve Arabistan şibh-i cezîresini ihâta eden denizler arasında bulunan arâzîde yaşamışlardır.

Sâmîlerin, bu hudut dahilinde yaşamış olmaları tarihçe malum ise de, aslî yurtları hakkında iki nazariye vardır. Birinci nazariyeye göre, Sâmîler, tarihi bir zamanda Arabistan'dan çıkmışlar ise de, aslî yurtları Mısır idi.

İkinci nazariyeye göre, Sâmîlerin aslî yurdu Arabistan idi. Fakat kıta-yı mezkûrenin maruz kaldığı tebeddülât-ı iklîmiye yüzünden, oradan hicret etmeye mecbur olmuşlardır. Bu ikinci nazariye şâyân-ı kabûl görülmektedir.

Sâmîlerin ana lisânı Aslî Sâmîcedir. El-yevm izi kalmamış olan bu lisân, Akadca (Bâbilîce ve Asûrîce), Kenânîce (Fenîkîce, Pûnîce, Moâbitce, İbrânîce), Aramca (Süryânîce), Cenûbî Arapça ve Habeşçe, Şimâlî Arapça gruplara ayrılmıştır.

Hamurabi, Akadca; Mûsâ, İbrânîce; Muhammed, Arapça mütekellim idiler.

Hamurabi, zamanında ismine izafeten yazmış olduğu Hamurabi Kanunu[69] Şin'âr kıtasında; Mûsâ, zamanında Tevrat'ta zikrettiği ahkâm, Sînâ sahrası'nda; Muhammed, zamanında Kur'an'da zikrettiği ahkâm, Şimâlî Arabistan'da ilk defa olarak taammüm etmeye başlamıştır.

Bu üç Sâmî vâzı-ı kânûnun vazeyledikleri ahkâmın bazıları arasında tâm, bazılarında karîb bir müşâbehet ve bazılarında bir nisbet var ise de, Hamurabi Kanununda, diğer iki kitapta bulunmayan ahkâm mevcuttur. Buna hayret edilmemeli. Bunun sebebini anlamak için, bu üç vâzı-ı kânûnun yaşadıkları memleketlerin vaziyet-i coğrâfiyeleriyle o vaziyetlerin ihdâs eyledikleri içtimâî, harsî, iktisâdî vaziyetleri tetkîk etmek icap eder.

Hamurabi

Hamurabi'nin hükümdar olduğu Şin'âr memleketi, el-yevm Beyne'n-nehreyn (Mezopotamya) tesmiye olunan kıtadır ki, vaktiyle küçük küçük hükümetlerden teşekkül

---

69 Dünyanın en eski kavânîn külliyâtı olan "Hamurabi Kanunu", şahsî bazı mütalaâlar ilavesiyle, tarafımdan tercüme edilerek 1925'de İstanbul'da tabolunmuştur. Bu kanun 282 maddeden ibarettir. Metn-i kitâbda muhtelif numaralar ile görülecek olan maddeler, bu kanunun maddeleridir.

etmiş idi. Hamurabi zamanına kadar Bâbil memleketi, bir nevi derebeylik usûlüne tabi idi. Fakat Hamurabi büyük bir imparatorluk tesîs ettiği vakit, imparatorluğun bütün ahâlîsine tatbîk edilmek üzere, bir kanun tedvîn etmiştir. Hamurabi, bu kanunun asıl vâzıı değildir. Kanunun bazı aksâmı, vaktiyle Sümerler ile bedevî Sâmîlerin örf ve âdât haline geçen bazı ahkâmından ibarettir. Hamurabi bu örf ve âdâtı cem ve telfîk ederek, onları kendisinin vazettiği ahkâma ilave etmiş ve ismine izâfeten kanununu meydana getirmiştir. Yekpâre bir taş üzerine hakkedilmiş olan Hamurabi Kanununun muhteviyatı, kil levhalar üzerine istinsâh edilerek, imparatorluğun muhtelif yerlerine gönderilmiş ve bazı mahkemelere vazolunmuştur.

Hamurabi Kanunu, en küçük içtimâî zümrenin münâsebât ve revâbit-i mütekâbilesini -basît ve ibtidâî bir surette olsun bile- temîn eden hukûk-ı âile, hukûk-ı cezâiye gibi ahkâmı ihtiva ettikten başka, ziraat, ticaret, seyr-i sefâin, serbest meslek sınıfları, amele ve hayvanât ücretleri hakkında da ahkâm ihtiva ediyor. Hamurabi Kanununda görülen ziraat, ticaret, seyr-i sefâin, serbest meslek sınıfları, amele ve hayvânât ücretlerine müteallik ahkâmı, İsrâîlî ve Muhammedî ahkâm meyânında da görmüyoruz. Bunun başlıca sebebi budur: Şin'âr kıtasında Fırat ve Dicle nehirlerinin arâzîye verdikleri inbât kuvvetleri ve bu kuvvetlerden istifâde edebilmiş kuvvetli bir devletin gayreti yüzünden, ziraat ve dolayısıyla ticaret ve ziraat ve ticaretin tevlîd ettiği bil-cümle ihtiyâcât meydana gelmiş ve bütün bunlar ahkâm-ı mahsûsa ile teyîd edilmiştir. Buna benzer bir vaziyet ne Sînâ şibh-i cezîresinde ne de Arabistan'da görüyoruz. Vâkıâ Mûsâ, mübâdele, rehin gibi bazı ahkâmdan bahsetmiş ise de, Hamurabi Kanunu tarzında ziraat, seyr-i sefâin ucûrât gibi ahkâmdan bahsetmemiştir. Muhammed'e gelince, bu vâzı-ı kânûn, Kur'ân'da ticarete

temas etmiş[70] fakat Hamurabi gibi ticaret hakkında ayrıca ahkâm vazetmemiştir.

Bedevî Araplar ziraatı sevmezler idi. Bir Arap şairi "şeref, tarlaları sürmek ile değil, mızrak ile elde edilir" demiştir. Arapçada ziraate müteallik bazı kelimelerin aslı Aramcadır. Mesela: ekkâr: çift süren, hâris: ekin eken, nâtûr: bağ bekçisi, ender: harman[71] bu kabildendir.

Hamurabi Kanununda pek asrî ahkâma tesadüf ediyoruz. Kanun cerrah, tabip, baytar, mimar ücretlerini tayîn ediyor.[72] Ziraat işlerinde istihdâm olunan amelenin ücretleri, günlerin uzun veya kısa olmalarına göre, değişir.[73] Muhtelif sanatlara sâlik olan amelenin ücretleri, ayrıca bir tarifeye tabidir.[74] İstîcâr meselesi, Hamurabi tarafından nazar-ı itibâra alınmıştır. Kiraya alınan amele, hayvan ve arabanın ücreti tespit edildiği[75] gibi, gemilerin kiraları dahi tespit edilmiştir.[76] Takrîben dört bin sene evvel vazedilmiş olan bu son ahkâmın, zamanımızda Avrupa'nın bazı memleketlerinde bulunmaması keyfiyeti, Hamurabi devrinin hars derecesi hakkında vâzıh bir fikir verir.

Hamurabi Kanunu, mütenevvi muhteviyâtından anlaşıldığı vechile, müteaddit asırların müşâhedâtından ve pek çok inkişâfâttan sonra, kesb-i hukûkiyet ederek meydana gelmiştir. Bu hâl, Bâbil'in kabile hayatından çıkıp yüksek derecede inkişâf etmiş bir devlet hayatı yaşadığını ifade eder.

---

70 Âl-i İmrân Sûresi 156; Kasas Sûresi 73; Rûm Sûresi 46.
71 Ygn. Guidi, *Arabie Antéislamique*, Paris, 1921.
72 Hamurabi Kanunu, cerrah ücretlerini 215, 216, 217; tabip ücretlerini 221, 222, 223; baytar ücretini 224. maddeler; mimar ücretini 228. madde ile tespit ediyor.
73 Madde 273.
74 Madde 274.
75 Madde 257, 258, 261, 268, 269, 270, 271, 272.
76 Madde 275, 276, 277.

Mûsâ

Tevrat'ın ifadesine göre, Mısır'da tevellüd etmiş olan Mûsâ, İbrânîlerin Mısır'da çektikleri zulümlerden müteessir olarak bir cürm-i siyâsî işledikten sonra, Medyen sahrasına firar etmiş ve orada bir müddet kaldıktan sonra, Mısır'a avdet ile Benî İsrâîl'i bu memleketten çıkarmış, Sînâ sahrasında kırk sene dolaşmış ve yine Tevrat'ın ifadesine atfen, arz-ı mev'ûda vâsıl olmazdan evvel vefat etmiştir. İbrânî vâzı-ı kânûnun vazettiği ahkâm meyânında, kabile ahkâmına da tesadüf edilir. Mûsâ, aile ve ceza ahkâmından bahsettiği gibi, mübâdele ve rehinden de bahsetmiştir. Sahranın vaziyet-i coğrâfîyesi ve zamanında henüz bir devlet hayatının teessüs etmemesi yüzünden, Mûsâ'nın kanunu, Hamurabi'nin kanunu gibi hayatın bilcümle tezâhürât ve ihtiyâcâtına dâir ahkâm ihtivâ edemez idi. Bu böyle olmakla, Mûsâ'nın sosyalizm ve hatta biraz komünizm esaslarına temas eden ahkâm vazeylemesi şâyân-ı hayrettir.[77]

Muhammed

Muhammed'in zamanına takaddüm eden zamanın, Kur'an'da cahiliyet zamanı tesmiye edildiği malumdur. Cezîretü'l-Arab'da, cahiliyet zamanında Allah, sâir ilahlardan büyük olmakla beraber, vahdet-i ilâhiye fikri pek iptidâî olup, asıl putperestlik bütün şiddetiyle hüküm-

[77] Tevrat, "şemita (chemita)" ve "yubil"den bahsediyor. Şemita, her altı seneden sonra yani yedinci senenin iptidasında dâyinler, alacaklarını medyûnlara bağışlarlar ve rehinlerini iâde ederler idi ilh. [Tesniye, Fasıl 15]. Yubil, her elli senede bir tes'îd edilen bir nevi içtimâî-iştirâkî îddir. Yubilin düştüğü sene içinde mubâyaa olunan arâzî (şehirlerdeki evler müstesna olmak üzere) bilâ-tazminât ashâbına iâde olunur idi ilh. [Levililer, Fasıl 25]. Yubil esnasında tekmîl köleler, kölelik müddetlerine bakılmayarak, azat edilirler ve başlarında mersin dallarıyla örülmüş çelenkler olduğu halde, efendileriyle beraber raks ederek eğlenirler idi.

fermâ idi. Çünkü, muhtelif vazifeler ile memur edilen ilahlar, ilâheler, ve putlar doğrudan doğruya Allah'ın maiyetinde bulunan memur ve hizmetçi addolunurlar idi. Kable'l-İslâmî şair Avd bin Hacer'in*:

Ve bi'l-Lâti ve'l-'Uzzâ....[78]
Ve billâhi ennellâhe minhunne ekberu

yemîninde, Allah ile iki ilâhenin isimleri geçiyor ki, putperestliğin şiddetle hüküm-fermâ olduğuna alamettir.

Hayât-ı dîniyeleri böyle olan bir memleket ahâlîsinin hayât-ı içtimâiyelerinin derecesini takdîr etmek zor bir şey değildir. Arapların kısm-ı azamı, çoban ve bedevî idiler. Bunların bir kısmı bazen köylerde ve şehirlerde ikâmet ederler idi. Ahâlînin bu suretle yaşaması kuvvetli bir devlet hayatı temîn etmeye kâfî değil idi. Birkaç hükümetten mâadâ, mevcut olan ufak tefek hükümetler, siyâsî ravâbitten ârî ve bu birkaç hükümet de âsâyişi ve adâleti temîn etmekten âciz idi.

Cahiliyet zamanında, Arabistan'da kadının vaziyet-i içtimâiyesi pek aşağı idi. Taaddüd-i zevcâtın hududu yok ve taaddüd-i ezvâcın âdeti mevcut idi. Zina meslek haline gelmiş idi. Kadının, verâsete hakkı olmadıktan başka, vârisler tarafından mâl-ı mevrûs gibi addolunurlar idi. Pederin vefatından sonra, vâlideleriyle izdivâc ve talâk âdeti, en âdî bahâneler ile tecvîz edilebilir idi. Kız çocuklarının diri diri defnedilmesi âdeti mevcut ve işrete ve oyuna iptilâ büyük idi.[79]

Cezîretü'l-Arab'da vaziyet bu hâlde elîm iken Mu-

* Doğrusu Evs bin Hacer'dir. Hazırlayanın notu.

78 "el-Lât, el-'Uzzâ" iki ilâhenin ismidir.

79 Hint ulemâsından Mevlânâ Muhammed Ali tarafından İngilizce'ye yazılan ve Hindistan'ın Lahor şehrinde basılan *Muhammad the Prophet* nâmındaki eserin ikinci faslında, bu vaziyete dâir mühim ve mufassal malumat vardır. Bu kitap "Peygamberimiz" serlevhasıyla Ömer Rıza Bey tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

hammed, vahdet-i ilâhiye fikrine istinâden dînî ve ahlâkî-içtimâî bir hayat tesîs etmeye çalışmış ve pek çok müşkülâta maruz kaldıktan sonra maksadına nâil olmuştur. Cezîretü'l-Arab'ın vaziyet-i coğrafyâsı nazar-ı itibâra alındığı zaman, Arap vâzı-ı kânûnu, İbrânî vâzı-ı kânûnu gibi - ikisi de bazı kere Allah nâmına söyleyerek[80]- bir takım ahkâm vazetmiştir ki, bunlar meyânında kabile ahkâmına da tesadüf olunur. Zamanımızda bile bazı yerlerde bunlar ile amel edilir. 1907 senesinde, Sînâ şibh-i cezîresinin hidografisi (ilm-i tavsîf-i miyâh) hakkında tetkîkâtta bulunmak üzere, oraya giden bir İngiliz, müşâhedâtına dâir yazmış olduğu raporda, bu şibh-i cezîrede sâkin kabilelerin örf ve âdâtıyla ahkâm-ı hukûkiye ve cezâiyesinden bahsettiği sırada, "Şâyet Mûsâ ile Muhammed makberlerinden kalkıp bu tarafa gelmiş olsalar idi, vazeyledikleri ahkâmdan bazılarının hiç değişmemiş olduklarını görecekler idi" diyor ve bu hâli, bu kabilelerin tamâmıyla ihtilâttan mahrûm ve menkûlâta şiddetle mütemessik ve merbût olduklarına atfediyor.

Arap vâzı-ı kânûnu, sirkati, sârikin ellerini kesmek suretiyle tecziye ediyor.[81] 1912 de bu ahkâm Yemen'de sirkat ile itham edilmiş bir Yahudi'ye tatbîk olunmuştur. Çünkü 1908'deki Kânûn-ı Esâsîmizden sonra, Yemen'e verilen muhtâriyet-i idâre iktizâsınca Yemen'de, artık Türkiye'de muteber olan kavânîn tatbîk edilmediği için "el kesmek" cezası tatbîk edilmeye başlamıştır.[82]

---

80 Mûsâ, bir defa "ceza" ve bir defa "mîrâs" meseleleri hakkında Allah'a müracaat ettikten sonra, karar ittihâz etmiştir (Adâd 15/32-36, 27/1-12). Muhammed'in Allah ile teması daha çoktur. "Yes'elûneke" kelimesini hâvî dokuz ayet (Bakara Sûresinde 185, 211, 214, 216; Mâide Sûresinde 6; A'râf Sûresinde 186, 187; Enfâl Sûresinde 1; Nâziât Sûresinde 42 ve "yes'elûneke" kelimesini hâvî altı ayet (Bakara Sûresinde 216, 218, 222; İsrâ Sûresinde 87; Kehf Sûresinde 83; Tâhâ Sûresinde 105) vardır.

81 Mâide Sûresi, 41.

82 Hamurabi Kanunu, bazı ahvâlde ve mesela kesr ve şikest neticesi olarak vukû bulan sirkat yüzünden itham edilen sâriki, sirkatın vukû bulduğu mahalde idam ➜

Bâlâda hulâsaten kendilerinden bahsolunan üç Sâmî vâzı-ı kânûnun mümtaz şahsiyetlerinin kıymetlerini tayîn etmeye çalışalım. Şüphesizdir ki üçü de büyük muslihtir (reformateur). Hamurabi, zamanında az çok tebellür etmiş bir vaziyet-i içtimâiye ve teessüs etmiş bir devlet hayatı mevcut ve birkaç asır evvel gelmiş selefleri zamanında vazolunmuş müteaddit ahkâm bulmuş olduğundan, vaziyet-i mezkûreyi taknîn hususunda, bittabi o kadar müşkülât çekmemiştir. Halbuki, Mûsâ ile Muhammed'in maruz kaldıkları müşkülâta karşı mücadeleleri nazar-ı itibâra alınır ise, kıymetleri bittabi Hamurabi'nin kıymetinden daha yüksektir. Tevrat'a göre, Mûsâ, Mısır'da köle ve putperestlik hayatı geçirmiş olan Benî İsrâîl'i Nil vadisinden çıkardıktan sonra, onları kırk sene Sînâ Sahrası'nda dolaştırarak her türlü kahırlarını ve isyanlarını[83] çektikten sonra, kendileri için bir takım ahkâm vazetmiş ve onlara kabul ettirmiş tabîr-i diğerle, kendileri için kabile hayatıyla karışık yeni bir hayât-ı içtimâiyenin esaslarını ihzâr etmiştir. Muhammed, bu hususta Mûsâ'dan aşağı kalmamıştır. Bâlâda tasvîr edilen Cezîretü'l-Arab'ın sîmâ-yı içtimâîsini değiştirmek kolay bir şey olmamıştır. Arap vâzı-ı kânûnunun maruz kaldığı hücumlar ve bu hücumların istihdâf ettikleri gaye malumdur. İşte bu son iki vâzı-ı kânûnun çarpışmak mecburiyetinde kaldıkları muhalefet nazar-ı itibâra alınır ise, ahkâmından bazılarının, Hamurabi ahkâmından bazılarının derecesinde olmadığı kendiliğinden tezâhür eder. Bu, zarûrî idi. Çünkü, Mûsâ ile Muhammed, deruhte ettikleri ıslâhât programını hüsn-i netîceye iktirân edebilmek için, İbrânîlere ve Araplara

ve kezâlik, bir yangını söndürmeye giden ve yangında sirkat ettiği tebeyyün eden kimseyi, yangının vukû bulduğu mahalde ihrâk bin-nâr cezasıyla tecziye ediyor [madde 21, 25]. Hamurabi Kanununun 22. maddesi, hırsızı ayrıca ölüm ile tecziye ediyor.

83 Adâd, Fasıl 16.

karşı bazı kere müsamahakârâne davranmak mecburiyetinde idiler. İşte bunun içindir ki Mûsâ ile Muhammed, kanun vazı hususunda Hamurabi'ye fâiktirler.

Bu eserimizin metninde, üç Sâmî vâzı-ı kânûnun bazı ahkâmı karşılaştığı vakit, bir "istiâre" meselesi hatıra tebâdür edebilir. Bu istiâre keyfiyeti tayîn etmek için iktizâ eden nukât-ı istinâd mefkûttur. Bir memleketin kanunlarının ahkâmı, o memleketin harsının âyînesidir. Bir memleketin harsı tetkîk edildiği vakit, o memlekette mer'î olan kavânîn nazar-ı itibâra alınmalı.

Bâbil harsı eski ve yüksek olmakla, onun yani Bâbil'in, başlı başına Sâmî harsının inkişâfına vasıta olduğunu ve İsrâîl ve Arap harslarının sırf Bâbil harsından istiâre edildiklerini farz etmek doğru değildir. İsrâîl ve Arap harsları, hariçten gelen tesîrât ve sadamâttan sarf-ı nazar ile, vaziyet-i coğrâfîyeleri ve mezkûr vaziyetlerin ihdâs eyledikleri şarâit-i içtimâiye dâiresinde, Sâmî hayat içinde, tebellür etmiş aslî harslerdir. İşte İsrâîl ve Arab'ın dünyevî ahkâm-ı kânûniyesi, harslerinin dereceleriyle mütenâsip bir surette inkişâf etmiştir.

Bu eserde üç Sâmî vâzı-ı kânûnun sırf ahkâmından bahsedip bir tafsîl-i ahkâm-ı mezkûrenin tefsirlerinden bahsetmemekle beraber, münevver müfessirlerin faydalı tefsirlerinin lüzûm ve ehemmiyetinden bahsetmek isteriz.

Eski kanunların ahkâmının menşei, örf ve âdât olduğundan ve zaman ile örf ve âdât değiştikçe, yeni örf ve âdât ve dolayısıyla yeni ahkâm meydana geldiğinden, örf ve âdâtın ve dolayısıyla ahkâmın zamana ve ihtiyâcâta göre tebeddül eylemeleri, bir emr-i tabiîdir. Bu esasa istinâden, Hamurabi Kanununun bazı aksâmı, on dört asır sonra, zamanın ihtiyâcâtına göre tadîlâta uğramıştır.[84]

84 Otto Weber'in *Die Literatur der Babylonier und Assyrer* eseri, sayfa 249.

Mûsâ, pederine ve vâlidesine şetmedeni idam ile[85] tecziye ediyor ise de, bir müddet sonra tel'în ile[86] iktifa ediyor. Bu, zamanın ahlakında bir tekâmül ifade eder. Kezâlik Mûsâ, talâk hakkını erkeklere bahşederek bu hususta kadınların hukukuna dâir hiçbir kelime söylememiştir.[87] İbrânî vâzı-ı kânûnunun kadınlar hakkındaki bu sükûtu, kadınların hukukunu ihlâl edemez idi. Tevrat'ı tefsir etmiş olan İbrânî müfessirler, Mûsâ'nın fikrini tevsîan erkeğin talâk şarâitini tespit ettikleri gibi, kadına talâk hakkını i'tâ ile beraber şarâitini dahi tespit etmiştir.[88]

Muhammed, zina eden evli bir kadının, vefat edinceye kadar evde alıkonulmasını emreder iken[89] bir müddet sonra zina eden kadın ile erkeğin, yüzer değnek ile tecziye edilmesini emrediyor.[90] Pek az bir zaman zarfında vukû bulan bu tebeddül, zamanın ahlâkî ve içtimâî hayatında, mahsûs bir ıslâh ifade eder. Çünkü bâlâda (sekizinci sayfada) söylendiği vechile, Arap vâzı-ı kânûnu, evvellerde, meslek haline gelmiş olan zinayı şiddetli takyîdât ile men edemiyor iken, bilâhare muârızlarının kuvveti azaldığı ve ıslâhâtının tesirini görmeye başladığı vakit, zina edenlerin yüzer değnek ile tecziye edilmelerini emrediyor. Yüksek görüşlü olan vâzı-ı kânûnun bu gibi emrinin, cemiyet-i beşeriyenin terakkîsine hâdim olduğu aşikârdır.

Burada gözettiğimiz ilmî tertip ile bu eser, âtîdeki fasıllara ayrılmıştır:

Birinci Fasıl - İzdivâc, Talâk, Evlat ve Evlatlık, Mîrâs

İkinci Fasıl - Cinâyet, Sirkat, Zina

Üçüncü Fasıl - Rehin ve Emânet, Fâiz, Evzân ve Ekyâl

---

85 Levililer, 20/9.
86 Tesniye, 27/16.
87 Tesniye, 24/1-4.
88 Talmud, Ktobot Kitabı, sayfa 71-77 [Talmud, Mıktav Ktobot 71-77]
89 Nisâ Sûresi, 14.
90 Nûr Sûresi, 2.

Dördüncü Fasıl - Amele
Beşinci Fasıl - Köle
Altıncı Fasıl - Hayvânât
Yedinci Fasıl - Hükkâm ve Cürüm Mesûliyeti, Şehâdet ve Yemînden bahsederler.

Bundan başka, âtîdeki cihetler dahi nazar-ı itibâra alınmıştır.

a- Maddelerin mukâyese veya münâsebet cihetlerini göstermek için, Hamurabi Kanunundan bil-iktibâs buraya nakledilen maddeler, harfiyen tercüme edildiği gibi, Tevrat ve Kur'an'dan aynı maksat ile nakledilip bu eserde madde gibi kullanılan fıkralar ve âyetler dahi, harfiyen tercüme edilmiştir.

d- Bu eserde zikrolunan üç vâzı-ı kânûnun ahkâmının kâffesinde her zaman münasebet bulunmadığından, aralarında münasebet bulunan vâzı-ı kânûnların yani yalnız iki vâzı-ı kânûnun ahkâmı irâe edilmiştir.

e- Tevrat'ın muhtelif kitaplarıyla Kur'an'ın muhtelif sûrelerinde bulunan fıkralar ve âyetler -bazı kere fıkralar ve âyetler aralarında münasebet olmakla beraber- kitap ve sûre sırasına göre tertip ve irâe edilmiştir.

BİRİNCİ FASIL

İZDİVÂC - TALÂK - EVLAT VE EVLATLIK - MÎRÂS

1. İzdivâc

Bâbilîlerde olduğu gibi İbrânîlerde ve Araplarda, aile hukuku tamâmıyla Sâmî bir tip arz ve bu üç kavim, kadını mübâyaa edilen metâ gibi addeder. Akadcada izdivâc husûsunda alınan ve verilen hediye ve parayı tarîf ve tefrîk etmek için, üç kelime vardır ki, birincisi, tirhatu (tirhatou)dur. Tirhatu, erkeğin alacağı karı için saydığı paradır ki, kadın fiyatı demektir. İkincisi, şiriktu (schiriktou)dur. Siriktu, kadının babasının evinden getirdiği mal ve hediyedir. Üçüncüsü, nudunu (noudounou)dur. Nudunu, kocanın, zevcesine verdiği hediye demektir.

İbrânîlerde tirhatu kelimesi yerine moher (mohar) kelimesi vardır ki, manası, karı olacak kızın ebeveynine veyahut akrabasına verilen kadın fiyatı demektir. İbrânîcede nudunu kelimesi yerine nidunya (nidounia) kelimesi müstameldir. Bu kelime Tevrat'ta bulunmayıp, bilâhare İbrânîceye girmiştir.

Arapçada, İbrânîce telaffuz olunan moher kelimesinin telaffuz tebeddülüyle, "mehr"dir. Arapların mehri, zama-

nın ilerlemesi itibariyle, İbrânî kelimesinin manasını muhafaza etmemiştir.

Sâmîlerde, taaddüd-i zevcât usulü cari olduğu için, Hamurabi ve Mûsâ bazı şarâit tahtında bunu tecvîz ederler. Hamurabi Kanunu, alel-usûl bir karı ile evlenmeye müsaade ediyor. Dâimî hastalıktan dolayı, karı sıhhatten düşer ise, erkek ikinci bir karı alabilir; o hâlde birinciyi iâşe etmeye mecburdur. Atvâr ve harekâtıyla talâka sebebiyet veren karıdan ayrılıp yeniden evlenmiş koca, arzu eder ise, ilk karıyı hânesinde hizmetçi sıfatıyla bulundurabilir. Erkek, çocuk doğurmayan bir karı üzerine ikinci bir karı alabilir. Fakat çocuk doğurmayan karı, çocuk yetiştirmek için kocasına bir besleme kız verir ve bu sonuncu çocuk doğurur ise, koca, ikinci karı alamaz. İkinci karıdan doğan çocuklar, izdivâc çocukları addedilir.

Hamurabi Kanunu, kızıyla oğlunun nişanlısıyla, vâlidesiyle, süt nenesiyle münâsebât-ı zevciyede bulunana muhtelif cezalar tertip ediyor.

Mûsâ, vazettiği ahkâm meyânında doğrudan doğruya taaddüd-i zevcâttan bahsetmiyorsa da, mîrâs hususundaki ahkâmdan -Tevrat'ta buna dâir müteaddit misal mevcuttur- taaddüd-i zevcâtın âdet olduğu anlaşılır. Mûsâ, Hamurabi'nin bahsetmediği bekâret meselesinden bahsediyor. İzdivâçta bekâretin adem-i tahakkukunda kız, recm ve zina, ölüm ile tecziye edilir idi. Mûsâ, pederinin zevcesiyle ilh. evlenmeyi men ve pederinin zevcesiyle veya pederinin yahut vâlidesinin kızı olan hemşiresiyle ve kayın vâlidesiyle ilh. yatanı tel'în ediyor.

Muhammed, zevcelerin refâhını temîn edebilmek şartıyla, taaddüd-i zevcâta müsaade ve aksi takdirde bir karı ile iktifa edilmesini tavsiye ve vâlide, kız, kız kardeş, hala, birader ve hemşire kızı, süt ana, süt kız kardeşi, karının vâlidesi ve kızıyla izdivâcı men ederek daha bir takım

ahkâm vazediyor. Arap vâzı-ı kânûnu, kadınlara karşı pek müşfik davranarak hukukunu müdafaa ediyor. Zevc ile zevce arasında tahaddüs eden ihtilâfâtın münasip bir surette fasledilmesini ve bu mümkün olmadığı takdirde, zevcenin gönlünü tatyib ettikten sonra kendisinden ayrılmasını kocaya tavsiye ediyor. Asî olup da itaat etmeyen kadına nasihat vermek, yatak ayırmak gibi tedâbire mürâcaat edildikten sonra bir fayda çıkmaz ise, muâmele-i zecriyeye tevessül edilmek üzere, vücudunun bir tarafını incitmemek şartıyla, hafif darbı tecvîz ediyor. İtaat takdîrinde, darp yoktur. Kezâlik Muhammed, câriye ile izdivâca müsaade ve bu suretle izdivâc hususunda asrî demokrasi prensiplerinden biri olan sunûf-ı içtimâiye farklarını ref ediyor. Müşrike ile evlenmeyi men ediyor.

İzdivâc hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 144 - Şâyet bir kimse, bir karı almış ise ve o (kimse) (hizmetçi kızıyla) çocuk yapmış ise, şâyet bu kimse, ikinci bir karı almak tasavvurunda ise, bu kimseye bunun müsaade etmemeli. İkinci bir karı almamalı.

Madde 145 - Şâyet bir kimse, bir karı alır ise ve o karı kendisine çocuk vermez ise ve (şâyet) o kimse, ikinci bir karı almayı tasavvur eder ise, bu kimse, ikinci bir karı alabilir; onu (karıyı) evine götürebilir. O, ikinci karıdır, karı (asıl) ile bir addedilmemeli.

Madde 146 - Şâyet bir kimse, bir karı almış ise ve o, kocasına hizmetçi bir kız vermiş ise ve bu sonuncu çocuk doğurmuş ise o zaman o hizmetçi kız hanımıyla bir vaziyette bulunur. O (hizmetçi kız), çocuk doğurmuş olduğundan hanımı, onu para için satmamalı. Onu (hizmetçi kızı) zincirbent eder ve ona hizmetçi kızlara verilen ücreti tediye eder.

Madde 148 - Şâyet bir kimse, bir karı almış ve bir hastalığa tutulmuş ise ve (şâyet) bir ikinci almayı tasavvur

eder ise, o kimse (onu) almalı. Hastalığa tutulmuş olan karıyı boşamamalı. İnşa etmiş olduğu evde, (karı) yaşayacaktır ve o kimse, yaşadığı müddetçe, ona nafaka vermeli.

Madde 154 - Şâyet bir kimse, kızına varır ise, bu adamı şehirden kovmalı.

Madde 155 - Şâyet bir kimse, oğlu için bir nişanlı talep eder ise ve oğlu o nişanlıya varır ise, fakat sonra o (kimse) koynunda (nişanlının) yatar ise ve onu tutarlar ise, bu kimseyi bağlamalı ve onu suya atmalı.

Madde 156 - Şâyet bir kimse oğlu için bir nişanlı talep eder ise ve oğlu o nişanlıya varmaz ise ve o (o kimse) koynunda yatar ise, o (o kimse) 1/2 mîne[91] vermeli ve babasının (kızın babası) evinden ne getirmiş ise ona tamâmıyla vermeli ve istediği koca ile evlenir.

Madde 157 - Şâyet bir kimse, babasından sonra[92] vâlidesinin koynunda yatar ise, ikisini yakmalı.

Madde 158 - Şâyet bir kimse, babasından sonra çocuk doğurmuş olan süt nenesinin koynunda yatıp yakalanır ise, o kimse, babasının evinden tardedilmeli.

İzdivâc hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 22/15[93] - Bir kimse nişanlı olmayan bakireyi aldatıp onun ile yatar ise, mutlaka mehrini tayîn edecek ve kendisine zevce olarak alacaktır.

Hurûc 22/16 - Eğer merkûmenin pederi ona vermekten imtina eder ise, bakireler mehrine göre, akçe verecektir.

Levîlîler 18/6-18 - Hiçbir adam yakın akrabasından birine, uryânlığını açmak için, yaklaşmasın. Vâlidenin uryânlığını açmayasın, o vâlidendir, uryânlığını açmayasın- pederinin zevcesinin uryânlığını açmayasın, pederinin ur-

92 Babasının vefatından sonra.

93 Hattın üstündeki rakam, faslın adedini ve altındaki, faslın fıkrasının adedini gösterir.

yânlığıdır. Pederinin kızı yahut vâlidenin kızı olan hemşirenin uryânlığını gerek hânede doğmuş gerek hariçte doğmuş olsun, onların uryânlığını açmayasın. Oğlunun kızının uryânlığını ya kızının kızının uryânlığını açmayasın, zira onların (uryânlığı) senin uryânlığındır. Pederin zevcesinin kızının uryânlığını, pederinden tevlîd olunmuş olup, hemşiren olmakla uryânlığını, açmayasın. Pederinin hemşiresinin uryânlığını açmayasın. O senin pederinin yakınıdır. Vâlidenin hemşiresinin uryânlığını açmayasın, zira vâlidenin yakınıdır. Zevcesine takarrüb etmekle amcanın uryânlığını açmayasın, o senin halandır. Gelininin uryânlığını açmayasın, oğlunun zevcesidir. Onun uryânlığını açmayasın. Kardeşinin zevcesinin uryânlığını açmayasın, kardeşinin uryânlığıdır. Bir karının ve kızının uryânlığını açmayasın. Onun oğlunun kızının yahut kızının kızının uryânlığını açmak için almayasın, onlar, onun yakınıdır, bu habâsettir. Ve bir karı daha sağ iken, üzerine kız kardeşini alıp uryânlığını açarak onu mükedder etmeyesin.

Tesniye 22/28-29 - Bir kimse nişanlı olmayan bir bakire bulup cebren onun ile yatar ise, keyfiyet malum olduğu hâlde, onun ile yatan kimse kızın pederine elli şekel gümüş verecek, kız dahi ona zevce olacaktır. Onu zelîl ettiği için, (zevci) bütün ömründe onu boşamayacaktır.

Tesniye 22/13-19- Bir kimse bir kadın ile evlenip ona takarrüb ettikten sonra ikrâh duyar ise, ve ona iftira ile onu bednâm ederek, ben bu kızı aldım ama ona takarrüb ettiğimde onu bakire bulmadım diyecek olur ise, ol-vakit, kızın pederi ve vâlidesi kızın bekâretinin nişânesini alıp kapıya[94] şehrin ihtiyarlarına çıkarsınlar ve kızın pederi ihtiyarlara hitaben, kızımı bu adama zevce olmak üzere ver-

94 Mahkemeye.

dim ve onu ikrâh ediyor ve işte kızını bakire bulmadım diyerek ona iftira ediyor, ama işte kızımın bekâretinin nişânesi diye ol-bezi şehrin ihtiyarlarının önünde açsınlar, o vakit, ol-şehrin ihtiyarları ol kimseyi tutup tedîb etsinler ve İsrâîli bakireyi bednâm ettiği için, ondan yüz şekel[95] gümüş cerîme alıp kızın pederine versinler; merkûme dahi, onun zevcesi olup, bütün ömründe onu boşayamayacaktır.

Tesniye 23/1 - Bir kimse pederinin zevcesini almayacak ve pederinin eteğini açmayacaktır.

Tesniye 27/20 - Pederinin zevcesiyle yatan mel'ûn olsun; zira pederinin eteğini açar ve bütün kavim amîn desin.

Tesniye 27/22 - Pederinin yahut vâlidesinin kızı olan hemşiresi ile yatan mel'ûn olsun ve bütün kavim amîn desin.

Tesniye 27/23 - Kayın vâlidesiyle yatan mel'ûn olsun ve bütün kavim amîn desin.

İzdivâc hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Bakara 221[96]- Hatta iman etmedikçe müşrik kadınları nikah etmeyiniz. Mü'min bir câriye, beğenmiş bile olsanız, bir müşrikten hayırlıdır; iman eylemedikçe bir müşriğe bir Müslüman kadınını nikâh eylemeyiniz. Velev ki siz o müşriği beğenmiş olsanız bile, bir mü'min köle ondan hayırlıdır...

S. Nisâ 3 - Eğer yetim kızlara adalet edememekten korkar iseniz, hoşunuza giden diğer kadınlardan ikişer, üçer ve dörder nikâh ediniz. Eğer adalet edememekten korkar iseniz, bir tek ile iktifa ediniz. Yahut mâlik olduğunuz bir

95 Babîl'in vezin işlerinde, "şekel" takriben sekiz gram sikletindedir. İsrâîl'de, bu kıymet muhtelif zamanlarda değişmiştir.

96 S., "sûre" kelimesini ifade eder.

câriye alınız. Bu sizin adaletten sapmamanıza daha yakındır. Kadınların mehirlerini gönül hoşluğu ile ve müşkülâtsız veriniz. Eğer rızalarıyla mehirden size bir şey terk ederler ise, onu helal olarak, safâ-yı hâtır ile yiyiniz.

S. Nisâ 18 - Ey Mü'minler! Kadınları cebren tevârüs etmeniz size helal olmaz. Ve onları, verdiğiniz mehirden bir kısmını almak için tazyîk etmeyiniz. Ancak onların aşikâr ve müsbet fuhş işledikleri zaman, istirdâd-ı mehr caiz olur.

Eğer zevcelerinizden ikrâh eder olsanız bile, onlara marûf dâiresinde hüsn-i muâşeret ediniz.

S. Nisâ 19 - Eğer zevcenizi diğer bir zevce ile tebdîli murâd eder iseniz, bir kantâr mal vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayınız...

S. Nisâ 21-23 - Babalarınızın nikahlandığı kadını nikah etmeyiniz. Meğerki bu geçmişte vâki ola. Bu fiil bir hatâyı fâhiş, Hakk'ın gazabını müeddî çirkin bir yoldur. Size, vâlideleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, birader ve hemşire kızları, sizi emziren süt analarınız, süt kız kardeşleriniz, zevcelerinizin anaları, üvey kızlarınız haram kılındı. Akit olup da zifâf olmayan zevcenin kızı ile izdivâçta günah yoktur ve sulbî oğullarınızın zevceleri ile iki kız kardeşin arasını cem de haram kılındı; meğerki geçmişte vâki ola. Allah teâlâ Gafûr ve Rahîm'dir. Malınız olan câriyenizden gayrı sâhib-i zevc kadınlar ile de nikah size haram kılındı. Bunlar, üzerinize yazılmış farâiz-i ilâhiyedir. Bunlardan gayrısı, zinadan sakınarak, iffet dâiresinde malınızdan sarf ile izdivâc etmeniz için, size helal kılındı. Nikâhınıza almakla kendilerinden istifâde ettiğiniz kadınların takdîr olunan ücretlerini veriniz. Bu mukarrer ücretten sonra, aranızda razı olduğunuz şeyde günah yoktur.

S. Nisâ 24 - Sizden, hür mü'mineyi nikâha kudreti ol-

mayan kimse, mümin câriyelerden birini nikah eylesin. Allah imanınıza alîmdir. Birbirinizdensiniz ve onları, ehillerinin izniyle nikah ediniz. Afîfe, zinadan ve gizli dost tutmaktan berî oldukları hâlde, hoşlukla ve noksansız mehirlerini veriniz. Eğer onlar, nikaha girdikten sonra zina işlerler ise, haklarındaki ceza hürrelerin cezasının nisfıdır. Bu (câriye ile nikah) galebe-i şehvetle zinaya düşmekten korkanlar içindir. Sabrederseniz sizin için hayırlıdır.

S. Nisâ 33 - ...İsyan ile itaatten çıkmalarından korktuğunuz kadınlara nasihat edin, yatağınızı ayırın, (yüze vurmamak, bir tarafını incitmemek suretiyle ve el ile hafifçe) vurun. İtaat eder ve isyandan vazgeçerler ise, onlara zulüm yolunu aramayınız.

S. Nisâ 34 - Eğer zevc ve zevce arasında şiddetli ihtilaf olur ise, zevcin ve zevcenin akrabasından birer hakem gönderiniz. Eğer bunlar, aralarını bulmak murâd ederlerse, Allah da muvaffak eder.

S. Mâide 6 - Müslüman kadınlardan sâhibe-i iffet ve hür olanlarla ehl-i kitâbın afîfe ve hür kadınları, mehirlerini verdiğiniz ve salâhı iltizâm edip aşikâr ve gizli fuhşa meyletmemek kastında bulunduğunuz hâlde, size helaldir.

S. Nûr 3 - Zâni ancak zâniyeyi yahut müşrikeyi nikah eder. Zâniyeyi de ya zâni ya müşrik nikah eder. Bunlar müminlere haram kılındı.

S. Mücâdele 2-3 - Sizden zevcelerine zıhâr edenlerin o zevceleri, anaları değildir. Anaları, onları doğuranlardır. O zıhâr edenler mekrûh söz ve yalan söylerler. Allah affedici ve mağfiret eyleyicidir. Zevcelerinden zıhâr edip, sonra söylediklerinden rücû edenlere, zevceleriyle temas etmezden evvel, bir esir azat etmek icap eder.

2. Talâk

Talâk, hayât-ı müşterekeyi rapteden bağların çözülmesi demektir. Hamurabi, talâk hakkını kocaya bahşettiği gi-

bi karıya da bahşetmiştir. Bu, zamanında kadınlık lehine doğru atılmış mühim bir hutve demektir. Hamurabi Kanunundan daha eski olan Sümer Aile Kanunu, kocasını reddeden karıyı nehre atmak suretiyle tecziye eder idi.[97]

Mûsâ, talâkı yalnız erkeğe tecvîz ediyor ve tatlîk edilerek, diğer bir kimse ile evlenen karının, tekrar ilk kocasıyla evlenmesine müsaade etmiyor.

Muhammed, kezâlik talâkı yalnız erkeğe hasrediyor ise de, karının büyük kabahati olmadıkça kolay kolay tatlîkini tavsiye etmedikten başka talâk vukûunda, marûf ve müstahsen bir suretle hareket edilmesini tavsiye ediyor. Hamurabi, talâk hususlarında Allah'ın isminin zikrini; Mûsâ, talâknâmeyi yazıp karının eline verilmesini; Muhammed, iki şahidin ikâmesini emrediyor ki, bu üç muhtelif suret, talâkın mazbût bir surette icra edilmesi lazım geleceği demektir.

Talâk hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 131 - Şâyet bir kimsenin karısı, kocasından şikâyet eder ise ve kendisi (karı) başka bir erkek ile hemfirâş olduğu (bir hâlde) yakalanmaz ise, o, (karı) ilahın ismini zikrederek bunu beyan etmeli ve evine (karının) gitmeli.

Madde 137 - Şâyet bir kimse, kendisine çocuk doğurmuş ikinci bir karıya yahut kendisine dünyaya çocuk getirmiş olan bir karıya yol vermeye karar vermiş ise, bu karıya, getirdiğini iâde etmeli ve tarla, bahçe ve mâmelek kabilinden olan mîrâsı ona vermeli ve oğullarını, kendisi (karı), büyüyünceye kadar besler ve terbiye eder. Oğulları büyüdükten sonra kendisine (karıya), oğullarına verilmiş olan bütün şeylerden, bir oğul gibi, bir hisse vermeli. Ve bir erkek, şâyet o (kadın) ister ise, onun ile evlenebilir.

---

97 Sümer Aile Kanununun Beşinci Maddesinin metni budur: "Şayet bir karı, kocasını reddeder ve "Sen berin kocam değilsin" der ise, onu (karıyı) nehre atmalı".

Madde 138 - Şâyet bir kimse, kendisine çocuk doğurmamış olan karısını boşamak ister ise, kendi kadın fiyatı ne ise, kendisine para vermeli. Ve babasının evinden getirdiği hediyeyi kendisine tamâmıyla teslim etmeli ve boşamalı.

Madde 139 - Şâyet kadın fiyatı yok ise, talâkı için kendisine bir mîne vermeli.

Madde 140 - Şâyet o, bir maşenkak[98] ise, o kendisine 1/3 mîne vermeli.

Madde 141 - Şâyet kocasının evinde ikâmet eden bir kimsenin karısı, dışarıya gitmeye karar verir ise ve kendisinin delilik ettiği, evini harap ettiği, kocasını tezlîl ettiği için davet ve celp edilir ise, şâyet kocası sonra "Ben onu boşarım" der ise, onu boşayabilir. Hisse (yani) talâk akçesi nâmıyla kendisine hiçbir şey verilmemeli. Şâyet kocası "Ben onu boşamam" derse, kocası başka bir karı almalı. Diğer karı ise, bir hizmetçi kadın sıfatıyla kocasının evinde ikâmet etmeli.

Madde 142 - Şâyet bir karıya karşı kocası suçlu ise, "O (karı), bana takarrüb etmeyecek" der ise, sonra kendisine atfolunan kabahatler hakkında karar verilir ise, şâyet o (karı), kendini gözeterek cürüm irtikâb etmemiş ise ve kocası kapı dışarı eder ise ve o (karı) pek çok zelîl kalır ise, bu kadının kabahati yoktur; o (karı), hediyesini almalı ve babasının evine gitmeli.

Madde 149 - Şâyet bu karı kocasının evinde ikâmet etmezse, o (koca), kendisine babasının evinden getirmiş olduğu hediyeyi bi-tamâmihâ vermeli ve o (karı) gidebilir.

Talâk hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Tesniye 24/1-4 - Bir kimse karı alıp evlenir ve onda ayıp

98 Bâbil'de, vaziyet-i ictimâiyesi köleden yüksek ve hür adamdan aşağı olan kimseye maşenkak denir.

bir şey bulduğu için nazarında makbul olmaz ise, ona talâknâmeyi yazıp eline verecek ve evinden salıverecektir. O dahi evinden çıkıp gidecek ve diğer bir erkeğe varabilecektir. Bu sonuncu koca ikrâh edip talâknâmeyi yazarak eline verir ve onu kendi hânesinden gönderir. Yahut onun ile evlenen bu sonuncu koca vefat eder ise onu salıvermiş olan ilk kocası, tekrar kendine zevce olarak alamayacaktır.

Talâk hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Bakara 226-227 - Zevcelerinden îlâ' (mukârenet etmemeye yemîn) edenler için dört ay intizâr vardır. Bu müddet zarfında rücû ederler ise, Allah onları affeder ve rahmetine erdirir. Eğer talâka azmederler ise, Allah onların azim ve kastlarını işitir ve bilir.

S. Bakara 228 - Mutallakalar, nefisleriyle üç hayzı beklesinler. Allah'a ve âhirete iman ediyorlar ise, Cenâb-ı Hakk'ın, rahimlerinde halk eylediğini gizlemek, onlara helal olmaz. Bu müddet zarfında, eğer hüsn-i muâşereti istiyorlar ise, onları iâdeye zevcleri daha ziyâde haklıdır. Kadınların aleyhlerine olduğu gibi lehlerine de marûf ile hakları vardır. Erkeklerin hakkı kadınlardan bir derece fazladır. Allah her şeyi icraya Kâdir, Azîz ve Hakîm'dir.

S. Bakara 229 - Talâk iki keredir. Bundan sonra ya hüsn-i muâşeretle taht-ı nikâhta tutmak yahut iyilik ile yol vermektir. Zevceye verdiğinizden bir şey almanız size helal olmaz. Meğer ki onlar, Allah'ın hudûdunu ikâme edememekten korkarlar. Eğer onların hukûk-ı zevciyeti hükm-i ilâhi mûcibince edâ edemeyeceklerinden havfeder iseniz, zevcenin zevce bir şey fidâ etmesinde ve zevcin de kabulünde günah yoktur. Bu ahkâm Allah'ın hudûdudur. Onları tecavüz etmeyiniz. Allah'ın hudûdunu tecâvüz edenler zalimdir.

S. Bakara 230 - Eğer zevcesini (üçüncü defa) tatlîk eder ise, kadın diğer bir zevce nikâh olunmadıkça ona helal olmaz. Bu diğer zevc mezbûreyi tatlîk eder ise, Allah'ın hudûdunu ikâme edeceklerini zanneyledikleri hâlde birbirine ric'at etmelerinde günah yoktur. Bu, bilen ve anlayan kavim için beyan buyurduğu ahkâmdır.

S. Bakara 231 - Zevcenizi tatlîk edip müddet-i iddet hitâm bulunca, onları marûf ile tutunuz yahut iyilik ile yol veriniz. Onları zulüm için mazarratlarını mûcib olacak surette tutmayınız. Bunu yapan kimse kendi nefsine zulmeder. Allah'ın âyetlerini eğlence ve latîfe saymayınız. Hakk'ın size nimetlerini, vaaz ve nasihat için gönderdiği Kitap ve Hikmeti tahattür ediniz. Biliniz ki Allah her şeyi bilir.

S. Bakara 232 - Kadınları tatlîk eylediğiniz ve iddet de hitâm bulduğu zaman, aralarında marûf vechile rıza ve muvâfakat hâsıl olan zevc-i âhere varmalarına mani olmayınız. Sizden Allah'a ve hiret gününe iman edenler, bununla nasihat alsın.

S. Bakara 236 - Kendilerine temas etmemiş ve bir bedel-i nikâh tayîn eylememiş olduğunuz kadınları tatlîkte günah yoktur. Ancak onlara bir şey veriniz. Zengin olana kadrince ve fakir olana kadrincedir. Marûf ve müstahsen surette temettu ettirmek, erbâb-ı ihsân üzerine haktır.

S. Bakara 237 - Eğer kadınları, temas etmezden evvel ve fakat bedel-i nikâh tayîn etmiş olduğunuz hâlde boşar iseniz, onlar için mehrin nisfı vardır. Meğer ki bizzat o mutallaka yahut o nikah elinde olanlar affedeler. Af, takvâya daha yakındır. Aranızda ihsân ve keremi unutmayınız.

S. Bakara 241 - Mutallakaları marûf dâiresinde istifâde ettirmek erbâb-ı ittikâ için haktır.

S. Ahzâb 49 - Ey Mü'minler! Mü'ınin kadınları nikâh ve

sonra temas etmezden evvel tatlîk eder iseniz, onlar üzerine tadâd edeceğiniz iddet yoktur. Bir şey i'tâsıyla onları müstefîd ediniz ve hüsn-i sûretle yol veriniz.

S. Talâk 1-2 - Ey Nebî! Zevcelerinizi tatlîk ederseniz iddetleri vaktinde (hayızdan tahâretle temastan evvel) tatlîk edin ve iddet müddetini sayın ve onları (iddet müddetince) aşikâr ve müsbet bir büyük kabahatleri olmadıkça, evlerinden çıkarmayın ve onlar da çıkmasınlar. İşte bu Allah'ın hudûdudur. Allah'ın hudûdunu tecâvüz eden, kendisine zulmeder. Bu tatlîkten sonra, Cenâb-ı Hak bir emr ihdâs edip etmeyeceğini bilemezsin. İddet hitâm bulunca, onları marûf ve müstahsen suretle taht-ı nikâhınızda tutun veyahut marûf ve müstahsen vechile onlardan müfâraket edin. Buna adalet sahibi iki şahit işhâd eyleyin ve Allah için şehâdeti yerine getirin. Bununla, Allah'a ve hiret gününe iman eden muttaiz olur. Ve Allah'a ittikâ eden kimseyi Cenâb-ı Hak müşkülâttan kurtarır ve onu ümit etmediği yerden rızıklandırır.

3. Evlat ve evlatlık

Hamurabi Kanunu, evlâdın baba ve anasına karşı olan münâsebâtı tayîn etmiştir. Aile içinde çocuklara karşı birinci derecede sâhib-i idâre ve sulta, peder ve ikinci derecede vâlidedir. Pederin vefatından sonra, sâhib-i idâre ve sulta vâlidedir. Bu sultanın, çocuğun hangi yaşına kadar kanunen muteber olup olmadığı malum değildir. Peder ve vâlidenin vefatından sonra, sâhib-i sulta büyük kardeş ve büyük kardeş bulunmadığı zaman, tayîn olunan vâsîdir.

Evlâdın ebeveynine itaati şarttır. Ağır kabahatlerden sonra mütenebbih olmayan oğul, hakimin kararı alındıktan sonra, tardolunur. Tard keyfiyeti matrûdun aile revâbıtının inhilâlini istilzâm etmez. Babasını darp eden oğul,

ve olunur.
a ve anasına karşı olan itaati
yle emretmiştir. Bu hususta gâ-
bîhlerden sonra ıslâh-ı nefs et-
î oğul, şehrin ihtiyarları huzu-
ra, recmedilir. Pederini ve vâli-
l idam edilir.[99] Tevrat'ın diğer
esini şetmeden oğlun tel'înini

de mîrâs bahsinde zikredilecek-
keyfiyeti, kolay kolay inhilâle
sebât tesîs eder. Hamurabi Ka-
sebâtın inhilâli muayyen ahvâl-
asıyla kâbildir. İnhilâle başlıca
lığa kabul olunanın kabul ede-
atlığa alanın evlatlığa alınana
ın bilâhare evlat sahibi olması-
atlığın verâsetine temas ediyor.
rkusuyla evlâdının katline kı-
yor. Kezâlik evlatlık hususun-
l babalarının isimleriyle çağrıl-
leri bilinmediği vakit, onların
a tanınmasını emrediyor. Birin-
mini idâme ve ikinci hâl, evlat-
nerhamet uyandırmaya matûf-

bu hükmü, Hamurabi Kanunundan daha eski
hakkında vazettiği hükümden daha şedîttir.
eden çocuğu satmak ve vâlidesini inkar ede-
n bu maddeleri ber-vech-i zîrdir:
asına "Sen benim babam değilsin" der ise, o
e onu para için satmalı.
esine "Sen benim validem değilsin" der ise,

Evlat ve evlatlık hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 168 - Şâyet bir kimse, oğlunu kovmayı tasavvur eder ise, hakime "oğlumu kovacağım" der ise, hakim avâkibi tahkîk ve tetkîk etmeli. Şâyet oğul, evlat münâsebâtında kovulacak derecede ağır bir günah işlememiş ise, peder, oğlunu evlat münâsebâtından kovmamalı.

Madde 169 - Şâyet o (oğul), babasına karşı evlat münâsebâtından kovulmak derecesinde ağır bir günah işlemiş ise, o (baba), birinci defa olarak affetmeli. Şâyet o (oğlu), ikinci defa olarak ağır bir günah işlemiş ise, baba, oğlunu evlat münâsebâtından kovabilir.

Madde 185 - Şâyet bir kimse, bir sabîyi kendi şahitleriyle evlatlığa kabul etmiş ve onu beslemiş ve terbiye etmiş ise, bu beslenilen ve terbiye olunan, ona (bu kimseye) vesîle-i şikâyet ve iddiâ olmamalı.

Madde 186 - Şâyet bir kimse, bir sabîyi evlatlığa kabul etmiş ise, şâyet kendi tarafından (o kimse) kabul olunan, babasına yahut vâlidesine karşı kabahat işler ise, bu evlatlığa kabul olunan, babasının hânesine avdet etmelidir.

Madde 188 - Şâyet bir sanatkâr, bir çocuğu beslemek ve terbiye etmek için kabul eder ise ve kendisine kendi sanatını öğretir ise, bu (sanatkâr) aleyhine iddiada bulunmamalı.[100]

Madde 189 - Şâyet o, ona sanatını öğretmemiş ise, bu beslenilen ve terbiye edilen (çocuk) babasının hânesine avdet etmeli.

Madde 190 - Şâyet bir kimse, evlatlığa kabul etmiş, beslemiş ve terbiye etmiş olduğu bir sabîyi evlâdı sırasına saymaz ise, bu beslenilmiş ve terbiye edilmiş olan, baba-

100 Aleyhine iddiada bulunmamak demek, evlatlığın makbul ve muteber olması demektir.

sının hânesine avdet etmeli.

Madde 191 - Şâyet bir kimse, bir sabîyi evlatlığa kabul ve onu terbiye ederek büyütmüş ise, (şâyet, sonra o) bir hâne tesîs eder, sonra oğulları olur ise ve beslemiş ve terbiye etmiş olanı kovmayı tasavvur eder ise, bu oğul, yoluna gitmemeli. Onu beslemiş ve terbiye etmiş olan peder, emvâlinden olan mîrâsının 1/3'ünü vermeli. Tarla, bahçe ve hâne nevinden kendisine hiçbir şey vermemeli.

Madde 192 - Şâyet bir gözdenin (?) oğlu yahut bir fahişenin oğlu, kendisini beslemiş ve terbiye etmiş olan bir pedere yahut bir vâlideye "Sen benim babam değilsin, sen benim vâlidem değilsin" der ise, onun dilini kesmeli.

Madde 193 - Şâyet bir gözdenin (?) bir oğlu yahut bir fahişenin oğlu pederinin hânesini tanımış ise (öğrenmiş ise), onu beslemiş ve terbiye etmiş babayı yahut onu beslemiş ve terbiye etmiş anayı tanımaz ise (inkar eder ise), ve pederinin evine gider ise, onun gözünü çıkarmalı.[101]

Madde 195 - Şâyet bir oğul babasını darp eder ise, ellerini kesmeli.

Evlat hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Levîlîler 20/9 - Pederine yahut vâlidesine her kim şetmeder ise, mutlaka katlolunacaktır.

Tesniye 21/18-21 - Bir kimsenin, peder ve vâlidesinin sözünü dinlemez inatçı ve âsî bir oğlu var ve onu tedîb ettiklerinden sonra, onları dinlemez ise, o vakit pederi ile vâlidesi onu tutup şehrinin ihtiyarlarına ve mahallin kapısına[102] çıkaracaklar ve şehrinin ihtiyarlarına bu oğlumuz inatçı ve âsîdir, sözümüzü dinlemez, müsrif ve bekrîdir

101 Bu maddenin açık manası budur: Öz (hakiki) ebeveynine avdet ve manevî ebeveynini terk eden evlatlığa kabul edilmiş olan bir mabet kölesinin yahut bir mabet hizmetçi kızının oğlu, gözünün zıyâıyla tecziye edilir.

102 Mahkeme demektir.

diyecekler ve şehrinin adamlarının cümlesi, onu taşlar ile recmedecekler ve ölecektir. Böylece aranızdan kötülüğü defedeceksin. Cümle İsrâîl dahi işitip korkacaktır.

Tesniye 27/16 - Peder ve vâlidesine şetmeden mel'ûn olsun ve bütün kavim amîn desin.

Evlat ve evlatlık hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. İsrâ 31 - Zarûret korkusuyla evlâdınızı katletmeyiniz. Biz onları ve sizi besleriz. Evlat katli, büyük bir hatadır.

S. Ahzâb 5 - Evlatlıklarınızı asıl babalarının ismiyle çağırın ki bu, Allah indinde daha ziyâde adalete yakındır. Eğer babalarını bilmez iseniz, din kardeşleriniz ve dostlarınızdırlar. Hatâen babalığının ismiyle çağırmanızda günah yoktur ve lâkin amd ve kasd ile çağırmanız günahtır.

4. Mîrâs

Hamurabi Kanunu, mîrâsın ahkâmını tayîn etmiştir. Erkek evlâdı ales-seviye mîrâs alırlar. Cihaz alan kız mîrâstan mahrûmdur. Cihaz almadığı takdirde, alacağı mîrâstan hak-ı intifâı olmak üzere, yalnız bir pay alır. Evlat, pederleri tarafından vâlidelerine hediye edilmiş olan tarla, orman ve sâire hakkında pederlerinin vefatında, iddiâyı verâset edemediği gibi peder de, kendisine çocuk doğurduktan sonra, vefat eden karısının cihazı hakkında da iddiâ-yı verâset edemez. Kezâlik peder, çocuksuz vefat eden karısının cihazını talep edemez. Hayatı zamanında, çocuklarından birine hediye etmiş olan pederin vefatından sonra, diğer çocuklar, hediye üzerine iddiâ-yı verâset etmeyerek, kalan metrûkâtı mütesâviyen taksîm ederler.

Verâsette, evlenmemiş oğlun hâli nazar-ı itibâra alınır. Peder tarafından verilen hediye yahut hususî bir vaziyet

yüzünden, bu oğlun kardeşlerine karşı bir hakk-ı tefavvukû olabilir. Müteaddit karıların evlâdı, pederin verâsetinden ales-seviye mîrâs alırlar. Karısından ve hizmetçi kızından çocukları olan bir kimsenin vefatında, tekevvün eden mîrâs meselesi, o kimsenin hizmetçi kızının çocukları hakkındaki vaziyete göre değişir. Kocasından hediye almayan ve oğulları olan karı, mîrâstan, hediyesini aldığı gibi ayrıca bir pay alır ve evde ikâmet eder. Evde ikâmet etmek istemeyen dul karı, kocasının kendisine vermiş olduğu hediyeyi çocuklarına terk eder. Küçük yaşta çocukları olan bir karı evlenmek istediği vakit, hakim, çocukların verâset meselesini tanzîm eder. Bir ailede erkek olmadığı takdirde kızlar vâris olur.

Hediye verâsetten madût değildir. Kanun, evlâd-ı maneviyenin yani evlatlığa alınan çocukların mîrâs meselesini de düşünmüştür.

Mûsâ, mîrâs hakkındaki vazettiği "bıkoret" meselesine temas ediyor. Bu ahkâm mûcibince bıkor[103] velev ki menfûre bir kadından doğmuş olsun, sâir biraderlerine nisbeten, mîrâsından iki pay alır.

İbrânîlerde eski zamandan beri vâris, oğul olmuş olsa gerektir. Zira Tevrat, Tselofhad nâmında bir kimsenin oğulsuz vefatı üzerine, onun beş kızı Mûsâ, kâhin ve ekâbirden mürekkep bir meclise müracaat ederek, verâsete haklı olduklarını iddia ettiklerini ve böyle bir mâsebek olmadığını gören meclisin bir karar vermediği için, Mûsâ'nın meseleyi Allah'a arz ettiğini yazıyor.[104] Bunun neticesi olarak mîrâs pek vâsi' bir esas dâiresinde tadîl edilmiştir.

Muhammed, dul kadınlar ile yetimlerin hukukunun himayesini emrediyor. Babanın ve ananın ve akrabanın

103 İbranicede bıkor, ilk doğan çocuğa denir. Mûsevî ismi olan ve "bıkor" telaffuz olunan kelime, ilk çocuk demektir.

104 Adâd, Fasıl 27/1-8.

metrûkâtından erkeklere, ve kadınlara nasîb olduğunu zikir, bir erkeğin iki kadının hissesini alabileceği esasını kurarak vârislerin derecesini tayîn ve mîrâsın miktarını tespit, kadınların cebren tevârüs edilmesini men, bilâ-velet vefat edenler hakkında ahkâm vaz ve terekeden hisse alacak yetim ve fakirlerin iyi sözler ile tesrîr edilmelerini tavsiye ediyor.

Mîrâs hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 150 - Şâyet bir kimse, karısına tarla, orman, ev ve mâmelek (mal) hediye etmiş ise, kendisine mühürlü bir vesîka bırakmış ise, sonra kocasına vefatından sonra oğulları kendisinden (karıdan) hiçbir şey istememeli. Vâlide, kendi vefatından sonraki zaman için, istediği çocuğuna verebilir, bir diğerine veremez.

Madde 162 - Şâyet bir kimse bir kadın ile evlenirse, o, kendisine çocuk doğurur ise ve bu kadın tabiî ölümden ölür ise, babası, cihazı için hiçbir şey talep etmemeli. Cihazı (karının) çocuklarına aittir.

Madde 163 - Şâyet bir kimse bir kadın ile evlenir ve ona çocuk getirmez ise, bu kadın tabiî ölümden ölür ise, şâyet bu kimsenin, kayınpederinin evine getirmiş olduğu mubâyaa fiyatını, kayınpederi kendisine iâde etti ise, kocası, bu kadının cihazı için hiçbir şey talep etmemeli. Cihazı (kadının) pederinin (kadının) evine aittir.

Madde 164 - Şâyet kayınpederi, kendisine mubâyaa fiyatını vermediyse, mubâyaa fiyatının miktarı nisbetinde cihazından (karının) kesmeli ve cihazını (karının) babasının evine vermeli.

Madde 165 - Şâyet bir kimse, gözü onda olan[105] oğluna tarla, bahçe ve ev teberru etmiş, kendisine mühürlü vesî-

105 Tercih ettiği oğul

ka yazmış ise, sonra peder, tabiî bir ölümden vefat etmiş ise, şâyet biraderler taksîm ederler ise, o (oğul) pederin kendisine vermiş olduğu hediyeyi almalı ve bundan başka, onlar (biraderler) pederin hânesinin taht-ı tasarrufunda bulunan şeyleri müsâvî aksâma taksîm etmelidirler.

Madde 166 - Şâyet bir kimse, yetiştirdiği oğullarına karı alır ise, küçük oğluna bir karı almaz ise, sonra peder, tabiî bir ölümden vefat eder ise, şâyet sonra kardeşler taksîm ederler ise, onlar, pederlerinin hânesinin mâmelekinden karı almamış olan küçük kardeşlerine, hissesinden ayrı, kendisine de mubâyaa fiyatı tahsîs etmeli ve kendisine bir karı vermeli (almalı).

Madde 167 - Şâyet bir kimse bir karı alır ise, ve kendisine evlat doğurduysa, bu karı tabiî bir ölümden vefat ettiyse ve kendisinden (karısından) sonra o (kimse), ikinci bir karı aldıysa ve kendisine çocuk doğurur ise, ondan sonra peder, tabiî bir ölümden vefat eder ise, çocuklar, vâlideler için, (vâlideleri nazar-ı itibâra alarak) taksîm etmemeli. Vâlidelerinin hediyesini almalıdırlar ve pederin hânesinin mâmelekini aksâm-ı mütesâviyeye taksîm etmelidirler.

Madde 170 - Şâyet bir kimseye karısı çocuk doğurmuş ve hizmetçi kızı (o kimsenin), çocuk doğurmuş ise, peder, hizmetçi kızının kendisine doğurduğu çocuklara, hayatında "evlâdım" çağırır ise ve onları (çocukları) karısının çocuklarıyla sayar ise, sonra peder, tabiî bir ölümden vefat eder ise, karının çocuklarıyla hizmetçi kızının çocukları, pederin hânesinin mâmelekini aksâm-ı mütesâviyeye taksîm etmeli; mîrâs yiyecek olan karının oğlu, taksîmde (en evvel) intihâb etmeli ve almalı.

Madde 171 - Ve şâyet peder sağ iken, kendisine çocuk doğurmuş olan hizmetçi kızının oğullarına, "evlâdım" çağırmaz ise, peder tabiî bir ölümden öldükten sonra, hiz-

metçi kızının oğulları, pederin hânesinin mâmelekini, karının oğullarıyla taksîm etmemeli. Şâyet o (kimse), hizmetçi kızıyla oğlunun hürriyetini ilan eder ise, karının oğulları, esâretten dolayı, hizmetçi kızının oğullarına karşı, iddiada bulunmamalı. Karı hediyesini ve kocasının kendisine verdiği levhada (senette) yazdığı hibeyi almalı ve kocasının ikâmetgahında ikâmet etmeli. Ve yaşadığı müddetçe, hakk-ı intifâa mâlik olmalı; fakat para için satmamalı; bıraktığı (karının) şeyleri evlâdına aittir.

Madde 172 - Şâyet kocası kendisine hiç bir hediye vermemiş ise, onlar (oğullar) kendisine hediyesini tamâmıyla iâde etmelidir. Ve kocasının evinden bir hisse alır. Şâyet oğulları onu evden çıkarmak için kavga ederler ise, hakim akibetini (vâlidenin) tetkîk ve kabahati oğullara atf ve isnat ederler ise, bu karı kocasının evinden çıkmamalı.

Şâyet bu karı çıkmaya karar verir ise, kocasının kendisine verdiği hediyeyi oğullarına terk etmeli. Pederinin (kendi) evinden getirdiği hediyeyi almalı ve dilediği adam ile evlenmeli.[106]

Madde 173 - Şâyet bu karı, gittiği yere, muahhar kocasına çocuk doğurur ise, bilâhare bu karı ölür ise, hediyesini, mukaddem ve muahhar çocukları taksîm ederler.

Madde 174 - Şâyet o (karı), muahhar kocasına çocuk doğurmamış ise, hediyesini, (ilk) kocasının çocukları almalıdırlar.

Madde 177 - Kocası artık olmayan ve çocukları henüz sabî olan bir kadın, başka bir hâneye gitmeyi tasavvur eder ise, hakime müracaat etmeksizin gitmemeli. Başka bir hâneye gideceği vakit hakim, onun (kadının) sâbık kocasının hânesini muahhar kocasına ve bu karıya, idare

106 Rika ile yazılmış bu kısım, 171. maddeye taalluk ederek, ikisi bir kül teşkîl eder.

edilmek üzere, vermeli. Hâneyi gözeteceklerine, sabîleri besleyeceklerine ve terbiye edeceklerine ve mefrûşât ve evâni-i beytiyeyi para mukâbilinde satmayacaklarına dâir bir vesîka tevdî ederler. Bir dul kadının çocuklarının mefrûşâtını satın alan tacir yalnız mubâyaa bedelini kaybeder. Eşya (mâmelek) sahibine iâde edilir.

Madde 183 - Şâyet bir peder, ikinci karıdan olan kızına hediye ihdâ etmiş, kocasına vermiş, ona (kızına) mühürlü vesîka yazmış ise, sonra pederi, tabiî bir ölümden ölür ise, pederin hânesinin emvâlinden hiç hissesi (kızın) olmamalı.

Madde 184 - Şâyet bir kimse, ikinci karıdan olan kızına hediye ihdâ etmemiş, kocaya vermemiş ise, sonra peder, tabiî bir ölümden vefat eder ise, biraderler, pederin hânesinin kıymeti nisbetinde ona hediye vermeli, onu (hediyeyi) kocaya vermeli.

Madde 191 - Şâyet bir kimse, bir sabîyi evlatlığa kabul ve onu terbiye ederek büyütmüş ise, (şâyet, sonra o,) bir hâne tesîs eder, sonra oğulları olur ise ve beslemiş ve terbiye etmiş olanı kovmayı tasavvur eder ise, bu oğul, yoluna gitmemeli. Onu beslemiş ve terbiye etmiş olan peder, emvâlinden evlat mîrâsının 1/3'ünü vermeli. Tarla, bahçe ve hâne nevinden kendisine hiçbir şey vermemeli.

Mîrâs hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Adâd 27/8-11 - Ve Benî İsrâîl'e hitaben söyle ki: Bir kimse oğlu olmayarak vefat eder ise, mîrâsını kızına naklettiresiniz. Eğer onun kızı dahi yok ise, o zaman mîrâsını kardeşlerine veresiniz. Eğer kardeşleri dahi yoksa, mîrâsını pederinin kardeşlerine veresiniz. Ve pederinin kardeşleri olmadığı surette, mîrâsını silsilesinden en yakın olan hısmına veresiniz. Ve o dahi, ona vâris ola. Ve bu Rabb'in Mûsâ'ya emreylediği gibi, Benî İsrâîl'e hüküm ve kanun

olsun.

Adâd 36/ 7-9 - Benî İsrâîl'in mîrâsı sıptan sıpta naklolunmasın, zira Benî İsrâîl'den bir kimse, pederinin sıptının mîrâsından ayrılmayacaktır. Ve Benî İsrâîl sıptlarından mîrâsa mâlik olan her kız, zevce diye pederinin sıptından olanlara varsın ki, Benî İsrâîl'den herkes ecdâdının mîrâsına vâris olsun. Ve mîrâs bir sıptan diğer bir sıpta intikâl etmesin, ancak Benî İsrâîl sıptlarından herkes kendi mîrâsında kalsın.[107]

Tesniye 21/ 15-17 - Bir adamın iki karısı olup biri mahbûbe ve diğeri menfûre ve gerek mahbûbe ve gerek menfûreden onun evlâdı olur ise, ilk doğan oğul menfûreden olsa, emvâlini evlâdına tevzî ettiği günde, mahbûbenin oğlunu menfûrenin ilk doğan oğluna tercih edip bıkoriyet hakkını ona vermeye salâhiyeti olmayacaktır. Ancak menfûrenin oğlunu ilk doğan bilip emvâlinin kâffesinden ona iki hisse verecek; çünkü kuvvetinin ibtidâsı olması hasebiyle, bıkoriyet hakkı ona düşer.

Mîrâs hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Bakara 180-182 - Sizden birinize ölüm geldikte, eğer mal terk ediyor ise, peder ve vâlidesi ve akrabası için adalet dâiresinde vasiyet, müminler üzerine hak olarak farz kılındı. O vasiyeti işittikten sonra, tebdîl eden olursa, günahı onadır. Allah her şeyi işitir ve bilir. Vasiyet edenin haktan meylinden yahut günaha düşmesinden korkup, vasiyet eden ile vasiyet olunan arasını ıslâh edene günah yoktur.

S. Bakara 240 - Sizden vefat edip zevce terk edenler, on-

---

107 Rika ile gösterilen bu mîrâs bahsi, siyâsî bir meseledir. İbrânîlerin arâzîsi on iki sıpta taksîm edilmiş olduğundan, Mûsâ mîrâs yüzünden, sıptlar arasında ihtilaf çıkmasın diye, her bir sıptın efrâdının kendi aralarında izdivâc eylemelerini emretmiştir.

ların bir seneye kadar hânelerinden çıkarılmayarak iâşe ve iksâsını vasiyet etsinler. Eğer kendi rızalarıyla çıkarlar ise, marûf ve müstahsen surette nefislerinde yapacakları şeyden size günah yoktur.

S. Nisâ 2 - Yetimlere mallarını veriniz. Fenayı iyi ile değiştirmeyiniz, mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyiniz, böyle şeyler Allah indinde büyük günahtır.

S. Nisâ 5 - Yetimleri nikah çağına ve buluğ vaktine kadar tecrübe ve tetkîk ediniz. Eğer onlar da idâreye kabiliyet görür iseniz mallarını kendilerine veriniz. Eytâmın malını israf ederek ve büyür de alır diyerek yemeyiniz. Zengin, yetimin malından iffet etsin, fakir hadd-ı marûf dahilinde yesin. Onlara mallarını iâde eylediğiniz vakit buna şahit tutunuz. Allah sizden hesap sorar.

S. Nisâ 6-7 - Babanın ananın, akrabanın terk ettiği şeylerden, azından ve çoğundan, farz olunduğu vechile erkeklere nasîb vardır. Kadınlara da baba ve ana ve akrabanın metrûkâtından nasîb vardır. Terekenin taksîmi vaktinde karâbeti olanlar, yetimler ve fakirler bulunur ise, onlara terekeden bir şey veriniz ve iyi sözler söyleyiniz.

S. Nisâ 9 - Zulmile eytâmın mallarını yiyenlerin karınlarına doldurdukları şey ateştir.

S. Nisâ 10 - Allah size evlâdınızdan erkekler için iki kadının hissesi kadarıyla vasiyet eder. Eğer vefat edenin evlâdı ikiden fazla ve kadın iseler, onlara terekenin üçte ikisi vardır. Eğer evlâdı bir tek kız ise, mîrâsın nisfı onundur. Evlâdı olarak vefat edenin peder ve vâlidesinden her birine terekenin altıda biri verilir. Eğer evlâdı olmayıp, vâris yalnız baba ve anası ise, üçte biri vâlidesinedir. Eğer ölenin kardeşleri var ise, vâlidesi, mîrâsın altıda birini alır. Bu, vasiyetin icrasından ve borcun tesviyesinden sonradır. Baba ve ananızdan, evlatlarınızdan hangisinin fayda cihetinden size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. Bu-

nu Allah böyle farz etmiştir.

S. Nisâ 11 - Zevcelerinizin terk eylediklerinin, vasiyeti icra ve borcu îfâ olunduktan sonra, evlâdı yoksa yarısı, evlâdı var ise dörtte biri sizindir. Eğer evlâdınız yoksa terk eylediğinizden vasiyet ve borç îfâ olunduktan sonra dörtte biri, evlâdınız var ise sekizde biri zevcenindir. Gerek erkek gerek kadın mîrâs sahibinin ebeveyni ve evlâdı olmayıp bir erkek ya kız kardeşi olsa, vasiyetin icra ve borcun edâsından sonra, mîrâstan altıda biri onadır. Eğer kardeşleri bundan fazla ise, cümlesi mîrâstan üçte birine şerîk olurlar. Vârislere zarar vermeyiniz. Allah taâlânın emri budur.

S. Nisâ 18 - Ey Müminler! Kadınları cebren tevârüs etmeniz size helal olmaz. Ve kendilerine verdiğiniz mehirden bir kısmını almak için, onları tazyîk etmeyiniz. Ancak onların aşikâr ve müsbet fûhş işledikleri zaman istirdâd-ı mehr caiz olur. Eğer zevcelerinizden ikrâh etseniz bile, onlara marûf dâiresinde hüsn-i muâşeret ediniz.

S. Nisâ 32 - Baba ve ana ve akrabanın terk eyledikleri mal için mîrâsçı kıldık. Mîrâsa dahil olmayıp ahdeylediğiniz kimselere dahi verese ile beraber haklarını veriniz. Allah taâlâ her şeye şahit oldu.

S. Nisâ 125 - Senden kadınlar hakkında fetva isteseler, onlara de ki: Bu hususta size Allah ve mefrûz mîrâslarını vermediğiniz ve mehri için nikahlarına rağbet eylediğiniz kadınlar ile mîrâstan haklarını ödemediğiniz zayıf çocuklara dâir Kitap'ta tilâvet olunan hüküm fetvâ verir. O yetim kadınların mehirlerini ve mîrâslarını edâda adalet ra eyleyiniz. Sizin, hayırdan işlediğiniz her şeyi Allah bilir.

S. Nisâ 175 - Ya Muhammed! Senden ebeveyni ve evlâdı olmayan meyit hakkında sorarlar. Onlara de ki: Allah taâlâ size kelâle hakkında fetvâ verir. Bir adam bilâ-veled

vefat etse ve bir kız kardeşi olsa, meyitin terk eylediğinin nisfı onundur. Evlâdı olmayarak vefat eden bir kadının vârisi erkek kardeşidir. Eğer meyitin kız kardeşleri iki ise, metrûkâtın üçte ikisi onlaradır. Eğer vârisler erkek ve kız kardeşler ise, erkeğe kadının iki katı hisse vardır. Yanlışlığa düşmemeniz için, Allah taâlâ bunu size beyan eder.

İKİNCİ FASIL

CİNAYET - SİRKAT - ZİNA

1. Cinâyet

Hamurabi zamanında, hukûk-ı cezâiye tamâmıyla inkişâf etmiş bir devlette mer'î olan hukuk sistemi gibi mer'î olup bunda, kabile hayatındaki kan intikamı ve diyet âsârı müşahede olunmaz. Kanunda, hükümdarın, cezaları affetmeye hakkı olduğu mezkûrdur. Bâbil gibi, devlet hayatını yaşamış bir memleketin hukûk-ı cezâiyesinin büyük bir kısmı "kısâs" hukukudur. "Kısâs" ya tam manada kısâs yahut remzî (allégorique) bir cezadır. Birinci hâle göre, bir kimseyi katleden kimse katledilir. Kezâlik bir kimsenin gözünü çıkaran kimsenin gözü çıkarılır. İkinci hâle göre, babasını darp eden kimse, darp uzvu olan eli kesilmek, kezâlik babasını ve anasını inkar eden yani tanımayan çocuk, dili kesilmek suretiyle tecziye edilir. Hamurabi zamanında kısâstan başka, idam cezası tatbîk olunur idi. Bâbil vâzı-ı kânûnu cünha nevinden bazı ahkâm ile cezâ-yı nakdî ahkâmını vazetmiş ve cezaların tatbîkinde sunûf-ı içtimâiyeyi nazar-ı itibâra almıştır.

Mûsâ, Hamurabi gibi tam ve remzî kısâsı emrediyor. İbrânî vâzı-ı kânûn, li-garazin öldürmeyen kâtilin, mücrimlerin ilticasına mahsûs ayrılan üç şehirden birine iltica

etmesiyle takîbâttan kurtulduğuna ve bilakis taammüden öldüren kâtilin, üç şehirden birine iltica etse bile, oradan celp ile ve hatta mukaddes bir yer olan mezbahtan bile alınmakla katledilmesine dâir ahkâm vaz, Allah'a küfredenin katl cezasıyla tecziye edilmesini emr ve bazı ahvâlde cezâ-yı nakdîyi tatbîk etmiştir.

Muhammed, hak dâiresinde kısâsı tavsiye ediyor.

Cinâyet hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 116 - Şâyet mahpus, hapsedenin hânesinde dayak yahut mahrûmiyet yüzünden vefat eder ise, mahpusun sahibi, iş adamını davet ve celp etmeli. (Ve) şâyet (hür) bir adamın oğlu ise, onun oğlunu katletmeli ve bir kimsenin kölesi ise, 1/3 mîne tediye etmeli. Ne vermiş ise, ondan sâkıt olur.

Madde 194 - Şâyet bir kimse, oğlunu bir murdiaya (süt anaya) vermiş ise, ve bu oğul murdianın elinde vefat eder ise, murdia pederinin yahut vâlidesinin haberi olmaksızın başka bir çocuk alarak yerine kor ise ve onu (mahkemeye) celp ve davet ederler ise, o (murdia) pederinin ve vâlidesinin (haberi olmaksızın) başka bir çocuk yerine koyduğundan, memesini kesmeli.

Madde 195 - Şâyet bir oğul babasını darp eder ise, ellerini kesmeli.

Madde 196 - Şâyet (hür) bir kimse, hür bir kimsenin gözünü harap eder ise, onun gözünü harap etmeli.

Madde 197 - Şâyet o, (hür) bir adamın kemiğini kırar ise, onun kemiğini kırmalı.

Madde 198 - Şâyet o, bir maşenkakın gözünü harap eder ise, yahut bir maşenkakın kemiğini kırar ise, bir mîne tediye etmeli.

Madde 199 - Şâyet o, bir kimsenin kölesinin gözünü harap eder ise, yahut bir kimsenin kölesinin kemiğini kırar

ise, esmânının nisfını tediye etmeli.

Madde 200 - Şâyet bir kimse, akrânı olan bir kimsenin dişini kırar ise, onun dişini kırmalı.

Madde 201 - Şâyet o, bir maşenkakın dişini kırar ise, 1/3 mîne tediye etmeli.

Madde 202 - Şâyet bir kimse, kendisinden büyük olan bir kimsenin yanağına vurur ise, cemaat içinde, öküz siniriyle (kırbaç ile) altmış defa darp edilmeli.

Madde 203 - Şâyet hür bir kimse, akrânı olan hür bir kimsenin yanağına vurur ise, bir mîne tediye etmeli.

Madde 204 - Şâyet bir maşenkak, diğer bir maşenkakın yanağına vurur ise, on şekel tediye etmeli.

Madde 205 - Şâyet bir kimsenin kölesi hür bir kimsenin yanağına vurur ise, onun kulağını koparmalı (kesmeli).

Cinâyet hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 21/12 - Bir kimseyi darp edip öldüren kimse, mutlaka katlolunacaktır.

Hurûc 21/13 - Lâkin kasten olmayıp, eline Allah rast getirdi ise, ilticası (kâtilin) için sana bir mekan tayîn edeceğim.

Hurûc 21/14 - Lâkin bir kimsenin, komşusuna garazı olur ve onu hile ile öldürür ise, katlolunması için mezbahtan[108] bile alacaksın.

Hurûc 21/15 - Pederini ve vâlidesini döven kimse, mutlaka katlolunacaktır.

Hurûc 21/17 - Pederini ve vâlidesini şetmeden kimse, mutlaka katlolunacaktır.

Hurûc 21/18 - Ve adamlar nizâ' eder iken, biri arkadaşına taş yahut yumruk vurdukta ve ölmeyerek yatağa dü-

108 Mezbah, Allah'a kurban takdîm edilen yerdir ki, pek mukaddes sayılır.

şer ise,

Hurûc 21/19 - Eğer kalkıp sokakta değneğine dayanarak gezer ve vuran kimse tebriye edilir ise, (vuran), (vurulanın) tatîl müddetinin bedelini îtâ edecek ve tedâvî masârifini verecektir.

Hurûc 21/20 - Bir kimse kölesini yahut câriyesini değnek ile döver ve eli altında (dövülen) ölür ise, ondan mutlaka intikam alınacaktır.

Hurûc 21/21 - Lâkin eğer bir gün yahut iki gün yaşar ise, ondan intikam alınmayacaktır; zira onun malıdır.

Hurûc 21/22 - Adamlar kavga ettikleri sırada bir hâmil karıyı vururlar da sakt vukû bulur ise, (karıya) bir zarar olmaz ise, zevcinin takdîr ettiği diyeti hakimlerin reyiyle edâ edecektir.

Hurûc 21/23 - Eğer zarar hâsıl olur ise cana can.

Hurûc 21/24 - Göze göz, dişe diş, ele el, ayağa ayak.

Hurûc 21/25 - Yanığa yanık, yaraya yara, bereye bere kısâs edeceksin.

Hurûc 21/26 - Ve bir adam kölesinin gözüne yahut câriyesinin gözüne vurur ve kör eder ise, onu gözüne bedel azat edecektir.

Hurûc 21/27 - Ve eğer kölesinin dişini yahut câriyesinin dişini düşürür ise, onu dişine bedel azat edecektir.

Levîlîler 24/16 - Ve Allah'ın ismine küfreden mutlaka katlolunacaktır. Onu bütün cemaat mutlaka recmedecekler. Gerek garîb gerek yerli olsun (Allah'ın) ismine küfrettiği takdirde katlolunacaktır.

Levîlîler 24/17 - Ve her kim bir adam öldürür ise, mutlaka katlolunacaktır.

Levîlîler 24/19 - Ve bir kimse komşusunu sakat eder ise, onun ettiği gibi edilsin.

Levîlîler 24/20 - Kırığa kırık, göze göz, dişe diş olarak, bir adama ettiği sakatlık gibi kendine edilsin.

Levîlîler 24/21 - İmdi hayvan öldüren onun bedelini verecek ve adam öldüren katlolunacaktır.

Adâd 35/16-24 - Ama eğer (bir kimse) diğerini bir demir alet ile vurup da o ölür ise kâtildir. Kâtil mutlaka katlolunacaktır. Veyahut eğer katle sebep olabilecek bir el taşıyla onu vurur da o ölür ise kâtildir. Kâtil mutlaka katlolunacaktır. Yahut katle sebep olabilecek elde kullanılır ağaç alet ile vurur da, o ölür ise kâtildir. Kâtil mutlaka katlolunacaktır. Kâtili veli-yi dem katletsin, rast geldiği vakit onu katleylesin. Eğer onu buğzdan nâşî itivermekle yahut kasten üzerine bir şey atmakla o ölür ise, yahut adâvetinden nâşî onu eliyle vurur da o ölür ise, vuran kâtil olmakla, mutlaka katlolunacak. Veli-yi dem kâtile rast geldikte onu katleylesin.

Ama eğer onu adâveti olmayarak ansızın itiverir ise, ya kasten olmayarak onun üzerine bir gûna alet atar ise yahut onu görmeksizin üzerine katle sebep olabilecek bir taş düşürür de o ölür ise, (mademki düşmanı olmayıp ona kötülük istemedi), o vakit, meclis, vuran ile veli-yi dem arasında bu ahkâm mûcibince hükmeylesin.

Adâd 35/30-31 - Her kim ki bir kimseyi öldürür ise kâtil, şahitlerin takrîriyle katlolunsun, ama bir kimseyi katl için bir şahidin şehâdeti kifâyet etmez. Ve katle müstahak olan kâtilin nefsi için diyet kabul etmeyesiniz, zira mutlaka katlolunacaktır.

Tesniye 19/4-5 - Sağ kalmak için oraya (mücrimlerin ilticasına mahsûs üç şehirden biri) firar eden kâtil hakkında kanun budur: Evvelden komşusuna adâveti olmayarak onu bilâ-kasd öldüren ve mesela komşusu ile odun kesmek için ormana giden bir adam, odunu kesmek üzere elini balta ile indirir iken, demir saptan çıkıp komşusuna isabet eder de o vefat eder ise, bu kimse o şehirlerin birine firar ederek sağ kalacaktır.

Tesniye 19/11-13 - Lâkin bir kimsenin kendi komşusuna adâveti olup onun için pusuda oturur ve üzerine kalkarak onu vurur ve o dahi vefat eder ise, o kimse bu şehirlerden birine firar ise, o zaman onun şehrinin ihtiyarları adam gönderip onu oradan celp ile veli-yi demin eline teslim etsinler ve ölsün. Gözün ona merhamet etmesin ve İsrâîl'den suçsuz kan da (dökmek cürümünü) defedeceksin.

Tesniye 19/21 - Gözün merhamet etmesin. Cana can, göze göz, dişe diş, ele el, ayağa ayak (kısâs olacaktır).

Cinâyet hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Bakara 178 - Ey Müminler! Üzerinize katlde kısâs farz olundu. Hür ile hür; abd ile abd; kadın ile kadın. Kardeşi tarafından bir şey affolunan ve bağışlanan kimse marûfa tabi olmalı ve ona, iyilik ile borcunu ödemelidir. Bu hüküm Rabbiniz tarafından tahfîf ve rahmettir. Bundan sonra haddini tecavüz eden kimseye elemli azap vardır.

S. İsrâ 33 - Hak ile (hüküm ile) olmaksızın, Allah'ın haram ettiği nefsi katletmeyiniz. Biz, mazlûmu katleden üzerine maktûlün velisine hakk-ı tasallut verdik. O veli de, maktûl, mansûr olduğu cihetle (hakkını şerîat temîn eyleyeceği cihetle) katlde israf etmesin.

2. Sirkat

Sirkatin nevi ne olursa olsun, her vakit tecziye edilir idi. Hamurabi Kanunu, çocuk, kralın yahut mabedin eşyasını çalmak, yangın esnasında hırsızlık etmek, hırsızın çaldığı şeyi bilerek saklamak, hükümdarın yahut maşenkakın kölesini kaçırmak, bir kölenin firarını teshîl etmek maksadıyla kölenin alâmet-i fârikasını izale etmek, bir kimsenin oğlundan yahut kölesinden, o kimsenin haberi olmaksızın gizlice bir şey satın almak veya saklamak, ilahın hükmünü yaydıktan sonra masum olduğu anlaşılan kimseyi itham etmek, mühim sirkatlerde bulunmak gibi

ahvâli idam cezasıyla tecziye eder idi. Bazı hırsızlıklar, çalınan şeylerin birkaç mislinin iâdesiyle tecziye edilir idi.

Mûsâ sirkati tecziye ediyor. İbrânî vâzı-ı kânûn adam çalıp satanı, bir evi zorlayan hırsızı idam cezasıyla cezalandırıyor ve âdî sirkatlerin tecziyesini, sirkat edilen malın kıymetinin bedelinin birkaç mislinin tediyesini emrediyor. Sirkat bedelinin tediyesinden âciz olan hırsız satılır.

Muhammed, hırsızın ellerini kesmek suretiyle tecziyesini emrediyor.

Sirkat hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 6 - Şâyet bir kimse, ilahın yahut sarayın iddihâr etmiş olduğu mülkü çalar ise, o adam ölmeli, çalınan şeyi onun elinden kabul eden kimse ölmeli.

Madde 7 - Şâyet bir kimse, gümüş yahut altın, erkek köle, kadın köle, öküz, koyun, eşek, yahut başka bir şey bir adamın oğlunun yahut bir adamın kölesinin elinden, şahitsiz yahut mukâvelenâmesiz satın alır yahut kabul eder ise bu adam hırsızdır, ölmeli.

Madde 8 - Şâyet bir kimse, öküz, koyun, eşek, hınzır yahut gemi çalar ise, şâyet bu (bunlardan biri) ilaha yahut saraya ait ise, onu otuz kat ile beraber vermeli; şâyet bu, maşenkaka ait ise, onu on kat ile beraber iâde etmeli; şâyet hırsızın vereceği hiçbir şeyi yok ise, ölmeli.

Madde 9 - Şâyet kendi mâmelekinden bir şey kaybetmiş olan kimse, kendisinden kaybolan bu şey bir kimsenin elinde bulunur ise, kaybolan şeyin elinde bulunan kimse, "Bir satıcı bunu sattı, onu şahitlerin huzurunda satın aldım" derse, (şeyi) kaybeden ""Benim kaybolan şeyi tanıyan şahitler ikâme edeceğim" derse, şâyet sonra satın alıcı, onu satmış olan satıcıyı ve huzurlarında satın almış olduğu şahitleri ikâme eder ise, fakat kaybeden kaybolan şeyi tanıyan şahitleri ikâme eder ise, hakim sözlerini tet-

kîk eder. Huzurlarında bedeli tediye olunduğunu bilen şahitler ve kaybolan şeyi tanıyan şahitler, bildiklerini ilah huzurunda beyan etmeli. Sonra satıcı, hırsız ise ölmeli. Kaybeden kimse, kaybolanını almalı. Satın alıcı tediye etmiş olduğu akçeyi satıcının evinden almalı.

Madde 10 - Şâyet satın alıcı, şeyi kendisine satan satıcıyı ve huzurlarında tediye etmiş olduğu şahitleri getirmediyse bilakis; kaybeden, kaybolan şeyi tanıyan şahitleri getirdiyse, satın alıcı hırsızdır; ölmeli, kaybeden, kaybolanını almalı.

Madde 11 - Şâyet kaybeden, kendisinin kaybettiği şeyi tanıyan şahitleri getirmez ise, o yalancıdır. İftira etmiştir, ölmeli.

Madde 14 - Şâyet bir kimse, diğer bir kimsenin küçük oğlunu çalar ise, ölmeli.

Madde 19 - Şâyet o (kimse), böyle bir köle[109] evinde alıkor ise, fakat sonra köle elinde yakalanır ise, bu adam ölmeli.

Madde 21 - Şâyet bir kimse, bir evde bir delik deler ise onu, o deliğin önünde öldürmeli ve onu defnetmeli.

Madde 22 - Şâyet bir kimse sirkat eder ise ve (bunun üzerine) tutulur ise, bu kimse ölmeli.

Madde 25 - Şâyet bir kimsenin evinde yangın zuhûr eder ise, söndürmeye gelen başka bir kimse, hâne sahibinin numaat[110]ına göz diker ve hâne sahibinin numaatını alır ise, bu kimse, o yangının içine atılmalı.

Sirkat hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 21/16 - Adam çalıp satan yahut elinde bulunan kimse mutlaka katlolacaktır.

---

109 Efendisinin ismini söylemek isteyen bir köle.

110 Bu kelimenin manası gayrı malumdur. Fikrimce, bir harfin takdîm ve tehîrine uğramış olan Sâmîce "nimet" kelimesidir ki "mal" demektir.

Hurûc 21/37 - Bir kimse bir öküz yahut bir koyun sirkat edip boğazlar yahut satar ise, öküze bedel beş öküz ve koyuna bedel dört koyun tediye edecektir.

Hurûc 22/1 - Eğer bir hırsız (duvar) deler iken bulunur ve vurularak ölür ise, onun için kan yoktur.

Hurûc 22/2 - Eğer üzerine güneş doğmuş ise, onun için kan vardır, tamâmıyla tediye edecektir. Eğer bir şeyi yok ise, sirkat ettiği şey için satılabilir.

Hurûc 22/3 - Eğer sirkat ettiği öküz yahut merkep yahut koyun diri olarak elinde bulunur ise, iki katını tediye etmelidir.

Tesniye 24/7 - Bir kimse biraderleri olan Benî İsrâîl'den birini sirkat etmiş ve onu köle etmiş yahut onu satmış bulunur ise, o hırsız ölecektir. Bu suretle aranızdan kötülüğü def ve ref edeceksin.

Sirkat hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Mâide 41 - Erkek ve kadın hırsızın irtikâb eylediklerinin cezası ve Allah tarafından ukûbet olarak, ellerini kesiniz. İrtikâb eylediği bu zulmünden sonra tövbe ve ıslâh-ı hâl edenin tövbesini Cenâb-ı Hak kabul eder.

3. Zina

Hamurabi, zina işleyenler hakkında muhtelif cezalar tertip etmiştir. Bir kimsenin karısı başka bir erkek ile hemfirâş olarak tutular ise, ikisi de suya atılmakla idama mahkûm edilir idi. Kocanın affı karısını kurtardığı gibi kralın affı da, tebaasını kurtarabilir idi. Cebrî namus taarruzu bazı ahvâlde, faili için, müstelzim-i cezâdır. Zina ile itham edilmiş olan kadın, masûmiyetini ispat etmek için nehirde su tecriyesine tabi kılınır idi.[111] Esir edilen bir

111 Su tecriyesi demek, maznûnu suya atmak demektir. Su, maznûnu sürükler ise mücrimiyetine, aksi takdirde berâetine delalet eder.

kimsenin karısı, evinde yiyecek içecek olduğu hâlde zina eder ise, suya atılır. Evli bir kadını yalandan fuhş ile itham eden kimsenin eli, kızgın demir ile damgalanır.

Mûsâ, zinayı ekseriyâ recm ile tecziye ediyor. Cebren taarruza duçâr olan nişanlı kızın cürümü yok; mütearrız idam edilir. Vâlidesiyle, kendi geliniyle, hemşiresiyle münâsebât-ı gayr-i meşruada bulunanların cezaları idamdır. Kızı ve vâlidesiyle beraber alan kimse, üçü ihrâk bin-nâr edilir.

Muhammed, fuhş eden kadının mücrimiyeti dört şahit ile tahakkuk eder ise, kadının vefatına kadar evde alıkonulmasını ve zina edenleri cezalandırmakla ıslâh-ı hâllerine çalışılmasını tavsiye ve bilâhare zâni ve zâniyenin cezasını yüzer değnek olarak tayîn ediyor. Zina eden câriyelere tatbîk edilecek ceza, zina eden hür kadınlara tatbîk edilecek cezanın nisfıdır. Burada içtimâî sınıfın nazar-ı itibâra alındığı da görülmüştür.

Zina hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 127 - Şâyet bir kimse, bir mabet hizmetçi kızına yahut bir adamın karısına karşı baş parmağını dik tutar ise[112] fakat (onu) ispat etmez ise, o kimseyi hakimler huzuruna celp etmeli ve alnını yarmalar ile damgalamalı.

Madde 129 - Şâyet bir kimsenin karısı, başka bir erkek ile hemfirâş olarak tutulur ise, onları bağlamalı ve suya atmalı. Şâyet karının sahibi (ister ise) karısını yaşatabilir ve kral, tebaasını yaşatabilir.

Madde 130 - Şâyet bir kimse, pederinin evinde ikâmet ettiği için henüz erkeğe varmamış bir kimsenin karısını zorlar ise ve koynunda yatar ise ve bunun üzerine yakalanır ise, bu adam ölmeli; bu karı hür ilan edilmeli.

---

112 Fahişe olduğunu ima ederek ilan eder ise.

Madde 132 - Şâyet bir kimsenin karısı hakkında, başka bir adam için, parmak dik tutulur ise ve kendisi, başka bir erkek ile hemfirâş olduğu yakalanmaz ise, kendi kocası için, nehre dalmalı (atılmalı).[113]

Madde 133 - Şâyet bir kimse esir edilmiş ise, ve evinde yemek bulunur ise (şâyet sonra) kendi (karısı) olan dışarıya (çıkar ise)... başka eve gider ise, bu kadın vücudunu muhafaza etmediği ve başka bir kimsenin evine gittiği için, bu kadını davet ve celp ederler ise, suya atmalı.

Madde 134 - Şâyet bir kimse esir edilmiş ise ve evinde yiyecek hiçbir şey yok ise, (şâyet sonra) karısı başka eve gider ise, o kadının hiçbir suçu yoktur.

Zina hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Levîlîler 19/20 - Bir adam kadınlardan biriyle yatıp cimâ eder ise ve mezbûre bir kimseye nişanlanmış câriye olup fidyesi verilmemiş ve azat edilmemiş ise tedîb olunsunlar, fakat katlolunmasınlar; zira mezbûre hür değil idi.

Levîlîler 19/29 - Kızını fahişe ederek rezîl etmeyesin, olmaya ki diyâr zinâkâr ola.

Levîlîler 20/10-13 - Ve bir adamın zevcesiyle her kim zina eder ise, komşusunun zevcesi ile zina eden zâni ve zâniye mutlaka katlolunacaktır. Ve bir adam pederini zevcesi ile yatarak pederinin uryânlığını açmış olur ise mutlaka ikisi de katlolunacaktır. Kanları kendi üzerlerinde olacaktır. Ve bir adam gelini ile yatar ise, mutlaka ikisi katlolunacak, habâset ettikleri için kanları kendi üzerinde olacaktır.

Levîlîler 20/14 - Ve bir adam kızı vâlidesiyle beraber alır ise, bu habâset olmakla onu ve mezkûreleri ateşe yaksın-

113 Bu maddenin açık manası budur: Kocanın talep ve teklifi üzerine zina ile itham edilmiş olan evli kadın, kendisini, nehirde su tecriyesine tabi kılmalı.

lar ki, sizde habâset bulunmaya.

Levîlîler 20/17-18 - Ve bir adam pederinin kızı ya vâlidesinin kızı olan hemşiresini alıp onun uryânlığını görüp mezbûre dahi onun uryânlığını görür ise, bu rezâlet olmakla onlar kavimlerinin gözleri önünde katlolunacaklardır; hemşiresinin uryânlığını açmış olmakla günahının (cezasını) çekecektir. Ve bir adam hayzında olan bir karı ile yatıp onun uryânlığını açarak mecrâını keşfeder ise, mezbûre dahi kendi mecrâını açmış olmakla, ikisi de kavimleri arasından kat' olunacaklardır.

Levîlîler 21/9 - Kâhin olan kimsenin kızı zina ile lekedâr olur ise, pederini lekedâr ettiği için, ateşe yakılacaktır.

Tesniye 22/20-21 - Eğer keyfiyet sahîh olup kızın bekâret nişânesi bulunur ise, kızı, pederinin hânesinin kapısına çıkarsınlar ve zina etmekle İsrâîl'de habâseti irtikâb etmiş olduğundan, şehrinin adamları onu taşlarla recmetsinler de ölsün; bu suretle kötülüğü aranızdan defetsin.

Tesniye 22/22 - Bir kimse, diğer bir kimsenin karısıyla yatmakta olduğu hâlde bulunur ise, gerek karı ile yatan kimse gerek karı ikisi de ölecekler. Böylece İsrâîl'den kötülüğü defedeceksin.

Tesniye 22/23-24 - Bir bakire bir erkeğe nişanlı olup da bir kimse onu şehirde bularak onun ile yatar ise, ikisini dahi ol şehrin kapısına çıkarıp kızı şehirde bulunduğu hâlde, feryat etmediği için ve erkeği komşusunun zevcesini zelîl ettiği için, onları taşlarla recmedeceksiniz ve ölecekler. Bu suretle kötülüğü aranızdan defedeceksiniz.

Tesniye 22/25-27 - Eğer bir kimse bir nişanlı kızı kırda bulup cebren onun ile yatar ise, yalnız onun ile yatan kimse ölecek. Kıza ise bir şey yapılmayacak. Kızın katle müstahak bir cürümü yoktur. Zira bu hâl, bir kimsenin komşusu aleyhine kalkıp onu katlettiği gibidir. Çünkü onu kırda bulduğu hâlde, nişanlı kız feryat ettiyse, onu

halâs edecek kimse bulunmadı.

Zina hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Nisâ 14 - Kadınlarınızdan fuhş işleyenler üzerine sizden dört şahidin şehâdetini isteyiniz. Eğer dört şahit buna şehâdet ederler ise, o zâniyeyi vefat edinceye kadar yahut Allah taâlâ ona bir yol açıncaya kadar, evlerde tutunuz.

S. Nisâ 15 - Sizden iki kişi zina ederler ise, onları cezalandırın. Bundan tövbe edip ıslâh-ı hâl eylerlerse, onlardan i'râz eyleyin.

S. Nisâ 24 - .... Eğer onlar (câriyeler) nikaha girdikten sonra zina işlerler ise, haklarındaki ceza hürrelerin cezasının nisfıdır.

S. İsrâ 32 - Zinaya yaklaşmayınız. O pek fena bir şey ve kötü bir yoldur.

S. Nûr 2 - Zina eden kadın ile erkekten her birine yüzer değnek vurunuz. Eğer Allah'a ve yevm-i âhirete iman edenlerden iseniz, onlara ahkâm-ı dînin icrasında, sizi rahm ve şefkat almasın.

S. Nûr 3 - Zâni ancak zâniyeyi yahut müşrikeyi nikah eder. Zâniyeyi de ya zâni ya müşrik nikah eder. Bunlar müminlere haram kılındı.

ÜÇÜNCÜ FASIL

REHİN VE EMÂNET - FÂİZ EVZÂN VE EKYÂL

1. Rehin ve emânet

Hamurabi Kanunu, memleketin idare sistemîne dâir oldukça malumat veriyor. Zamanında arâzî üzerindeki husûsî hakk-ı tasarruf tamâmıyla inkişâf etmiş olduğundan, ev ve tarla emtia-yı ticâriye gibi bazen tamamen, bazen kısmen satılır ve mübâdele olunur idi.[114] Arazinin iâde edilmesi hakkı mevcut idi. Bu hak mûcibince satan ve hatta satanın akrabası, satılan arâzîyi, bedeli mukâbilinde satın alandan bil-iştirâ iâdesini talep eder idi. Arazi peşin para veyahut veresiye ile satın alınır idi. Mubâyaa mukâvelenâmesi[115] bedelin hîn-i tediyesinde alıcıya teslim ve

114 Hamurabi Kanununun 100-126. maddeleri, ticaret ve borçlardan bahseder.

115 Hamurabi zamanından kalma hayatın muâmelât-ı rûzmerresine müteallik pek çok vesâik vardır. İstanbul Müzehânesi'nde, Bâbil'in şimâlinde kâin Sippar (şimdiki Ebû Hibe) şehrinde bulunmuş on dört vesîka vardır ki, dördü Hamurabi zamanına ait olup, birinde de Hamurabi'nin ismi zikrolunmaktadır.
Bir buğday anbarının mubâyaasına taalluk eden bu vesîkayı, Hamurabi'nin hatırasına tezkâren, ber-vechi-zîr tercüme ve buraya nakledîyoruz:
"Sakkout-mouballit'in kızı olan Şamaş rahibesi, Ribatoum,...'un hânesinin yanında ve Nouriya'nın hanesinin yanında bulunan ve ön tarafı sokağa ve arka ta-

veresiye muâmelâtında ise, başka türlü bir mukâvele akdolunur idi. Îcâr mukâvelenâmeleri muhtelif müddetler ile akdedilir ve îcâr, hiçbir temellük intâc etmez idi. eşyâyı menkûlenin ahz ve î'tâsı, dünyada mer'î olan kavâid-i umûmiye-i hukûkiyeye tabi idi.

Hamurabi zamanında, ticaret ve ahz ve i'tâ muâmelâtında "nakit" tamâmıyla inkişâf etmemiştir. Hamurabi kanununda, tediyâtın sûret-i îfâsından bahsedilmiyor ise de, zamanında "tediyât" havâle suretiyle de îfâ edildiği mevcut vesâikten anlaşılır.[116]

İbrânîlerde nakdin dahi istimâl edildiği, Hamurabi'nin muâsırı olan İbrâhîm zamanında görülmüştür. İbrâhîm, zevcesini defnetmek için mubâyaa ettiği arsa için 400 gümüş şekel tediye etmiştir.[117]

Muhammed zamanında nakdin istimâli taammüm etmiş olmakla beraber, eşya mübâdelesi usulü mevcut idi. Muhammed, kesb ve kâr[118] ticarete temas[119] ve ticâret-i bahriyenin nimetlerinden bahsetmiştir.[120]

Bâbil ziraat memleketi olduğu için, efrâd arasında tahaddüs edecek ihtilaf hakkında Hamurabi Kanunu bu meseleye temas etmiştir.[121]

---

rafı Fırat'a (nehir) (nâzır) bir sar*lık ambar(ı) kendi altın yüzüğüyle, İdin-ilabrat'ın kızı olan Şamaş rahibesi Aya-inib-napichtim'den satın almıştır. Bunun tekmîl bedeli için on iki şekel gümüş tartmıştır. Her zaman için, hiç biri diğerine karşı iddiada bulunmamalı. Şamaş, Aya**, Marduk*** ve Hamurabi için yemin ederler" (beş şahit), th. G. Pinches'in *Cuneiform Texts From Babylonian Tablets* eserinin 67. sayfasına müracaat.

* Bir sar, takiben 35 metre murabbadır.

** Şamaş (Şems) ilahının nişanlısı.

*** Bâbil'in baş ilahı.

116 Montgomery'nın *Briefe aus der Zeit des Babylonischen Königs Hamurabi* eseri, sayfa 16.

117 Tekvîn-i mahlûkât, Fasıl 23, Fıkra 16.

118 Kasas Sûresi, 73.

119 Âl-i İmrân Sûresi, 156.

120 Rûm Sûresi, 46

121 Hamurabi Kanunu, madde 42-65

Mûsâ, Hamurabi gibi ziraat ahkâmından bahsetmiyor ise de, her sene verilecek olan öşürden bahis[122] ve her üç sene nihâyetinde o senenin mahsulünün bütün öşrünü çıkarıp Levîlîlere, garîblere, yetimlere terk edilmesini emrediyor.[123]

Ziraat ve ticarete müteallik ahkâm vazeden Hamurabi muâmelât-ı ruzmerreden olan rehin meselesine dahi temas etmiştir. Eşyâ-yı menkûle ve bunun gibi addolunan köleler terhîn ve terhîn mukâvelenâmesinde zikredilir ve rehinler satılabilir. Bu hâlde dâyinin, bir erkek yahut bir kadın köle satmaya hakkı vardır. Bundan başka Hamurabi Kanunu, emânet suretiyle bırakılan gümüş, altın, kıymetli taşlar, para ve buğday gibi eşyanın ziyâından, sirkatinden dolayı tekevvün eden davalar hakkında ahkâm-ı mahsûsa vazetmiştir. Kanun, emânet suretiyle bırakılan şeyin şahitlere gösterilmesi yahut mukâvelenâme akdini emrediyor.

Mûsâ, her yedi senede bir, dâyinlere, medyûnlara olan rehinlerinin bilâ-ücret iâdesini emretmiştir.[124] Kezâlik İbrânî vâzı-ı kânûnu emânet hakkında bazı ahkâm vaz ve bazı ahvâlde hakikatin tenevvürü için, mahkeme kararının istihsâlinin vücûbunu ve komşunun elbisesini rehin mukâbilinde alanın, güneş batmazdan evvel sahibine iâde edilmesini emrediyor.

Muhammed, borçların tanınmasını ve bunları tahrîren tespit ve şahitler ile işhâd edilmesini, borca mukâbil rehin alınmasını ve emânet ve ukûda riâyet edilmesini emrediyor.

Rehin ve emânet hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 112 - Şâyet bir kimse, seyahatte bulunur ise ve

122 Tesniye, fasıl 14, madde 22.
123 Tesniye, fasıl 14, madde 24-36.
124 Bu eserin 7. sayfasının hâşiyesine müracaat.

gümüş, altın, taş ve elinde (başka) ne var ise bir kimseye teslim etmiş ise ve onu, naklolunacak emânet gibi nakletirmiş (ve şâyet) bu kimse, nakletmegi icap eden şeyi, nakledilmesi icap eden yere hiçbir şey vermemiş ise, bilakis çalmış ise, (ve şâyet) naklolunacak emânetin sahibi, eşyayı nakletmeyi icap eder iken (fakat) hiçbir şey vermemiş olan kimseyi celp ve davet eder ise, bu kimse, kendisine verilmiş olan şey ile beraber beş mislini emânetin sahibine vermeli.

Madde 113 - Şâyet bir kimse, bir adam nezdinde buğday ve para bırakmış ise ve buğdayın zil-yedi olmaksızın mahzenden yahut başka yerden buğday alır ise, (ve şâyet) buğdayın zil-yedi olmaksızın mahzenden yahut başka yerden buğday alan bu kimseyi celp ve davet ederler ise, bu (kimse), ne kadar buğday almış ise (onu) iâde etmeli ve başka bir şey için ne kadar vermiş ise, zararı kendisi çeker.

Madde 114 - Şâyet bir kimse, bir adam nezdinde buğday yahut para bırakmamış ise ve (onu) borç için hapiste yatırmış ise, beher borç hapsi için 1/3 mîne tediye etmeli.

Madde 115 - Şâyet bir kimse, bir adam nezdinde buğday yahut para bırakmış ise ve hapsettirmiş ise ve şâyet mahpus, hapsedenin hânesinde tabiî bir ölümden vefat eder ise, bu dava, bir şikâyet hedefi olmamalı.

Madde 122 - Şâyet bir kimse, bir adama gümüş, altın ve sâire saklamaya vermek ister ise, vermek istediği şeyi şahitlere göstermeli, mukâvelenâme yapmalı ve (onu) saklamaya vermeli.

Madde 123 - Şâyet o, bilâ-şühûd ve bilâ-mukâvelenâme saklamaya vermiş ise, vermiş olduğu yerde kendisine itiraz vâki olur ise, bu davanın hiç şikâyet ve talep hedefi olmamalı.

Madde 124 - Şâyet bir kimse, bir adama gümüş, altın ve

sâire şühûd huzurunda saklamaya vermiş ve onu inkar etmiş ise, (ve şâyet) o adamı davet ve celp ederler ise, inkar ettiğinin iki mislini vermeli.

Madde 125 - Şâyet bir kimse, saklamak için mülkünden bir şey vermiş ise ve vermiş olduğu yerde gerek kesr ve şikestle çalınır, gerek yağmacılık yüzünden mâmelekiyle hâne sahibinin mâmeleki kaybolur ise, ihmalkâr olmuş olan hâne sahibi, kendisine saklamak için verilmiş olanı ve kaybettiğini tamâmıyla sahibine tediye etmeli. Hâne sahibi, kaybolan mâmeleki aramalı ve hırsızından almalı.

Madde 126 - Şâyet bir kimse, mâmelekinden hiçbir şey kaybetmemiş ise, fakat "mâmeleki kaybolmuş" derse, mevhûm ziyâını ilah huzurunda talep eder ise, mevhûm ziyâı için talep ve iddia ettiğinin iki mislini (ceza olarak) vermeli.

Rehin ve emânet hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 22/6 - Bir kimse komşusuna, hıfzetmek için, akçe yahut eşya verir ve ol kimsenin hânesinden sirkat olunur ise, hırsız bulunduğu hâlde, iki kat tediye edecektir.

Hurûc 22/7 - Hırsız bulunmaz ise, hâne sahibi, komşusunun malına elini uzatıp uzatmadığını (tahkîk) için, hakimlere getirilir.

Hurûc 22/9-10 - Bir kimse komşusuna, hıfzetmek için, merkep yahut koyun ve her ne hayvan olur ise olsun teslim ettiği hâlde (hayvan) ölür yahut sakatlanır yahut kimse görmeksizin aşırılır ise, komşusunun malına elini uzatmadığına ikisinin arasında Allah'ın yemîni olacak ve mal sahibi onu kabul edecek ve o dahi tediye etmeyecektir.

Hurûc 22/11 - Eğer onun yanından sirkat olunduysa, sahibine tediye edecektir.

Hurûc 22/12 - Eğer (hayvan tarafından) paralandıysa, ispat için onu meydana getirecek ve paralananın bedelini

tediye etmeyecektir.

Hurûc 22/13 - Ve bir kimse komşusundan âriyeten bir hayvan alıp da sahibi beraber değil iken sakatlanır yahut ölür ise, mutlaka bedelini tediye edecektir.

Hurûc 22/14 - Sahibi beraber ise tediye etmeyecektir. Eğer kira ile tutulmuş ise, ancak kirasını verecektir.

Hurûc 22/15 - Eğer komşunun elbisesini rehin mukâbilinde alır isen, güneş batmazdan evvel kendisine iâde edeceksin.[125]

Rehin ve emânet hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Bakara 282 - Ey Mü'minler! bir vade-yi malûme ile borç eder iseniz, onu yazınız. Aranızda adl ile bir katip yazsın. Katibe, Allah taâlânın öğrettiği vechile yazmaktan imtina yoktur. Üzerinde hak olan borçlu, katip yazacağı şeyi söyleyip yazdırsın. Allah'tan sakınıp ondan bir şey noksan edilmesin. Borçlu, sefîh yahut hasta ise, onun veliyi emri adalet dâiresinde söylesin. Şahit olmalarına razı olduğunuz takımdan iki erkek işhâd ediniz, iki erkek yok ise bir erkek iki kadın şehâdet etsin. Biri unutur ise diğeri hatırlatır. Davet olunduklarında, şahitlerin şehâdetten imtinâa hakkı yoktur. Küçük büyük her ne ise, mîâdına kadar yazmakta tekâsül etmeyiniz. Bu suret indallâh daha muhik, şehâdet için daha kavî, şek ve şüpheden daha uzak olur. Eğer aranızda çevirdiğiniz bir ticâret-i hâzıra olur ise, onu yazmamakta beis yoktur. Vade ile mubayaada buna da işhâd ediniz. Katip ya şahit ızrâr edilmesin. Onların ızrârı fısktır. Allah'tan sakınınız.

S. Bakara 283 - Seferde olup kâtip bulamaz iseniz rehin alınız. Eğer biriniz diğerine emniyet eder ise, emniyet

125 Bu madde, komünizmin prensiplerini geride bırakıyor.

olunan emâneti edâ etsin ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın. Şehâdeti ketmetmeyiniz. Ketm-i şehâdet edenin kalbi günahkâr olur.

S. Mâide 1 - Ey mü'minler! Ukûda (ahd ve mîsâk, mukâvele, akitler) vefâ ediniz.

S. Mü'minûn 8 - Felâh bulan mü'minler, emânetlerine ve ahitlerine müraat ederler.

2. Fâiz

Muâmelat-ı ticâriyenin ve ruzmerrenin inkişâfı yüzünden, akçenin bir nevi ticareti yani istismârı demek olan fâiz, meydana gelmiştir. Hamurabi, devlet hayatı yaşayan ve muâmelât-ı ticâriyesi inkişâf eden bir memleketin vâzı-ı kânûnu sıfatıyla, fâizi bilâ-kayd ve şart tecvîz ediyor.

Mûsâ, hemırkına para ikrâz eden İbrânîlere fâiz almamasını, kezâlik hemırkından para istikrâz eden İbrânîlere fâiz vermemesini emr ve ecnebîlerden istikrâz eden İbrânîlere fâiz verebilmesini kaydediyor.

Muhammed, alel-ıtlâk fâizi men ve darlıkta bulunan medyûnların tazyîk edilmemesini emrediyor.

Fâiz hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 49 - Şâyet bir kimse, bir maliye adamından (sarrâf) para almış ve buğday yahut susam için ihzâr edilmiş bir tarlayı sarrâfa vermiş ise, ve ona "Tarlayı işlet ve buğday yahut susam ne olur ise ek (ekmek mastarından) ve al" demiş ise, şâyet çiftçi tarlada buğday yahut susam yetiştirmiş ise, (şâyet) hasat zamanında tarlada bulunan buğday ve susamı tarlanın sahibi alır ise, tacirden almış olduğu parayı ve fâizi[126] için, buğday ile çiftçinin gelirini

126 Bâlâda 53. sayfanın hâşiyesinde gösterildiği gibi, Hamurabi'ye ait olup, İstanbul Müzehânesi'nde metni bulunan âtîdeki fâizli istikrâz senedinin tercümesini buraya dercediyoruz: →

tacire vermeli.

Madde 50 - Şâyet o, (buğday ile) zer'edilmiş veyahut susam ile zer'edilmiş bir tarla vermiş ise, fakat tarlada bulunan buğday ve susamı tarla sahibi alsa, parayı ve fâizi tacire (sarrâf) verecektir.

Madde 51 - Şâyet iâde edecek parası yok ise, sarrâftan almış olduğu para ve fâiz yerine, kralın tarifesi mûcibince, sarrâfa susam verir.

Fâiz hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 22/24 - Eğer kavmimden yanında bulunan bir fakire para ikrâz eder isen, ona muâmeleci gibi hareket etmeyip üzerine fâiz koymayacaksın.

Levîlîler 25/35-37 - Biraderin fakir düşüp de senin yanında kudretsiz kalır ise garîb ve misafire (yardım eder gibi) ona yardım eyle yanında yaşaya. Ondan fâiz ve murâbaha almayasın ve Allah'ından korkasın, ta ki biraderin yanında yaşaya. Akçeyi ona fâiz ile vermeyesin ve taâmını fâiz ile vermeyesin.

Tesniye 23/20-21 - Biraderine ne fâizle akçe ne fâizle zahîre, (elhâsıl) fâizle verilen hiçbir şeyi fâizle vermeyeceksin; ecnebîye fâiz aldırabilirsin.

Fâiz hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Bakara 275 - ...Allah taâlâ bey' ve şirâyı helal ve fâizi haram kıldı.

S. Bakara 278-280 - Ey müminler! Eğer siz ribânın hürmetine iman edenlerden iseniz, Allah'tan sakınıp ribâdan bâkî kalanı terk ediniz. Bunu yapmaz iseniz, Allah ve Re-

"Sin-imitti'nin oğlu, Chamaya'nın kızı İna-libbim-erchet'den bir has gümüş şekel -tespit ve tayîn edilmiş fâizi tediye edecek- istikrâz etti. Zamanında hesapların tesviye (yani bilanço) ayında, parayı ve fâizi tartacaktır." (4 şahit) th. G. Pinches'in *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets* eserinin 103. sayfasına müracaat.

sûlü ile harbe hazır olunuz. Tövbe ederseniz re'sü'l-mâlınız sizedir. Ne zulmedersiniz ne de zulmolunursunuz. Eğer medyûn darlıkta ise eli genişlemesine intizâr olunur. Eğer bunu tasadduk eder iseniz, sizin için daha hayırlıdır.

S. Âl-i İmrân 130 - Ey Mü'minler! Kat kat fâiz yemeyiniz. Allah'tan korkup sakınınız ki âhirette felâh ve necât bulasınız.

S. Nisâ 160 - Nehyolundukları ribâyı almalarıyla ve nâsın malını haksız olarak yemeleriyle, evvelce helal olan iyi şeyleri haram ettik.

3. Evzân ve ekyâl

Hamurabi Kanunu, vezin işlerinde şekel, ekyâl işlerinde bâr[127] ve kâ[128] gibi ölçülerden bahsediyor ise, tartmak ve ölçmek muâmelâtında gözetilmesi lazım gelen doğruluktan bahsetmemiştir. Bu, kanunun bu cihette riâyetsizliğini ifade etmez. Çünkü, Hamurabi zamanında bile, Hamurabi Kanununda bulunmayan ahkâma taalluk eden meselelerin, mahkemelerin içtihâdıyla halledildiği o zamandan kalma müteaddit vesîkalardan anlaşılır.

Mûsâ, evzân ve ekyâlda doğruluk gösterilmesini iki defa; Muhammed, kezâlik evzân ve ekyâlda doğruluk gösterilmesini altı defa emrediyor.

Evzân ve ekyâl hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Levîlîler; fasıl 19/35-36 - Arşın, vezin ve ölçek hususunda hükümde haksızlık etmeyiniz. Teraziniz tamam, taşlarınız tamam, efâ[129]nız tamam, hîneniz[130] tamam olsun.

---

127 Hususbat ölçmeye mahsus ölçü.
128 Takrîben 4 litre.
129 36, 44 litre.
130 6, 74 litre.

Tesniye 20/13-15 - Kîsende büyük ve küçük iki türlü tartı taşı olmasın; hânende büyük ve küçük iki türlü efâ ölçekler olmasın; senin tartı taşın tamam ve hak olsun, efâ ölçeğin tamam ve hak olsun.

Evzân ve ekyâl hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. En'âm 153 - Kîleyi ve teraziyi doğru ölçün ve tartın.

S. A'râf 85 - Kîleyi ve teraziyi doğru ölçünüz ve tartınız, halka eşyalarını eksik vermeyiniz.

S. Hûd 83 - Kîleyi ve teraziyi noksan ölçüp tartmayınız.

S. İsrâ 35 - Doğru ölçün doğru tartın, bu hayırlıdır ve akibeti de iyidir.

S. Şuarâ 182-184 - Kîleyi doğru ölçün ve nâsa ziyân vericilerden olmayın; doğru terazi ile tartın, nâsa mallarını eksik etmeyin.

S. Rahmân 8-9 - Tartıyı adl ile yerine getirin ve tartıda noksan etmeyin.

DÖRDÜNCÜ FASIL

AMELE

Hamurabi Kanunu, bir ziraat memleketi olan Bâbil'in amele sınıfının hukukunu müdafaa etmeyi unutmamıştır. Bu sınıfa, gerek ziraat işleriyle gerek hayvânât yetiştirmekle meşgul olan amele ve sanatkârlar dahildir. Bir devlet hayatına mâlik olan Bâbil memleketinin kanunu, amelenin vaziyetini geniş bir görüş ile tetkîk etmiştir. Mûsâ, yerli olsun yabancı olsun, ecîrlere zulmedilmemesini ve ameleye gün batmazdan evvel ücretinin verilmesini emrediyor.

Amele hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 257 - Şâyet bir kimse, bir ekin ekici kiraya alır ise, kendisine senede sekiz gur buğday vermeli.

Madde 258 - Şâyet bir kimse, bir öküz kölesi kiraya alır ise, kendisine senede altı gur buğday vermeli.

Madde 261 - Şâyet bir kimse, sığır ve koyun otlatmak için bir çoban kira ile tutar ise, kendisine senede sekiz gur buğday vermeli.

Madde 273 - Şâyet bir kimse, bir ecîr kiralar ise, senenin ibtidâsından beşinci aya kadar (beşinci ay dahildir) günde nakıt olarak altı şe (che)[131] vermeli. Altıncı aydan (altın-

131 Bir şe, takrîben 47 miligramdır.

cı ay dahildir) senenin nihâyetine kadar, nakit olarak günde beş şe vermeli.[132]

Madde 274 - Şâyet bir kimse bir sanatkâr kiralar ise, ...nin ücreti nakit olarak, günde beş şe...nin ücreti (?) nakit olarak , beş şe; terzinin (?) ücreti nakit olarak, beş şe; ... nin ücreti nakit olarak, şe ...; :...nin ücreti nakit olarak, ...şe; doğramacının ücreti, nakit olarak, dört şe,; ...nin ücreti nakit olarak, .. şe ; duvarcının ücreti nakit olarak, ... şe vermeli.

Amele hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Tesniye 24/14-15 - Gerek biraderlerinden gerek diyârında, şehirlerinde bulunan garîblerden olsun fakir ve muhtaç olan ecîrlere zulmetmeyeceksin; hemen gününde güneş batmazdan evvel, ücretini vereceksin.

132 Bâbil'de, sene Nisanda başlar idi. Senenin ilk beş aylarında, (Nisan-Ağustos) ecîre verilen ücretin, diğer yedi ayında verilen ücretten yüksek olmasının sebebi, günlerin gecelere nisbetle uzun olmasından ve ilk beş ayın hasat zamanına tesadüf etmesinden ve zirâî bir memleket olduğu için, burada bu zamanda muâmelât-ı zirâîye, nakliye ve ticâriyenin çokluğundan ileri geliyor. Mevsimlerin Tevrâtî yıl başısı da, Nisanda başlar.

BEŞİNCİ FASIL

KÖLE

Hamurabi Kanunu, Bâbil'in sunûf-ı içtimâiyesi hakkında şümullü bir fikir vermiyor. Kanun bilhassa hür adam ile köleden ve ara sıra bu ikisinin ortasında bulunan ve maşenkak tesmiye olunan bir sınıftan bahsediyor. Bu sınıfın vaziyet-i içtimâiyesi, köleden yüksek ve hür adamdan aşağıdır. Bu üç sınıftan gayri, bir mümtaz sınıfın bulunduğu Hamurabi Kanununun bir maddesinden anlıyoruz. Bu kanun mûcibince, yüksek makamlı bir kimseye tokat atan kimse, altmış kırbaç darbesiyle tecziye edilir idi. Kezâlik kanun, akrânı olan diğer hür bir kimseye tokat atan hür bir kimseyi, kezâlik akrânı olan diğer bir maşenkaka tokat atan bir maşenkakı, muhtelif dereceli nakdî cezalar ile tecziye eder idi. Köleye gelince, iş değişir. Hür bir kimseye tokat atan bir kimsenin kölesinin kulağı kesilir idi. Köle, eşya gibi madût olduğundan ve ledel-iktizâ eşya gibi satıldığından, yalnız birkaç hâlde hür adamdan daha bahtiyâr, yani hayatını kurtarır idi. Kanunun bir maddesi mûcibince, bir mimarın ihmali yüzünden inhidâm eden hânenin sahibinin oğlu ölür ise, mimarın oğlu katlolunur idi; lâkin ölen, bir köle ise, mimar, ölen köle yerine bir köle getirmekle berâet eder idi. Yani,

ölen köle yerine mimarın kölesinin katledilmesi talep edilmez idi.

Hamurabi Kanununun diğer bir maddesi mûcibince, hür bir kimsenin kemiğini kıran kimsenin kemiği kırılır idi. Lâkin kemiği kırılan kimse köle ise, kemiği kıran kimsenin kölesinin kemiğinin kırılması talep edilmeyerek, ceza ile iktifa olunur idi.

Kezâlik borç yüzünden bir kimsenin evinde hapsedilen kimse, sû-i muâmeleden dolayı vefat eder ise, ev sahibinin oğlu idam edilir idi. Şâyet ölen bir köle ise, ev sahibi ölen köle yerine cezâ-yı nakdî verir idi.

Bu gibi ahvâlden mâadâ, kölenin vaziyeti pek fecî idi, efendisinin hânesinden kaçan bir köleyi saklayan kimsenin cezası idam idi. Borç için esârete verilen köle, dâyin tarafından satıldığında, kölenin sahibinin hiçbir şey aramaya hakkı yok idi. Köle kız yahut köle kadın, münâsebât-ı zevciye sahasında sahibinin keyfine tabidir. Çocuk doğuran hizmetçi kadının vaziyeti, çocuk doğurmayan köle kadının vaziyetinden yüksektir. Çocuk doğurmuş hizmetçi kadın, borca mukâbil satılır ise, borç tediye edilmek suretiyle kurtarılabilir. Köleliğine itiraz eden kölenin kulağı kesilir. Kralın köleleriyle maşenkakın kölelerinin vaziyet-i içtimâiyeleri, bir dereceye kadar yüksek olup hür bir kadın ile evlenebilirler. Bu şerâit tahtında akdedilen izdivâc muteberdir.

Mûsâ, zamanının vaziyet-i içtimâiyesini nazar-ı itibâra alarak esâreti kabul etmekle beraber, esir hakkında vazettiği ahkâm tamâmıyla esirin lehinedir. Mûsâ, Benî İsrâîl'in -Tevrat'a göre- Mısır'da geçirdiği esâretin acılıklarını unutmadığı için, bu baptaki tenbîhleri gâyet tabiîdir. Hamurabi, esirin esâret işaretini izale eden kimsenin ellerinin kesilmesini emrediyor. Mûsâ ise, azat edilip de esâretten kurtulmak istemeyen esiri korkutmak ve onu hürriye-

te kavuşturmaya icbâr etmek için, kulağının burgu ile delinmesini emrediyor.

Hamurabi, efendisinin evinden kaçan esiri saklayan kimseyi ölüm ile tecziye ediyor. Halbuki Mûsâ, kaçan esirin iâde edilmesini emrediyor. Hamurabi azat edilen esir hakkında bir şey demiyor ise de, Mûsâ, azat edilen esire, Allah'ın, bu esirin efendisine ihsân ettiği nimetten verilmesini emrediyor. Hamurabi, bir kimsenin karısı ile çocuklarının esârete alınmasını tecvîz ediyor ise de Mûsâ, esasen harpte esir edilmiş ve bilâhare hür bir adam ile evlenmiş olan bir kadının esir edilmesine mani oluyor.

Kezâlik Muhammed, zamanının içtimâî vaziyetini takdîr ile beraber, Mûsâ gibi, esirlere karşı pek müşfik davranmıştır. Muhammed, köle ve câriyelerin iyi beslenmeleri hususunu tespit ederek "Rızık hususunda cümlesi müsâvîdir" demekle sosyalizmin en büyük prensibini ilan etmiş oluyor. Bundan başka zina eden câriyenin cezası, zina eden hür kadının cezasının nisfı olduğunu kayd ve câriyelerin zinaya icbâr edilmemesini emretmiş ve her türlü fırsattan istifâde ederek esârete karşı harp açmış ve esirin azat edilmesi cihetini takip ve bu hususu azamî derecede teşvîk etmiştir.

Köle hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 19 - Şâyet o (kimse), böyle bir köle evinde alıkor ise, fakat sonra köle elinde yakalanır ise, bu adam ölmeli.

Madde 116 - Şâyet mahpus, hapsedenin hânesinde dayak yahut mahrûmiyet yüzünden vefat eder ise, mahpusun sahibi, iş adamını davet ve celp etmeli. (Ve) şâyet (hür) bir adamın oğlu ise, onun oğlunu katletmeli ve bir kimsenin kölesi ise 1/3 mîne tediye etmeli. Ne vermiş ise, ondan sâkıt olur.

Madde 117 - Şâyet bir kimse, başkasına karşı taahhüt altına girmiş ve o karısını, oğlunu, kızını para için vermiş ise, yahut bunlar borç için esârete gitmişler ise, satın alanın yahut borç veren efendinin evinde üç sene çalışırlar. Dördüncü senede o, onların eski vaziyetlerini ikâme ve iâde etmeli.

Madde 118 - Şâyet bir erkek köle yahut bir kadın köle, borç için esârete verilmiş ise, iş adamı, taht-ı temlîkinde iken, onu ihmal eder ve para için satar ise, kendisinden hiçbir şey aramamalı.

Madde 119 - Şâyet bir kimse, başkasına karşı taahhüt altına girmiş ise ve kendisine evlat doğurmuş olan bir köle kadını para için satmış ise ve şâyet iş adamının tediye etmiş olduğu parayı, köle kadının sahibi tediye eder ise, kendi köle kadınını kurtarabilir.

Madde 146 - Şâyet bir kimse, bir karı almış ise ve o, kocasına hizmetçi bir kız vermiş ise ve bu sonuncu çocuk doğurmuş ise o zaman, o hizmetçi kız, hanımıyla bir vaziyette bulunur. O (hizmetçi kız) çocuk doğurmuş olduğundan hanımı, onu para için satmamalı. Onu (hizmetçi kızı) zincirbent eder ve ona hizmetçi kızlara verilen ücreti tediye eder.

Madde 147 - Şâyet o (hizmetçi kız), çocuk doğurmamış ise, hanım onu para için satabilir.

Madde 175 - Şâyet sarayın bir hizmetçisi yahut bir maşenkakın bir hizmetçisi (hür) bir kimsenin kızıyla evlenir ise ve (o) çocuk doğurur ise, hizmetçinin efendisi, o kimsenin kızının çocuklarını köleliğe talep etmemeli.

Madde 176 - Ve şâyet sarayın bir hizmetçisi yahut bir maşenkakın bir hizmetçisi, (hür) bir kimsenin kızıyla evlenir ise, o (hizmetçi) onun ile evlendiği vakit ve o, (kız) pederinin hânesinin hediyesiyle beraber saray yahut maşenkakın hizmetçisinin evine girmiş ise ve aile teşkîl, bir

ev bina ettikten, mal iktisâb ettikten sonra, saray yahut maşenkakın hizmetçisi tabiî bir ölümden vefat ettiyse, o kimsenin kızı, kendi hediyesini almalı ve kocasıyla, kendisinin aile teşkîl ettikten sonra iktisâb etmiş oldukları eşyayı iki kısma taksîm etmeli. Nisflardan birini kölenin efendisi alır, diğer nisfını, kendi çocukları için (hür) adamın kızı alır. Şâyet bir kimsenin kızının hediyesi olmadı ise, kocasıyla kendisinin aile teşkîl ettikten sonra elde ettikleri eşyayı iki kısma taksîm etmeli ve nisflardan birini kölenin efendisi ve nisf-ı diğerini, çocukları için, o kimsenin karısı almalı.

Madde 199 - Şâyet o, bir kimsenin kölesinin gözünü harap eder ise yahut bir kimsenin kölesinin kemiğini kırar ise, esmânının nisfını tediye etmeli.

Madde 205 - Şâyet bir kimsenin kölesi hür bir kimsenin yanağına vurur ise, onun kulağını koparmalı (kesmeli).

Madde 226 - Şâyet bir kırkıcı, kölenin efendisin inzimâm-ı reyi olmaksızın, kölenin işaretini görülmeyecek derecede kazdırır ise, bu kırkıcının ellerini kesmeli.

Madde 231 - Şâyet, (inhidâm) hâne sahibinin bir kölesini öldürür ise, hâne sahibine köle yerine köle verilir.

Madde 282 - Şâyet bir köle sahibine "Sen benim sahibim değilsin" der ise ve şâyet ona, kendi kölesi olduğunu ispat ederler ise, sahibi kulağını kesmeli.

Köle hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 21/2 - Bir İbrânî köle aldığında altı sene hizmet edecek ve yedinci senede meccânen serbest olarak çıkacak.

Hurûc 21/3 - Eğer yalnız geldiyse yalnız çıkacak, eğer karı sahibi ise, karısı ile beraber çıkacaktır.

Hurûc 21/4 - Eğer efendisi ona karı verip de ve merkûme (karı) kendisine oğul ve kız doğurur ise, karısı ve ço-

cukları efendisinin olacak ve kendisi yalnız çıkacak.

Hurûc 21/5-6 - Eğer köle, efendi! Karımı ve çocukları sevdim, azat olmak istemem der ise, o zaman efendisi onu hakimlere götürüp onu kapıya yahut suveye yaklaştırarak, kulağını bîz ile (burgu) delecektir. Bu suretle köle, efendisine dâimî surette hizmet edecektir.

Hurûc 21/7 - Bir kimse kızını câriye olmak üzere satar ise, o (kız) kölelerin çıktığı gibi çıkmayacaktır.

Hurûc 21/8 - Eğer onu kendine nişanlayan efendisinin nazarında nâhoş görünür ise, onun fidyesini kabul etsin. Ona gadrettiği için onu ecnebî tâifeye satamayacaktır.

Hurûc 21/9 - Eğer onu kendi oğluna nişanladıysa, ona kız evlat hukukunu icra edecektir.

Hurûc 21/10 - Eğer kendisi için diğer birini alır ise, onun taâmını ve libâsını ve vecîbesini noksan etmesin.

Hurûc 21/11 - Eğer onun hakkında bu üç şeyi icra etmez ise, ol-vakit meccânen, akçesiz çıkacaktır.

Hurûc 21/20 - Bir kimse kölesini yahut câriyesini değnek ile döver ve eli altında (dövülen) ölür ise, ondan mutlaka intikam alınacaktır.

Hurûc 21/21 - Lâkin eğer bir gün, yahut iki gün yaşar ise, ondan intikam alınmayacaktır, zira onun malıdır.

Hurûc 21/26 - Ve bir adam kölesinin gözüne, yahut câriyesinin gözüne vurur ve kör eder ise, onu, gözüne bedel azat edecektir.

Hurûc 21/27 - Ve eğer kölesinin dişini, yahut câriyesinin dişini düşürür ise, onu, dişine bedel azat edecektir.

Levîlîler 25/39-54 - Eğer biraderin yanında fakir düşüp, kendisini sana satmış olur ise, onu köle makamında kullanmayacaksın.

Yanında ücretli yahut misafir gibi olarak yubil senesine kadar hizmet etsin.

Badehu kendisi evlâdıyla beraber yanından çıkıp kendi kabilesine avdetle ecdâdının mülküne dönsün.

Zira onlar Mısır diyârından çıkardığım benim kullarım olduklarından, köle satıldığı gibi satılmayacaktır.

Ona zulmile tasallut etmeyesin ve Allah'ından korkasın.

Etrafınızda olan tâifelerden köleleri ve câriyeleri onlardan satın alabilirsiniz.

Hem dahi yanınızda misafir garîblerin evlâdından gerek onlardan gerek diyârınızda tevlîd ettikleri ve yanınızda olan kabilelerinden kendi malınız olmak üzere, satın alabilirsiniz.

Ve onlar daima köleniz olup onları sizden sonra evlâdınıza mîrâs mülkü olmak üzere terk edesiniz, ama biraderiniz olan Benî İsrâîl hususunda hiç biri biraderine zulmile tasallut etmesin.

Ve yanında olan garîb veya misafir zenginlenip onun yanında olan biraderin fakir düşerek senin yanında misafir olan garibe yahut garibin neslinden olan kimseye kendisini sattıkta,

Kendisini sattıktan sonra fidyesi verilebilir.

Amcası ya amcazâdesi onun fidyesini versin, ya kabilesinde yakın akrabasından biri onun fidyesini versin, yahut iktidarı olduğu hâlde kendisi kendi fidyesini versin.

O dahi kendini satan kimse ile satıldığı seneden yubil senesine kadar hesap edip, fidye akçesi senelerin miktarınca ücretlinin gündeliği hesabı üzerine onun ile [hesap] oluna.

Eğer daha çok sene var ise, onlara mahsûben satıldığı kıymetten fidyesini verecektir.

Onun yanında, senevî ücretli gibi olacak; senin huzurunda ona zulmile tasallut etmesin.

Eğer bu yollar ile fidyesi verilmez ise, yubil senesinde kendisi ve oğulları onun ile beraber çıkacaktır.

Zira, Benî İsrâîl benim kullarım olup, onlar Mısır diyâ-

rından çıkardığım kullarımdır.

Tesniye 15/12 - Kardeşlerinden bir İbrânî, yahut İbrânîye sana satılır ise, sana altı sene hizmet edecek ve yedinci senede, onu serbest olarak salıvereceksin.

Tesniye 15/13 - Onu yanından serbest olarak salıverdiğinde onu, boş göndermeyeceksin.

Tesniye 15/14 - Allah'ın sana ihsan ettiği nimetten yani sürülerinden ve harmanından ve ma'sarandan kendisine vereceksin.

Tesniye 15/15 - Mısır'da senin köle olduğunu ve Allah'ın seni kurtardığını hatırına getireceksin. İşte bunun içindir ki, ben bu gün bunu sana tenbîh ediyorum.

Tesniye 15/16-17 - Eğer seni ve hâneni sevdiğini ve senin yanında rahat ettiğini ileri sürerek, yanından çıkmayacağım der ise, o zaman bîzi (burgu) kapıda, kulağından geçireceksin ve o, senin daimî kölen olacaktır ve câriyene dahi böyle yapacaksın.

Tesniye 15/18 - Onu yanından serbest olarak salıverdiğin vakit, köçeğe gitmesin, çünkü onun sana altı sene hizmet etmesi, bir ecîrin iki kat ücreti kıymetindendir.

Tesniye 21/10-13 - Düşmanlarına karşı harbe çıktığın ve Allah'ın senin eline teslim ettiği ve esir tuttuğun vakit, esirler meyânında güzel çehreli kadın görüp onu sever ve zevce olarak almak ister isen, o zaman onu evine getireceksin ve başını tıraş edip tırnaklarını keseceksin; esirlik elbisesini çıkarıp evinde otururak peder ve vâlidesi için tamamen bir ay matem tutacak ve ondan sonra, sen ona tekarrüb edip onun zevci olacaksın ve o zevcen olacaktır.

Tesniye 21/14 - Lâkin eğer ondan hoşnut olmaz isen, onu serbest olarak salıvereceksin. Onu akçe ile satmayacaksın ve onu esir etmeyeceksin, çünkü sen onu zelîl ettin.

Tesniye 23/16 - Efendisinden kaçıp sana iltica eden esi-

ri, efendisine teslim etmeyeceksin.

Tesniye 23/17 - Kendi beğendiği şehirlerinin birinde intihâb ettiği mahalde aranızda sâkin olacak, ona eziyet etmeyeceksin.

Köle hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Nisâ 24 -... Eğer onlar (câriyeler) nikaha girdikten sonra zina işlerler ise, haklarındaki ceza hürrelerin cezasının nisfıdır.

S. Nisâ 90 - Bir mü'mine bir mü'mini katletmek hakkı yoktur, meğer ki hatâen ola. Hata olarak bir mü'mini katledenin, bir Müslüman köle azat etmesi ve maktûlun ehline diyetini verilmesi, bunu bağışlamadıkları takdirde, teslim etmek icap eder. Eğer bu maktûl, düşman olan kavimden ve fakat mümin ise, yalnız bir Müslüman esirin azadı ve aranızda ahd ve mîsâk olan kavimden ise, ehline verilecek diyet ile beraber bir Müslüman esirin azat olunması icap eder.

S. Mâide 93 - Allah sizi, kasıtsız ve itiyât ile olan yemînlerinizden muâheze etmez ve lâkin kasd ile akdeylediğiniz yemînlerden muâheze eyler. Bunun kefâreti, ehlinizi it'âm eylediğiniz şeylerin evsatından on fakiri doyurmak ya giydirmek yahut bir köle veya câriye azat etmektir.

S. Tevbe 61 - Zekat, hiçbir taraftan geliri olmayan fakirlere, kazancı maîşeti idare etmeyen miskînlere, tahsîl eden memurlara, kalpleri İslam'a ısıtılacak yeni mühtedîlerle, esirlikten kurtulacak köle ve câriyelere, borcunu veremeyen medyûnlara, cihat ve gazâya, vatanlardan cüdâ garîbleredir. Allah böyle farz etmiştir.

S. Mücâdile 2-3 - Sizden zevcelerine zıhâr edenlerin o zevceleri, anaları değildir. Anaları, onları doğuranlardır. O zıhâr edenler mekrûh söz ve yalan söylerler. Allah affe-

dici ve mağfiret eyleyicidir. Zevcelerinden zıhâr edip, sonra söylediklerinden rücu edenlere, zevceleriyle temas etmezden evvel, bir esir azat etmek icap eder.

S. Nahl 71 - Allah, sizden bazınızı, bazınız üzerine rızkta tafdîl etti. O tafdîl olunanların mâlik oldukları köle ve câriyelerinin rızkını verirler. Rızık hususunda cümlesi müsâvîdirler.

S. Nûr 32 - Köle ve câriyelerinizden mükâtebeyi[133] isteyenlere, onda hayır görür iseniz, mükâtebeyi kabul edin ve onlara Allah'ın size verdiği maldan verin ve câriyelerinizi, iffet ve ismet arzu eyledikleri hâlde, dünya kazancı elde etmek için onu zinaya icbâr etmeyin.[134]

S. Beled 11-13 - O akabeyi geçmeye sa'y etmedi. Akabe nasıl geçilir bilir misin? Bir esir azat etmek ile...

133 Köle veya câriyenin bir bedel-i muayyeni kazanıp ödemek şartıyla, kendinin azat edilmesini sahibinden talep demektir.

134 Zamân-ı câhiliyette câriyelerini para kazanmak için fuhşa ve zinaya sevk etmek âdet idi. Onun bu suretle kazandığı parayı sahibi alır idi. Hamile kalıp çocuk doğurur ise, onu satar ve bedelini ahzeder idi.

ALTINCI FASIL

HAYVÂNÂT

Bir ziraat memleketi olmuş olan Bâbil'in, hayvânât beslemesi gâyet tabiî idi. Hamurabi, hayvânât yüzünden tekevvün eden daâvâyı nazar-ı itibâra alarak hayvan kiralarından, hayvanın tos vurmasından ve buna mümâsil ahkâmdan bahsetmiştir.

Mûsâ, Hamurabi gibi aynı mesâile temas etmiştir.

Hayvânât hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 242 - Şâyet bir kimse, bir sene için kiraya alır ise, bir iş öküzü ücreti için, dört gur buğday vermeli.

Madde 243 - Bir.... sığır ücreti olarak, sahibine üç gur buğday vermeli.

Madde 244 - Şâyet bir kimse, bir sığır, yahut bir eşek kiraya verir ise ve kırda onu bir aslan öldürür ise, zıyâ', sahibine (düşer).

Madde 245 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve ihmal yahut darp yüzünden ölümüne sebebiyet verir ise, o, sığır gibi bir sığır, sığırın sahibine tediye etmeli.

Madde 246 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve ayağını kırar ise, yahut enseyi (boynunu) deler ise, o, sığır gibi bir sığır, sığırın sahibine tediye etmeli.

Madde 247 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve gözünü harap eder ise, o, sığırın sahibine, (sığırın) kıymetinin nisfını nakden vermeli.

Madde 248 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve boynuzunu kırar ise, kuyruğunu keser ise, yahut burun deliklerini yaralar ise, kıymetinin 1/4'ünü nakden vermeli.

Madde 249 - Şâyet bir kimse, bir sığır kiraya alır ise ve ilah onu darp eder ise, ve darp yüzünden sığır ölü ise, sığırı kiraya almış olan kimse, ilahı zikrederek serbest bırakılmalı (beriyü'z-zimmet olmalı).

Madde 250 - Şâyet vahşi olmuş bir öküz, koştuğu vakit, bir kimseye tos vurarak (onu) öldürür ise, bu davanın hiçbir şikâyet hedefi olmamalı.

Madde 251 - Şâyet bir kimsenin sığırı tos vurur ise, (sığırın) tos vurmak kusurunu kendisine (kimseye) gösterilir ise ve o (kimse) boynuzunu muhafaza etmemiş, sığırını bağlamamış ise (ve şâyet) bu sığır hür bir kimseye tos vurur ise ve (onu) öldürür ise, o (kimse), yarım mîne tediye etmeli.

Madde 252 - Şâyet bir kimsenin kölesi ise 1/3 mîne vermeli.

Hayvânât hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 21/28 - Bir öküz boynuzuyla bir erkek ya bir karı vurup öldürür ise, öküz mutlaka recmolunacak ve eti yenmeyecektir. Öküz sahibi zimmetten berî olur.

Hurûc 21/29 - Eğer öteden beri vurucu olup sahibine dahi haber verilmiş iken onu zaptetmez ve bir erkek yahut bir karı öldürür ise, öküz recmolunur ve sahibi dahi katlolunacaktır.

Hurûc 21/30 - Eğer üzerine diyet tayîn olunur ise, canının fidyesi için, tayîn olunan miktarı tediye edecektir.

Hurûc 21/31 - Gerek bir oğul, gerek bir kız vurur ise, ona bu hüküm mûcibince icra edilecektir.

Hurûc 21/32 - Eğer öküz bir köle, yahut bir câriye vurur ise, efendisine otuz şekel verecek ve öküz recmedilecektir.

Hurûc 21/33-34 - Bir kimse bir çukur açar, yahut bir kimse bir çukur kazıp da örtmez ise ve içine bir öküz, yahut bir merkep düşer ise, çukurun sahibi tazmîn edip, sahibine akçe verecek ve lâşe onun olacaktır.

Hurûc 21/35 - Bir kimsenin öküzü komşusunun öküzünü vurup öldürür ise, diri öküzü satıp, bedelini münâsafeten taksîm ve lâşeyi dahi taksîm edecektir.

Hurûc 21/36 - Lâkin öküz öteden beri vurucu olduğu malum olup sahibi onu zaptetmediyse, mutlaka öküz için öküz tazmîn eyleyecek ve lâşe onun olacaktır.

Hurûc 21/37 - Bir adam bir öküz, yahut bir koyun sirkat edip boğazlar, satar ise, bir öküze bedel beş öküz ve bir koyuna bedel dört koyun verecektir.

Hurûc 22/3 - Eğer sirkat ettiği öküz, yahut koyun diri olarak elinde bulunur ise, iki katını tediye eyleyecektir.

Hurûc 22/3 - Bir adam hayvanını otlatmak için âhirin mülküne salıverip de bir tarlaya, yahut bir bağa zarar verir ise, kendi tarlasının en iyisi ile ve bağının alâsıyla tazmîn edecektir.

Hurûc 22/8 - Her nevi haksızlık hakkında gerek öküz, gerek merkep, gerek koyun, gerek libâs hakkında, (birinin) bu benimdir dediği her kaybolmuş nesne hakkında, tarafeynin davası hakimlere arz olunup aleyhine hakimlerin hükmettikleri kimse, komşusuna iki kat tediye edecektir.

Hurûc 22/9-12 - Bir adam komşusuna hıfzetmek için merkep, yahut öküz, yahut koyun, yahut ne hayvan olur ise olsun, teslim ettiği hâlde (hayvan) ölür, yahut sakatlanır, yahut kimse görmeksizin düşman tarafından sürülür ise, komşusunun malına elini uzatmadığından, ikisinin

arasında Rabb'in yemîni olsun ve mal sahibi onu kabul edecek, o dahi tediye etmeyecektir. Lâkin eğer onun yanından sirkat olunduysa sahibine tediye eyleyecektir. Eğer paralandı ise ispat için, onu meydana getirecek ve paralanmış bedelini tediye etmeyecektir.

Hurûc 12/13-14 - Ve bir adam komşusundan âriyeten bir (hayvan) alıp da sahibi beraber değil iken sakatlanır, yahut ölür ise, mutlaka bedelini tediye edecektir. Sahibi beraber ise tediye etmeyecektir. Eğer kira ile tutulmuş ise, ancak kirasını verecektir.

Levîlîler 24/21 - İmdi, hayvan öldüren onun bedelini verecek ve adam öldüren katlolunacaktır.

YEDİNCİ FASIL

HÜKKÂM VE CÜRÜM MESULİYETİ ŞEHÂDET VE YEMÎN

1. Hükkâm ve cürüm mesuliyeti

Hamurabi Kanunu, sû-i istimâlde bulunan vezâyif-i umûmiye ashâbına karşı şiddetlidir. Bir hükmü kasten imha eden hakim bir daha vazifesine avdet etmemek üzere azlolunur. Bundan başka hakim, mevzû-ı bahs hakkın on iki mislini tediye eder. Kanunun bu şiddetinden, hukûk-ı ibâdın adalet dâiresinde tespit edilmesinin müstelzim olduğu anlaşılır.

Mûsâ, Hamurabi'den daha sarihtir. Mûsâ hakimlere riâyet edilmesini, davanın tarafeynden biri ecnebî olsa bile, adalet dâiresinde rüyet ve yalancı şahide dikkat edilmesini, hükmün tahrîf edilmemesini, garîb ve yetimlerin haklarının gözetilmesini, hatır ve gönüle bakılmamasını, rüşvet alınmamasını emrediyor.

Hukukta cürüm mesûliyeti gâyet mühim bir meseledir. Garîbtir ki, pek çok geniş görüş ile tedvîn edilmiş olan Hamurabi Kanunu, cürüm mesûliyeti meselesine ehemmiyet vermediği için, işlenilen cerâimden dolayı, bazen mücrimin ailesini mesûl addediyor. Bu, eski zamandan kalma

"diyet" âdetinin bir izidir. Mesela, sû-i muâmeleden dolayı, bir kadının çocuğunu düşürerek bu kadının vefatına sebebiyet veren kimsenin kızı; bir mimarın ihmali yüzünden çöken hânenin altında hâne sahibinin oğlunun vefatına sebebiyet veren bu mimarın oğlu, kezâlik borcun tediye edilmemesi yüzünden, esârete giden medyunun oğlunun esâret esnasında sû-i muâmeleden dolayı vefatına sebebiyet veren dâyinin oğlu, idama mahkûm edilir idi.[135]

Mûsâ, cürüm mesûliyetini tetkîk eder iken, cürümden yalnız cürüm işleyenin mesûl olduğunu yazıyor.

Muhammed, Mûsâ gibi, cürümden ancak cürüm işleyenin mesûl olduğunu ve şefâatin faydası olmadığını yazıyor.

Hükkâm ve cürüm mesûliyeti hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 5 - Şâyet bir hakim, bir dava hükmetmiş, kararı

135 Pederlere terettüp etmesi lazım gelen cezaların, oğulları tarafından çekilmesi keyfiyeti, eskiden beri bir nevi âilevî tesânüd diyeti olmuş olmalı ki, Mûsâ şiddetle aleyhinde bulunuyor. Milattan 625 sene evvel, Kudüs'te peygamberlik etmiş olan Yeremya "Ol günlerde bir daha, pederler koruk yediler ve oğullarının dişleri kamaştı demeyecekler" (Yeremya, fasıl 31, fıkra 29) ve milâttan 592-570 senelerinde Bâbil'de peygamberlik etmiş olan Hezekiel: "Pederler koruk yediler ve oğullarının dişleri kamaştı diyerek İsrâîl toprağında bir darb-ı mesel söylemekle ne demek istersiniz" (Hezekiel, fasıl 18, fıkra 3) demekle bu eski âdetin, kendi yaşadıkları zamanında bile bâkî olduğunu söylüyorlar. Yeremya, müstakbelde yani medeniyetin inkişâfıyla bu fena âdetin ortadan kalkacağını ima ediyor. Ondan sonra yaşamış olan Hezekiel, Allah'ın emriyle "Bütün canlar benimdir, babanın canı olsun, oğulun canı olsun benimdir. Günah işleyen can, o ölecektir." (Hezekiel fasıl 18, fıkra 4) diyor ki fıkra 4, fıkra 3'ün mütemmimidir. Yeremya'nın bu darb-ı meselinin ruhunun aynı, eski Türklerde bulunuyor. Eski Türkler: atası acı_almula yisa o_ulnun_ tişi kamar yani "Babası ekşi elma yese, oğlunun dişi kamaşır" derler, (Necib Asım Bey'in "Eski Savlar" makalesi; *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sayı 5, sayfa 135). Yeremya'nın darb-ı meseliyle Eski Türklerce kullanılan darb-ı mesel arasında bir kelime farkı vardır ki o da (koruk) yerine (elma) kelimesidir. Buna dâir malumat almak isteyen, "Eski Savların Eskiliği" serlevhasıyla yazdığım makaleye müracaat edebilir (*Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sayı 6, sayfa 520-522; yahut ***Küçük Türk Tetebbular*** unvanlı eserim, sayfa 23-27).

vermiş, mühürlü vesîka[136]yı teslim etmiş, fakat sonra davasını kıymetsiz yapar ise, kendisinin hükmettiği davayı kıymetsiz yaptığını kendisine gösterirler ise, bu hakim, davada mevzû-ı bahs olup şikâyeti mûcib olan şeyi on iki kat ile beraber tediye etmeli; fakat onu sâmiîn mahallinden hakimliğinin kürsüsünden tardetmeli; ta ki hakimler ile bir daha davada bulunmak üzere avdet etmesin.

Madde 209 - Şâyet bir kimse, bir kimsenin kızını darp ve (bu yüzden) o (kız) cenînini düşürür ise, o, (kimse) cenîni için on şekel tediye etmeli.

Madde 210 - Şâyet bu kadın ölür ise, onun (o kimsenin) kızını öldürmeli.

Madde 229 - Şâyet mimar, bir kimse için bir hâne inşa eder ise ve işini sağlam yapmamış ise, şol suretle ki inşa etmiş olduğu hâne yıkılır ve hânenin sahibini öldürür ise, bu mimar ölmeli.

Madde 230 - Şâyet inhidâm, hâne sahibinin oğlunu öldürür ise, bu mimarın oğlunu öldürmeli.

Madde 231 - Şâyet, (inhidâm) hâne sahibinin bir kölesini öldürür ise, hâne sahibine köle yerine köle verilir.

Hükkâm ve cürüm mesûliyeti hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 22/27 - Hakimlere şetmetmeyeceksin ve kavminde reîs olana lanet etmeyeceksin.

Levîlîler 19/15 - Hükümde haksızlık etmeyesin. Fakirlerin hatırına riâyet ve kebîre müdâhene etmeyeceksin, komşuna adalet ile hükmedesin.

Tesniye 1/16 - O zaman hakimlerinize emrederek dedim ki, biraderlerinizin davalarını dinleyip, herkesin gerek biraderi ile gerek ecnebî ile olan davasını adalet üzere

136 Mahkemenin mühürlenmiş ilâmı.

hükmediniz.

Tesniye 1/17 - Muhâkemede hatıra riâyet etmeyip büyüğü (dinler) gibi küçüğü de dinleyerek kimseden korkmayınız, çünkü hüküm Allah'ındır.

Tesniye 19/18-19 - Hakimler dikkat ile tefahhüs ederek şâyet ol şahit, yalancı şahit olup, biraderi hakkında yalan şehâdet eder ise, ol zaman kendi biraderine yapmayı kastettiği gibi, ona yapayacaksınız ve aranızdan kötülüğü def ve refedeceksiniz.

Tesniye 24/17 - Garîb ve yetim hakkında hükmü tahrîf etmeyeceksin.

Tesniye 25/1 - Adamlar arasında dava olup mehakime gittiklerinde (hakimler) davalarına bakıp haklı olanı tebriye ve kabahatli olanı mahkûm edeceksiniz.

Tesniye 16/19 - Hükmü tahrîf etmeyeceksin, hatıra riâyet etmeyeceksin, rüşvet almayacaksın, zira rüşvet hakimlerin gözlerini kör eder ve doğru olanların kelâmını eğriltir.

Tesniye 16/20 - Adaleti, adaleti gözeteceksin...

Tesniye 24/16 - Pederler evlat için ve evlat, pederler için katlolunmayacak, herkes kendi günahı için katlolunacaktır.

Cürüm mesûliyeti hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Bakara 124 - Ve bir nefsin diğer bir nefis için hiçbir şey ödemeyeceği, bedel ve fidye kabul olunmayacağı ve bir şefâatin faydası olmayacağı ve günahkârlara yardım edilmeyeceği günden korkup sakınınız.

S. Lokmân 33 - Ey nâs! Rabbinizden sakının, babanın evlâdından ve evlâdın babasından bedel olarak ceza olunmadığı günden havfedin.

S. Zumer 6 - Bir kimse diğerinin günahıyla günahkâr olmaz....

2. Şehâdet ve yemin

Hamurabi Kanunu, şehâdet vesâiti olarak ilahın ahkâmının neticesini, yemînli şahitlerin şehâdetiyle tarafeynin yemînlerini zikrediyor.

İlahın ahkâmı, cürüm ispat edildiği ve müddeî talep ettiği takdirde tatbîk olunur. Tatbîki, maznûnun suya ilkâ edilmek suretiyle vukû bulur. Maznûn batmaz ise, masûmiyetine delalet eder. Bu vâsıta-yı şehâdet, idamı müstelzim hususlarda ve bilhassa zina işlerinde cârî idi.

Şahitlerin yemîni, her yerde ve bilhassa temellük işlerine dâir büyük bir rol oynar. Yalancı şahit, hayata taalluk eden mesâilde idam ile ve hayattan gayri şeylere taalluk eden mesâilde, muhtelif cezalar ile tecziye edilir idi. Mahkeme, hakkın tecellîsine hizmet edecek olan şahitlerin celbi için azamî altı ay bir mühlet îtâ eder idi.

Mûsâ, umumiyet itibariyle cezayı müstelzim olan ahvâlde, şehâdette birden ziyâde şahitlerin ikâmesini tavsiye ediyor ve yalancı şahit aleyhine şiddetle hareket ediyor. Bir kimsenin yalancı olduğuna kanaat getiren mahkeme, aleyhine şehâdet etmek istenilen kimseye nizâmen verilmesi lazım gelen ceza, yalancı şahide verilir idi.

Muhammed, şehâdet hususunda daha geniştir. Ana, baba, akraba aleyhine olsun, hakkında şehâdet edilecek kimsenin vaziyet-i içtimâiyesi ne olur ise olsun, adalet dâiresinde icra-yı şehâdet edilmesini ve borç hususunda iki erkek şahidin, iki erkek yok ise bir erkek ile iki kadının şehâdetini emrediyor. Namuslu bir kadına isnâd-ı zinâ eden kimse, müddeâsını ispat edemez ise, seksen değnek ile tecziye edildikten mâadâ, ebediyen şehâdeti kabul olunmaz.

Muhammed, zina işlerinde şehâdet-i nefsiyeyi kabul ediyor. Bu takdirde şahitler, şehâdetinden evvel yemîn ederler. Yemînin vesîle-i hud'a olmaması Muhammed'in

emridir. Davet edilen şahitlerin, şehâdetten imtinâ eylemeye hakları yoktur.

Şehâdet ve yemîn hakkında Hamurabi'nin ahkâmı bunlardır:

Madde 3 - Şâyet bir kimse, davada şehâdet hâlinde yalan söyler ise ve söylediği sözleri ispat edemez ise ve şâyet bu dava hayata taalluk eden bir dava ise, o adam ölmeli.

Madde 4 - Şâyet o, şahitlere buğday yahut para getirmiş ise[137] o, bu davanın cezasını çekmeli.

Madde 13 - Şâyet ol kimse, şahitlerini yanında bulundurmaz ise, hakim, onun için altı ay kadar bir müddet tespit ve tayîn etmeli. Şâyet altı ay içinde şahitlerini hakimin huzuruna getirmez ise, o adam yalancıdır. Davasının cezasını çekmeli.

Madde 106 - Şâyet vekil, sarrâftan para almış ise ve sarrâfa karşı inkar eder ise, sarrâf, parayı almış olan kimseyi yani vekili, ilah ve şahitler huzuruna celp ve davet eder. Vekil ne kadar para almış ise, onun üç misli ile beraber sarrâfa vermeli.

Şehâdet ve yemîn hakkında Mûsâ'nın ahkâmı bunlardır:

Hurûc 23/1 - ... Haksız şahit olmak için şerîr ile ittifak etmeyeceksin.

Tesniye 17/6 - Ölüme müstahak olan kimse, iki ya üç şahidin şehâdetiyle katlolunacaktır. Bir şahidin şehâdetiyle katlolunmayacaktır.

Tesniye 19/15 - Bir kimse aleyhine, işlediği mümkün olan her nevi hata ve günah için yalnız bir şahit ikâme olunmasın. Madde, iki şahidin şehâdeti yahut üç şahidin

137 Yani buğday yahut para mevzû-ı bahs olan dava.

şehâdetiyle sabit kılınacaktır.

Tesniye 19/16-17 - Bir kimse aleyhine kabahat etti diye şehâdet etmek için bir yalancı şahit kalkar ise, o zaman davaları olan adamların ikisi Allah'ın huzurunda ol günlerde bulunan kahinlerin ve hakimlerin önünde, ispât-ı vücût edecektir.

Tesniye 19/18-19 - Hakimler dikkat ile tefahhus ederek şâyet ol şahit yalancı olup biraderi hakkında yalan şehâdet eder ise, ol zaman kendi biraderine yapmayı kastettiği gibi ona yapacaksınız ve aranızdan kötülüğü def ve ref edeceksiniz.

Şehâdet ve yemîn hakkında Muhammed'in ahkâmı bunlardır:

S. Bakara 282 - ... (Borç hususlarında) şahit olmalarına razı olduğunuz takımdan iki erkek işhâd ediniz. İki erkek yok ise, bir erkek iki kadın şehâdet etsin. Biri unutur ise, diğeri hatırlatır. Davet olunduklarında, şahitlerin şehâdetten imtinâa hakkı yoktur.

S. Bakara 283 -...Şehâdeti ketmetmeyiniz. Ketm-i şehâdet edenin kalbi günahkâr olur.

S. Nisâ 133 - Ey müminler! Kendi nefsiniz, ana ve babanız ve akrabanız aleyhine bile olsa, zengin veya fakir bulunsa, Allah için şehâdette adalet ile kâim olunuz. Doğruyu söyleyiniz. Onlara Allah sizden evlâdır. Hevânıza ve meylinize tabi olarak haktan şaşmayınız. Eğer şehâdette lisânınızı değiştirir veya edâ-yı şehâdetten i'râz eder iseniz, günahkâr olursunuz.

S. Mâide 92 - Allah sizi kasıtsız ve itiyât ile olan yemînlerinizden muâheze etmez, lâkin kasd ile akdeylediğiniz yemînlerden muâheze eder.

S. Mâide 109-111 - Ey Müminler! Sizden vefat etmek üzere bulunanın vasiyeti zamanında lazım olan şehâdet, sizden iki âdilin ve eğer seferde iken mevt isabet eder ise,

sizden gayrılardan iki kimsenin şehâdetidir. Şahitleri şehâdet için namazdan sonraya bekletiniz. Şehâdetlerinde şüphe eder iseniz: akrabamızdan olsa bile şehâdetimizi bir şeye satmayız, vallâhi şehâdeti ketmetmeyiz, eğer ketmeder isek günahkârlardan oluruz diye yemîn etsinler. Eğer şahitlerin bundan evvel bir kabahatlerine muttali olursanız, onların yerine vereseden iki şahit kâim olsun ve bizim şehâdetimiz onların şehâdetinden daha doğrudur, kimseye teaddî ve tecâvüz etmiyoruz, eğer eder isek zalimlerden oluruz diye Allah'a yemîn eylesinler. Bu suret, şahitlerin doğru şehâdet etmelerini, yahut yemîn ettikten sonra, diğer şahitlerin yemîni ile kendilerinin mahcûb olmaktan korkularını temîne daha yakındır. Allah'tan sakınıp vasiyeti dikkat ile dinleyin.

S. Nûr 4 - Muhsan (namuslu) olan kadınlara isnâd-ı zina edenler, bu hususta dört şahit getirmezler ise, onlara seksen celde vurunuz ve ebediyen şehâdetlerini kabul etmeyiniz.

S. Nûr 6-7 - Zevcelerine isnâd-ı zina edip, kendi nefislerinden başka şahidi olmayanların şehâdeti: dört defa sadık olduğuna şehâdettir (Allah'ı işhâd ederim ki ben sadığım der) beşinci defa da: eğer kâziplerden isem, Allah'ın laneti üzerime olsun, demektir.

S. Nûr 8-9 - Zina isnat olunan zevce de dört defa yemîn ile zevcin yalancı olduğuna şehâdet eder ise, kendinden azâbı defeder, beşincide: eğer zevcem sadık ise, Allah'ın laneti benim üzerime olsun, diye yemîn eder.

S. Nahl 91 - .. Ve yemînlerinizi kuvvetlendirdikten sora nakzetmeyin, halbuki o yemînlerinizde Allah'ı kefil etmiş idiniz.

S. Nahl 94 - ... Yemînlerinizi aranızda vesîle-i hud'a etmeyin.

‹NDEKS

Abdülhamid, 20
Akad, 15
Akadca, 14, 25, 108, 119
Akadlar, 13
Akdeniz, 13
Akşam, 75
Amenophis IV, 75
Anadolu, 75
Arabie Antéislamique, 16, 110
Arabistan, 13-15, 18, 107-109, 112
Aramca, 14, 16, 108, 110
Aramîler, 13
Arap, 16, 19-23, 27, 109, 113-116, 121
Arapça, 14, 16, 25, 26, 108, 110, 119
Araplar, 16, 18, 21, 25, 31, 109, 112, 114, 119
Arap Yarımadası, 13, 18, 19, 21
Asurîce, 14
Asurlar, 13, 62
Asya, 13, 106
avilum, 81
Aya, 68, 160
Aya-inib-napichtim, 68, 160
Babil, 9, 13-15, 17, 22, 30, 35, 67, 68, 53, 68, 74, 75, 79-81, 93
Babilîce, 14
Beni İsrail, 17, 21, 49, 82
bıkor, 44, 136
Bodrum, 74
Bourrabourias, 75
Briefe aus der Zeit des Babylonischen Königs, 68, 160
Cenâb-ı Hak, 38, 39, 62, 131, 153
Chamaya, 74, 166
Cuneiform Texts From Babylonian Tablets, 68, 74, 160, 166
Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, 98, 186
Dersim, 75
Dicle, 13, 15, 107, 109
Die Literatur der Babylonier und Assyrer, 22, 75, 115
diyet, 53, 57, 90, 95, 98, 145, 149, 179, 182, 186
Ebû Hiba, 67
Eski Ahid, 9, 10, 11, 19, 28
Eski Savlar, 98, 186
Eski Savların Eskiliği, 98, 186
Evs bin Hacer, 18, 112
Fenikeliler, 13
Fenikîce, 14
Fethiye, 74

Fırat, 15, 67, 109, 160
Fransızlar, 15
Galanti, 9, 10, 34, 35, 41, 48, 74, 75, 83. 93
Gilead, 44
Guidi, 16, 110
Güney Arapçası, 14
Habeşçe, 14, 108
Hamurabi, 13-17, 20, 21, 26, 27, 33, 34, 40, 45, 53, 54, 62, 63, 68-70, 73, 74, 77, 79, 83, 93, 97, 98, 102, 107-111, 114, 115, 120, 121, 126, 127, 133, 137, 145, 146, 151, 153, 154, 160, 161, 165, 167, 169, 172, 173, 181, 185, 186, 190
Hamurabi Kanunu, 9, 11, 14-17, 22, 24, 26, 33, 39, 40, 43, 59, 67-69, 77, 79, 81, 82, 97, 101, 108-110, 115, 117, 120, 127, 131, 132, 135, 150, 159-161, 167, 169, 171, 172, 185, 189
Hefer, 44
Hezekiel, 98, 186
Hindistan, 19, 112
Hint, 19, 112
Hogla, 44
İbranî, 9, 17, 19, 23, 54, 59, 69, 75
İbranîce, 14, 25, 26, 44, 136
İbranîler, 9, 13, 17, 21, 25, 44, 49, 68, 73, 74,
İdin-ilabrat, 67, 160
İna-libbim-erchet, 74, 166
İngilizce, 19, 112
İsrail, 22
İsrâîl, 42, 58, 65, 115, 124 135, 150, 156, 186
İstanbul, 14, 67, 75, 108
Kânûn-ı Esâsî, 20, 113
Kardouniach, 75
kelâle, 52, 143
Kenanca, 14
Kenânîler, 13
kısas, 53, 54
kohen, 44
Komünizm, 17, 72, 111, 164
Kudüs, 98, 186
Kur'ân, 9, 10, 11, 14, 16, 18, 19, 24, 58, 77, 93, 100
Kuzey Arapçası, 14
Küçük Türk Tetebbular, 98, 186
Lahor, 19, 112
Lât, 18, 112
Levililer, 17, 22, 29, 42, 56, 57, 64, 65, 75-77, 87, 88, 96, 111, 116
Mahla, 44
Makir, 44
Makri, 74
Manasse, 44
Marduk, 68, 160
Marmaris, 74

maşenkak, 35, 55, 81, 128, 147, 171
maşkenum, 81
Meclis-i Mebûsân, 20
Medyen, 17, 111
Megri, 74
Menteşe, 74
mezbah, 54, 55, 146, 147
Mezopotamya, 14, 15, 108
Mısır, 13, 17, 21, 75, 82, 87-89, 107, 111, 114, 172, 177, 178
Milka, 44
Moabitçe, 14
Montgomery, 68, 160
Muhammad the Prophet, 19, 112
Muhammed, 10, 13, 14, 16, 18-21, 23, 26, 27, 30, 34, 36, 40, 42, 44, 49, 52, 54, 58, 59, 62, 63, 65, 68, 69, 72, 74, 76, 77, 83, 89, 98, 100-103, 107-109, 111-116, 120, 121, 124, 127, 129, 132, 134, 136, 141, 143, 146, 150, 151, 153, 154, 157, 160, 161, 164-168, 173, 179, 186, 188, 189, 191
Mûsâ, 10, 13, 14, 16, 17, 19-23, 26, 28, 34, 36, 39, 42, 44, 48, 49, 54, 55, 59, 61, 62, 64, 68, 69, 71, 73, 75, 77, 79, 80, 82, 83, 86, 92, 94, 97-99, 101, 102, 107-109, 111, 113-116, 120, 122, 127, 128, 132, 134, 136, 140, 141, 145, 147, 151, 152, 154, 155, 161, 163, 165-167, 169, 170, 172, 173, 175, 181, 182, 185-187, 190, 190
Musevî, 44
Müslüman, 13, 31, 33, 90, 107, 124, 126, 179
Nebî, 38, 131
Necib Asım Bey, 98, 186
Nehir Tanrısı, 62
Noa, 44
Nouriya, 67, 159
Nûh, 13
Osmanlı Devleti, 20
Otto Weber, 22, 75, 115
Ömer Rıza Bey, 19, 112
Peygamberimiz, 19, 112
Pidyon ha-ben, 44
Pinches, G., 68, 74, 160, 166
Punîce, 14
Pülümür, 75
Rabb, 48, 96, 140, 184
Ribatoum, 67, 159
Sakkout-mouballit, 67, 159
Sâm, 13
Sâmî, 9, 10, 13, 14, 20-22, 25, 107, 108, 114, 115, 119
Sâmîce, 13, 14, 107, 108, 152

Sâmîler, 13-15, 26, 107-109, 120
Sina, 14, 15, 17, 20, 21
Sin-imitti, 74, 166
Sippar, 67, 159
Sosyalizm, 17, 111
Su tecriyesi, 62, 63, 153, 155
Susa, 15
Sümer Aile Kanunu, 33, 34, 39, 127, 132
Sümerler, 15, 109
Süryanîce, 14
Şamaş, 15, 67, 68, 159, 160
Şan'ar, 14
şemita, 17, 111
Şems, 68, 160
Tevrat, 14, 17, 21, 23-26, 39, 44, 82, 108, 111, 114, 116, 117, 119, 120, 132, 136, 172
Tirtsa, 44
Toroslar, 13
Tselofhad, 44, 136
Türkçe, 19, 112
Türkiye, 9, 20, 113
Türkler, 98, 186
Uzzâ, 18, 112
vardum, 81
Yahudi, 20, 113
Ya'kûb, 49
Yemen, 20, 113
Yeremya, 98, 186
yubil, 17, 87, 88, 111, 176, 177
Yusuf Mazhar Bey, 75
Zuheyr bin Ebî Sulmâ, 18